КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВІСТИКИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Випуск XXXI

Засновано 2000 року

Рекомендовано до друку
Вченою радою
Інституту філології
22 грудня 2015 року

КИЇВський ВНУ 2015 УНІВЕРСИТЕТ

УДК 81.161.2
ББК 81.2 Ук-5

Рецензенти:
В.М. Бріцин, д-р філол. наук, проф.
О.А. Стишов, д-р філол. наук, проф.
О.Л. Паламарчук, канд. філол. наук, проф.

А 43 Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика : Зб. наукових праць. − К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2015. − Вип. 31. − 176 с.

ISSN 2311-2697
РІНЦ № 356-06/2014
RESEARCH BIB

У збірнику наукових праць аналізуються актуальні, перспективні, дискусійні питання сучасної лінгвістики в її множинних дослідницьких парадигмах. Видання розраховано на фахівців у галузях філології, філософії, культурології, історії та інших соціогуманітарних дисциплін, а також науковців вищих навчальних закладів.

The scientific digest contains contributions dedicated to the analysis of actual, perspective, discussive issues of modern linguistics in its plural research paradigmes. It is addressed to specialists in various disciplines of humanities: philology, philosophy, culturology, history etc. and also to the scientists of universities.

В сборнике научных трудов анализируются актуальные, перспективные, дискуссионные вопросы современной лингвистики в ее множественных исследовательских парадигмах. Издание адресуется специалистам в области филологии, философии, культурологии, истории и других социогуманитарных дисциплин, а также исследователям высших учебных заведений.

Головний редактор: ***Л.І. Шевченко***, д-р філол. наук, проф.
Відповідальний секретар: ***Д.В. Дергач***, канд. філол. наук, доц.
Редакційна колегія: ***Ф.С. Бацевич***, д-р філол. наук, проф.; ***А. Брацкі***, д-р гуманіт. наук, проф. (Польща); ***Л.П. Гнатюк***, д-р філол. наук, проф.; ***П.Ю. Гриценко***, д-р філол. наук, проф.; ***Дель Ґаудіо Сальваторе***, PhD (д-р філософії) (Італія); ***Л.В. Домилівська***, канд. філол. наук, доц.; ***С.Я. Єрмоленко***, чл.-кор. НАН України, д-р філол. наук, проф.; ***М. Каранфіловскі***, д-р філол. наук, проф. (Македонія); ***Т.Ю. Ковалевська***, д-р філол. наук, проф.; ***Л.О. Кудрявцева***, д-р філол. наук, проф.; ***Л.А. Лисиченко***, д-р філол. наук, проф.; ***О.І. Луценко***, канд. філол. наук, доц.; ***О.І. Ніка***, д-р філол. наук, проф.; ***Г.П. Півторак***, акад. НАН України, д-р філол. наук, проф.; ***Ю.Ф. Прадід***, д-р філол. наук, проф.; ***Р.П. Радишевський***, чл.-кор. НАН України, д-р філол. наук, проф.; ***С.К. Росовецький***, д-р філол. наук, проф.; ***Д.Ю. Сизонов***, канд. філол. наук, доц.; ***Г.Я. Солганик***, д-р філол. наук, проф. (Росія); ***Л.В. Шулінова***, канд. філол. наук, доц.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 5755 від 15.01.2002 р.

Збірник входить до науковометричної бази України "Україніка наукова".

Збірник входить до Міжнародної науковометричної бази РІНЦ (Росія) - № 356-06/2014.

Збірник входить до Міжнародної науковометричної бази Research Bib (Японія).

Збірник наукових праць є **фаховим виданням із дисциплін філологічного профілю**. Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р., № 1021.

Адреса редакційної колегії: 01601, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 14, ауд. 131, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології; тел. +380 (44) 239-33-66; web: http://apultp.jimdo.com; e-mail: apultp@ukr.net.

KYIV NATIONAL
TARAS SHEVCHENKO UNIVERSITY

ACTUAL ISSUES
OF UKRAINIAN LINGUISTICS:
THEORY AND PRACTICE

Volume XXXI

Founded in 2000

Recommended
by the Scientific council
of Institute of philology
on the 22nd of December 2015

КИЇВський ВНУ УНІВЕРСИТЕТ 2015

УДК 81.161.2
ББК 81.2 Ук-5

Reviewers:
V.M. Britsyn, doctor of philology, prof.
O.A. Styshov, doctor of philology, prof.
O.L. Palamarchuk, PhD, prof.

A 43 Actual issues of Ukrainian linguistics : theory and practice : Scientific digest. – K. : Publishing center "Kyiv university", 2015. – Vol. 31. – 176 p.

ISSN 2311-2697
RISC № 356-06/2014
RESEARCH BIB

The scientific digest contains contributions dedicated to the analysis of actual, perspective, discussive issues of modern linguistics in its plural research paradigmes. It is addressed to specialists in various disciplines of humanities: philology, philosophy, culturology, history etc. and also to the scientists of universities.

У збірнику наукових праць аналізуються актуальні, перспективні, дискусійні питання сучасної лінгвістики в її множинних дослідницьких парадигмах. Видання розраховано на фахівців у галузях філології, філософії, культурології, історії та інших соціогуманітарних дисциплін, а також науковців вищих навчальних закладів.

В сборнике научных трудов анализируются актуальные, перспективные, дискуссионные вопросы современной лингвистики в ее множественных исследовательских парадигмах. Издание адресуется специалистам в области филологии, философии, культурологии, истории и других социогуманитарных дисциплин, а также исследователям высших учебных заведений.

Chief editor: ***L.I. Shevchenko***, doctor of philology, prof.
Executive secretary: ***D.V. Dergach***, PhD, assoc. prof.
Editorial council: ***F.S. Batsevych***, doctor of philology, prof.; ***A. Bratski***, doctor of humanities, prof. (Poland); ***L.P. Gnatyuk***, doctor of philology, prof.; ***P.Y. Gritsenko***, doctor of philology, prof.; ***Del Gaudio Salvatore***, PhD (Italy); ***L.V. Domylivska***, PhD, assoc. prof; ***S.Y. Yermolenko***, corresponding member of NAS of Ukraine, doctor of philology, prof.; ***M. Karanfilovski***, doctor of philology, prof. (Macedony); ***T.Y. Kovalevska***, doctor of philology, prof.; ***L.O. Kudryavtseva***, doctor of philology, prof.; ***L.A. Lysychenko***, doctor of philology, prof.; ***O.I. Lutsenko***, PhD, assoc. prof.; ***O.I. Nika***, doctor of philology, prof.; ***G.P. Pivtorak***, acad. of NAS of Ukraine, doctor of philology, prof.; ***Y.F. Pradid***, doctor of philology, prof.; ***R.P. Radyshevskyy***, corresponding member of NAS of Ukraine, doctor of philology, prof.; ***S.K. Rosovetskyy***, doctor of philology, prof.; ***D.Y. Syzonov***, PhD, assoc. prof.; ***G.Y. Solganyk***, doctor of philology, prof. (Russia); ***L.V. Shulinova***, PhD, assoc. prof.

Certificate of state registration of the print media КВ № 5755, 15.01.2002.
The edition is included to the scientific database of Ukraine.
The edition is included to the International scientific database RISC (Russia) - № 356-06/2014.
The edition is included to the International scientific database Research Bib (Japan)
The scientific digest is a **professional edition of philological sciences**. Decree of the Ministry of education and science of Ukraine, 07.10.2015, № 1021.

Editorial address: 01601 Kyiv, bul. Shevchenko, 14, aud. 131, Kyiv national Taras Shevchenko university, Institute of philology, tel. +380 (44) 239-33-66; web: http://apultp.jimdo.com; e-mail: apultp@ukr.net.

КИЕВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УКРАИНСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Выпуск XXXI

Основано в 2000 году

Рекомендовано к печати
Ученым советом
Института филологии
22 декабря 2015 года

КИЇВський ВНУ 2015 УНІВЕРСИТЕТ

УДК 81.161.2
ББК 81.2 Ук-5

Рецензенты:
В.М. Брицын, д-р филол. наук, проф.
О.А. Стишов, д-р филол. наук, проф.
О.Л. Паламарчук, канд. филол. наук, проф.

А 43 Актуальные проблемы украинской лингвистики : теория и практика : Сб. научных трудов. – К. : Издательско-полиграфический центр "Киевский университет", 2015. – Вып. 31. – 176 с.

ISSN 2311-2697
РИНЦ № 356-06/2014
RESEARCH BIB

В сборнике научных трудов анализируются актуальные, перспективные, дискуссионные вопросы современной лингвистики в ее множественных исследовательских парадигмах. Издание адресуется специалистам в области филологии, философии, культурологии, истории и других социогуманитарных дисциплин, а также исследователям высших учебных заведений.

У збірнику наукових праць аналізуються актуальні, перспективні, дискусійні питання сучасної лінгвістики в її множинних дослідницьких парадигмах. Видання розраховано на фахівців у галузях філології, філософії, культурології, історії та інших соціогуманітарних дисциплін, а також науковців вищих навчальних закладів.

The scientific digest contains contributions dedicated to the analysis of actual, perspective, discussive issues of modern linguistics in its plural research paradigmes. It is addressed to specialists in various disciplines of humanities: philology, philosophy, culturology, history etc. and also to the scientists of universities.

Главный редактор: ***Л.И. Шевченко***, д-р филол. наук, проф.
Ответственный секретарь: ***Д.В. Дергач***, канд. филол. наук, доц.
Редакционная коллегия: ***Ф.С. Бацевич***, д-р филол. наук, проф.; ***А. Брацки***, д-р гуманит. наук, проф. (Польша); ***Л.П. Гнатюк***, д-р филол. наук, проф.; ***П.Е. Гриценко***, д-р филол. наук, проф.; ***Дель Гаудио Сальваторе***, PhD (д-р философии) (Италия); ***Л.В. Домиловская***, канд. филол. наук, доц.; ***С.Я. Ермоленко***, чл.-кор. НАН Украины, д-р филол. наук, проф.; ***М. Каранфиловски***, д-р филол. наук, проф. (Македония); ***Т.Ю. Ковалевская***, д-р филол. наук, проф.; ***Л.А. Кудрявцева***, д-р филол. наук, проф.; ***Л.А. Лисиченко***, д-р филол. наук, проф.; ***О.И. Луценко***, канд. филол. наук, доц.; ***О.И. Ника***, д-р филол. наук, проф.; ***Г.П. Пивторак***, акад. НАН Украины, д-р филол. наук, проф.; ***Ю.Ф. Прадид***, д-р филол. наук, проф.; ***Р.П. Радышевский***, чл.-кор. НАН Украины, д-р филол. наук, проф.;***С.К. Росовецкий***, д-р филол. наук, проф.; ***Д.Ю. Сизонов***, канд. филол. наук, доц. ***Г.Я. Солганик***, д-р филол. наук, проф. (Россия); ***Л.В. Шулинова***, канд. филол. наук, доц.

Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации – Серия КВ № 5755 от 15.01.2002 г.

Сборник входит в наукометрическую базу Украины.

Сборник входит в Международную наукометрическую базу РИНЦ (Россия) – № 356-06/2014.

Сборник входит в Международную наукометрическую базу Research Bib (Япония).

Сборник научных трудов является **специализированным изданием по дисциплинам филологического профиля**. Приказ Министерства образования и науки Украины от 07.10.2015 г., № 1021.

Адрес редакционной коллегии: 01601, г. Киев, бул. Т. Шевченко, 14, ауд. 131, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Институт филологии; тел. +380 (44) 239-33-66; web: http://apultp.jimdo.com; e-mail: apultp@ukr.net.

МЕДІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА В МОДЕРНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

УДК 811.161.2: 81`27

Шевченко Л.І.

МЕДІЙНА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ У ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПАРАДИГМАХ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ: НАУКОВІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ, ОПОЗИЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ АНАЛІЗУ

Анотація. *У статті в термінах та ідеях сучасної функціональної стилістики проаналізовано ситуацію з виникненням і розвитком теорії інтертекстуальності. Актуалізовано знання про авторство терміна "інтертекстуальність", хронологічні межі його виникнення, розвиток поняття в європейських дослідженнях. Запропоновано аналіз комплексу характеристик, що корелюють із поняттям інтертекстуальності як категорії художнього та медійного тексту. У статті сформульовано ряд питань, що виникають у зв'язку з дослідженням інтертекстуальності, зокрема дискусійне питання щодо розрізнення інтертекстуальності та прецедентності, передусім у медійних текстах. Визначено перспективу досліджень інтертекстуальності в медіа як комунікативного універсуму сучасних суспільств.*

Ключові слова: *інтертекстуальність, прецедентність, дослідницькі парадигми, художній текст, медіа, медійний текст, М. Бахтін, Ю. Крістева, Р. Барт.*

Інформація про автора: *Шевченко Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор; завідувач кафедри історії та стилістики української мови; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*

Shevchenko L.I.

THE MEDIA INTERTEXTUALITY IN RESEARCH PARADIGMS OF MODERN LINGUISTICS: SCIENTIFIC INTERPRETATION, OPPOSITIONS AND PROSPECTS OF ANALYSIS

Abstract. *In the article the emergence and development of the theory of intertextuality is analyzed in terms and ideas of modern functional stylistics. The author extends the knowledge about the authorship of the term*

"intertextuality", chronological limits of its origin, development in European investigations. It is proposed an analysis of the complex characteristics that are correlated with the concept of intertextuality as a category of media and artistic texts. The article formulates controversial questions of distinction of intertextuality and precedent, especially in media texts. The prospects of research of intertextuality in the media as communicative universe of modern societies are determined.

***Keywords**: intertextuality, precedent, research paradigms, artistic text, media, media text, M. Bakhtin, Y. Kristeva, R. Barthes.*

***Information about the author**: Shevchenko Larysa Ivanivna – doctor of philology, professor; head of the department of history and stylistics of Ukrainian language; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Шевченко Л.И.

МЕДИЙНАЯ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ В ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ПАРАДИГМЫ СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКИ: НАУЧНЫЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ, ОППОЗИЦИИ, ПЕРСПЕКТИВЫ АНАЛИЗА

***Аннотация**. В статье в терминах и идеях современной функциональной стилистики проанализирована ситуация с возникновением и развитием теории интертекстуальности. Актуализированы знания об авторстве термина "интертекстуальность", хронологических рамках его возникновения, развитии понятия в европейских исследованиях. Предложен анализ комплекса характеристик, коррелирующих с понятием интертекстуальности как категории художественного и медийного текста. В статье сформулирован ряд вопросов, возникающих в связи с исследованием интертекстуальности, в частности дискуссионный вопрос о различии между интертекстуальностью и прецедентностью, прежде всего в медийных текстах. Определена перспектива исследований интертекстуальности в медиа как коммуникативного универсума современных обществ.*

***Ключевые слова**: интертекстуальность, прецедентность, исследовательские парадигмы, художественный текст, медиа, медийный текст, М. Бахтин, Ю. Кристева, Р. Барт.*

***Информация об авторе**: Шевченко Лариса Ивановна – доктор филологических наук, профессор; заведующая кафедрой истории и*

стилистики украинского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

У визначеннях-метафорах інтертекстуальності домінують ті, крізь які виразно проступають профілі їх авторів – Е. Барби ("паперове каное"), Р. Барта ("фрагменти мови закоханого"), Ю. Лотмана ("символ-ген сюжета"), У. Еко ("бібліотека-лабіринт"), Х.Л. Борхеса ("сад із безліччю стежок"), Ф. Ніцше ("вічне повернення"), О. Валентинової ("семіотика поліфонії"), Н. Фатєєвої ("контрапункт"), В. Просалової ("текст у світі текстів") та ін. Образна сутність номінацій виявляє, як на наш погляд, глибинні ізолінії, в яких існує явище, – множинну інтелектуальну рефлексію на світ, присутність у полі культури і, ширше, – цивілізації. А ще – ірраціональну з погляду формальної логіки міру обдарованості особистості, її психотип, екстралінгвальні обставини, в яких відбувається комунікація etc.

Коли йдеться про інтертекстуальність, важко погодитися з дослідниками, які термінообразність інтертекстуальності пов’язують передусім із новизною теорії, а отже, й неусталеністю метамови, що їй ще належить у майбутньому "стати звичним понятійним інструментарієм" опису явища [5, с. 419]. Метафоричність, як на нашу думку, є інтегральною характеристикою інтертекстуальності – лише формально йдеться про типові стилістичні репрезентації (алюзії, ремінісценції, цитати та ін.), здатність до символізації мовних одиниць (у формах фразеології, полісемії та ін.) й навіть про дифузність текстів і жанрів асоціативно перехрещених, поліваріантних.

Наукові інтерпретації явища – численні. Так, М. Шаповал, аналізуючи інтертекстуальність у "світлі рампи" (зауважимо в цьому випадку на образному-таки формулюванні проблеми), пропонує, зокрема, особливий саме для українців жанровий вимір інтертекстуальності: "Наша культура має власну метафору для опису інтертекстуальних відгомонів та мозаїчності – літописний звід" [4, с. 14]. Відповідно до виокремленої нею специфіки інтертекстуальності, дослідниця співвідносить сутність явища з жанровими характеристиками:

"Саме літопис, київський або козацький, – найдавніший синкретичний жанр, що поєднує хроніки і оповіді, фрагменти міфів, житій, документів і повчань, є "різностильовим колажем" (Ю. Ковалів) та політично орієнтованою компіляцією, саме він найліпше передає ідею інтертекстуальності. Крізь текст літопису просвічуються інші тексти – Святе Письмо, візантійські хроніки, давні легенди. Його існування у списках і редакціях дозволяє виявляти значимі уривки, котрі власною наявністю чи відсутністю маніфестують ідеологічні стратегії середньовічного письма, а децентрована структура пропонує вибирати будь-які напрямки читання [4, с. 14].

Увага до жанрової інтертекстуальності й літературознавча аргументація позиції не залишають проте поза увагою М. Шаповал інших, передусім стилістичних, маркерів інтертекстуальності: "стилістичних формул, які творчо запозичувалися й інтерпретувалися з урахуванням місцевого колориту, зокрема східної топіки" (з покликанням на В. Перетца), численних "переадресацій та фальсифікацій", які можна спостерегти при реконструкції протетичних творів (з покликанням на історію авторської реконструкції М. Брайчевським "Літопису Аскольда") і врешті твердження, що "література втрачена, розсіяна", і література пізніших періодів "переплітаються у літописних зводах різних редакцій і століть, візуалізуючи для нас процес інтертекстуальності… Але це лише метафора…" [4, с. 15]. Наступне розгортання аргументації звернене до раціонального розуму, тому що "відчитати їх усі (інтертекстуальні зв’язки – Л.Ш.) – означає зануритися у культурну пам'ять тисячоліть, намагаючись при цьому користуватися неспецифічним логічним інструментом" [4, с. 15].

Неформалізована сутність інтертекстуальності – безкінечність асоціативів, співмірних із культурним масштабом особистості / соціуму. Зрозуміло, площини, в яких розгортаються асоціативи, не є жорсткими вертикалями й горизонталями, це, швидше, супрематичні перетинання К. Малевича або імпресіоністична гра світла, кольору, рухливих контурів, природної екзистенції, де людина, її інтелектуальна

рефлексія породжують аналоги, наближення і зближення – через час і простір. Може, тому так важко формалізувати інтертекстуальність, ввести її в логіку схем, таблиць і послідовного переліку форм та типів текстів (зауважимо, що в інтертекстуальній дослідницькій парадигмі часто розглядаються неспівмірні за комунікативною і функціональною природою тексти, такі як полемічна література, житія чи палімпсест і, з іншого боку, – медійна словесна культура та ін.).

Саме явище інтертекстуальності постає, з очевидних причин, інтертекстуальною закономірністю в розшифровці глибинних мислительних процесів, як у свій час була розшифрована таїна геному людини, чи доповнена новими елементами таблиця Менделєєва.

Науковий аналіз інтертекстуальності породжує множинні вектори пізнання – історію формування напряму та методу / методів, що їх більшість дослідників розглядають у парадигмі загального становлення теорії тексту. Покликання, пояснення й відповіна аргументація зосереджуються в такому разі навколо виникнення терміна "інтертекстуальність", його семантичного обсягу, а також передісторії та наукового контексту, в яких постав термін. Авторитетні дослідники обґрунтовують таку хронологію наукових подій: вперше неологізм Ю. Крістевої "інтертекстуальність" вводиться в науку 1966 року в доповіді про творчість М. Бахтіна на семінарі Р. Барта (як стаття "Бахтін, слово, діалог і роман" доповідь публікується в 1967 р. [10]). У цей же час Ю. Крістева розробляє термін, теорію та метод аналізу в публікаціях "Руйнування поетики", що є передмовою до французького перекладу "Проблем поетики Достоєвського" [12], а також у статті збірника "Semeiotikè. Дослідження з семаналізу" [13] і книзі "Текст роману" [11].

Подальша нетривіальна історія одного з найбільш актуалізованих у сучасній гуманітаристиці напрямків пов’язана з підтримкою інтелектуалів групи "Тель Кель" і самого Філіппа Соллерса [14]. І далі – авторитетного Ролана Барта, який творчо інтерпретував і розвинув ідею інтертекстуальності [6-9], водночас визначивши статус нової теорії в науці та ввівши в

коло інтерпретованих нею тексти слов'янського мислителя М. Бахтіна та молодої Ю. Крістевої [2, с. 8-42].

З очевидних причин теорія інтертекстуальності в подальшому зосереджена на проблемах художнього тексту – це і творчі особистості авторів, і безкінечна можливість інтерпретацій, "прочитань" та формалізації інтертекстуальних перегуків у слові / смислах. Звернімо увагу й на час постання теорії. Як відомо, саме в 60-ті рр. актуалізується постструктуралістська "філософія множинності", персоналізована в ідеях Ж. Дерріди, Ж. Дельоза, Ж. Лакана та ін. Між теорією інтертекстуальності й постструктуралістським (постфрейдистським) розумінням тексту існують перетинання, що їх поясненнями й аргументацією сповнені праці філософів, семіотиків, культурологів: авторські тлумачення формули взаємозалежностей "свідомого – підсвідомого / несвідомого", або *s/S*, у Ж. Лакана, Ж. Дельоза та ін., розробки "семіотичної пам'яті культури" (Ю. Лотман), "діахронічної матриці" (В. Топоров), трансляції коду культури в різних моделях пізнання (С. Аверінцев, І. Арнольд, Х. Блум, Г. Грабович, Т. Гундорова, Г. Денисова, У. Еко, В. Іванов, І. Ільїн, В. Красних та ін.).

Критерії комунікативної, естетичної й, передусім, пізнавальної цінності інтертексту, які постали в аналізі художньої дійсності, видаються настільки продуктивними, що дозволяють створити матрицю проекцій на інтерпретацію інших текстів, насамперед медійних.

Стратегії аналізу художньої інтертекстуальності побудовані на різних локусах пізнання – вихідна позиція полягає в об'єктивації руху від інтерсуб'єктивності до інтертекстуальності (за М. Бахтіним), де центральні проблеми вирішуються в різних філософських парадигмах: діалогу – в екзистенційній філософії, поліфонії – в "філософії множинності" [2, с. 22]. Філософія множинності, у свою чергу, виявляється в розрізненнях між *Деконструкцією* Ж. Дерріди, *Повторенням* Ж. Дельоза, *Суперечністю* Ж.-Ф. Ліотара, *Археологією культури* М. Фуко; "їх об'єднує одна інтенція – прагнення підірвати Абсолют, звільнити Множинність з-під його влади, випустити на волю

розбіжні смисли і дозволити будь-якій речі ствердити свою якісну одність" [2, с. 22].

Рівні доведень, концептуальні смисли й аргументація – різні. Їх інтегральні характеристики та мотивацію причин сформулював Г. Косіков в авторитетній передмові до "Вступу до теорії інтертекстуальності" Н. П'єге-Гро: "Страх перед уніфікацією і тоталізацією, погоня за внутрішнім різноманіттям буття – такою є внутрішня сила цієї "ворожнечі". Не просто різно*маніття*, але різно*рідність* (гетерогенність) і різно*законня* (гетерономність) неспівмірних і несумісних начал, не просто багато*мірність*, але *різно*мірність ("мір" у світі стільки ж, скільки смислових інстанцій), не *багато*голосся, але саме *різно*голосся буття, одним словом, не "множинність в єдності", а *"множинність без єдності"* – ось основна ідея філософії постмодерну" [2, с. 22].

Художній текст, отже, постає як безкінечне "плетиво" інтерпретацій. Власне Р. Барт і номінує його *Текстом,* відправляючи допитливого співбесідника до етимології, де текст первісно мав семантику "павутини", "тканини". Пізніше, в постструктуралістських естетизованих термінах-метафорах, вже згадувана "бібліотека" Хорхе-Луїса Борхеса й інші авторські позначення ключового терміна послідовно відтворюють смисл множинності. Дивовижно корелюють водночас етимологія семантики *Тексту* і синонімічні номінації Інтернету, що виникає як носій інформації вже в часі після постання теорії інтертекстуальності: Інтернет – "мережа" – "всесвітня павутина". Епістемічний і смисловий перегуки (інтертекстуальність у широкому розумінні категорії) очевидні.

Аргументативна панорама в доведеннях інтертекстуальності вражає інтелектуальними парадоксами, де образний мовний код чи не найточніше передає сутність явища. Не випадково характеристики *Тексту культури* в його постструктуралістській інтерпретації часто починають із визначення Р. Барта, де "переможна множинність" – це "такий ідеальний текст, пронизаний сіткою численних, переплетених між собою внутрішніх ходів, що не мають один над одним влади; він є

галактикою позначуваних, а не структурою позначених; у нього можна вступити через безліч входів, жоден із яких не можна напевно назвати головним; *низка* мобілізованих ним кодів губиться десь у *безкінечній далині*, вони "не вирішувані" (їх смисл не підпорядкований принципу вирішуваності, таким чином будь-яке рішення буде випадковим, ніби кидаєш гральні *кості*); цим винятково множинним текстом здатні заволодіти різні смислові системи, однак їх коло незамкнене, оскільки міра таких систем – безкінечність самої мови" [8, с. 26-27].

Інша ситуація в інтерпретаціях медійного Тексту. Інтелектуальна "гра" і розкіш авторських інтерпретацій, в яких репрезентовано художній Текст, не тотожні медійному Тексту – *a priori* словесній рефлексії медіацентричного соціуму. Енкратична мова (за Р. Бартом), що виникає та поширюється під захистом влади, за самою суттю є мовою повторів, відтворення тих самих заданих структур, смислів, стереотипів і слів. А отже, для дослідника інтертекстуальності в медіа виникає ряд питань, головні з яких: інтертекстуальність – явище культури? масової культури? Й відповідно, інтерпретація – це авторські "прочитання" культурних кодів? прочитання соціальних груп за різною культурною, ідеологічною, віковою та ін. стратифікаціями в суспільстві? якими є критерії об’єктивності / суб’єктивності інтертекстуальних "прочитань"? як модифікуються "прочитання" в різний історичний час і як вони маркують соціум? та ін.

Медіацентричний соціум, за аксіомою, що вже не дискутується в науковій літературі, породжує ситуацію, коли ми перебуваємо в інтертексті, є його носіями та ретрансляторами: соціум існує у здатності пізнавати, накопичувати й передавати інформацію про дійсність, зокрема в текстах. У художньому тексті, зрозуміло, йдеться про визначені традицією коди культури – "діахронічну матрицю" (В. Топоров), "семіотичну пам'ять культури" (Ю. Лотман), "розтягненість для нових одкровень думки" (О. Веселовський) та ін. Однак питання про те, **що саме** ми відносимо до кодів культури, коли йдеться про медіа, залишається відкритим.

Перспективною є пропозиція Н. Кузьміної, яка в логічній моделі обґрунтування розрізняє дві когнітивні категорії медіа – інтертекстуальність і прецедентність. Інтертекстуальність у такій диспозиції співвідноситься з "трансльованим кодом культури як системи традиційних для людства цінностей матеріального і духовного характеру". Прецедентність, у свою чергу, формулюється як "явище життя, що може стати чи не може стати фактом культури". На означеному протиставленні вибудовується методологічно-інструментальна теза дослідницької парадигми медіалінгвіста: "Відповідно специфіка медіадискурсу пов'язана більшою мірою з прецедентністю, ніж із інтертекстуальністю, і саме прецедентні тексти є "текстами впливу" в сучасному соціумі" [3].

Коли йдеться про трансформацію одних в інші, то, на думку автора, інтертекстуальні феномени проходять через фазу прецедентних, і навіть можливі повторювані фази.

Такий універсальний принцип розрізнення в названому підході, безумовно, потребує уваги. Якщо інтертекстуальність – це трансльований код культури як системи традиційних для людства цінностей матеріального і духовного характеру" [3], то уточнення перебувають у сфері нетотожності параметрів культури людства й культури конкретного соціуму, їх кореляцій в історії культури, оцінок певними суспільствами та ін.

Прецедентність, в її розумінні Ю. Карауловим [1], включає характеристики пізнавального й емоційного явища, що є надособистісним, і зверненість до якого відбувається в дискурсі даної особистості [1, с. 216]. Н. Кузьміна розгортає думку Ю. Караулова: в її формулюванні "прецедентність – явище життя, яке може стати або не стати фактом культури" [3]. Численні покликання, пояснення й аргументація Н. Кузьміної не дозволяють, проте, коректно сформулювати принцип чіткого розрізнення інтертекстуальності й прецедентності, коли йдеться про жанрові моделі (зокрема, загальну типологію жанрів різних функціональних стилів або окремі жанри, наприклад, есе, інтерв'ю та ін.), присутність у свідомості соціумів явищ із різною етичною, культурною і навіть більше – цивілізаційною

оцінкою (специфічні еталони поп-культури, жовтої преси, соціальної та міжнаціональної агресії, ідеологія якої переформульовує релігійні догмати, історичні факти й культурні процеси та ін.), реальні події, що в медіа з прецедентних моментально переходять у розряд інтертекстуальних (прецедентність і водночас символічність революцій – гідності, помаранчевої, троянд, тюльпанів та ін.). Питання можна продовжити, і в цьому певним чином відбивається актуальність проблеми інтертекстуальності в медіа як комплексу питань, що свідчать про необхідність дослідження мови живої, рухливої, комунікативного універсуму сучасних суспільств.

Теорія інтертекстуальності з об'єктивних причин вийшла за межі художнього пошукового поля. Дослідницькі парадигми уточнюють і доповнюють так вдало і вчасно сформульовані ідеї, поширюючи їх на інші сфери мовної комунікації – і в цьому майбутнє напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М., 1987.
2. Косиков Г.К. Текст / Интертекст / Интертекстология // Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова ; пер. с фр. Г.К. Косикова, Б.Н. Нарумова, В.Ю. Лукасик. – М. : Издательство ЛКИ, 2008.
3. Кузьмина Н.А. Интертекстуальность и прецедентность как базовые когнитивные категории медиадискурса / Н.А. Кузьмина // Медиаскоп. Электронный научный журнал Ф-та журналистики МГУ им. М.В. Ломоносова. – Вып. 1. – 2011. – Режим доступа : https://www.mediascope.ru/node/755
4. Шаповал М. Інтертекст у світлі рампи : міжтекстові та міжсуб'єктні реляції української драми : монографія / Мар`яна Шаповал. – К., 2009. – 352 с.
5. Ямпольский М. Пам'ять Тиресия. Интертекстуальность и кинематограф / М. Ямпольский. – М. : РНК "Культура" 1993.
6. Barthes R. De l'œuvre au texte / R. Barthes // Revue d'esthetique. – 1971. – № 3.
7. Barthes R. Le plaisir du texte / R. Barthes. – P. : Seuil, 1973.
8. Barthes R. S/Z / R. Barthes. – P. : Seuil, 1970.

9. Barthes R. Texte (théorie du) / R. Barthes // Encyclopedia Universalis, 1973.

10. Kristeva J. Bachtine, le mot, le dialoge et le roman / J. Kristeva // Critique. – avril 1967. – № 239.

11. Kristeva J. Le texte du roman / J. Kristeva. – LaHaye, Monton, 1970.

12. Kristeva J. Une poetique ruinee / J. Kristeva // Bachtine M. La poetique de Dostoïevski. – P. : Seuil, 1970.

13. Semeiotikè. Recherche pour une semanalyse. – P. : Seuil, 1969.

14. Sollers Ph. Ecriture et revolution / Ph. Sollers // Théorie d'ensemble. – P. : Seuil, 1968.

REFERENCES

1. Karaulov Y.N. *Russian language and language identity* [Russkiy yazyik i yazyikovaya lichnost] / Y.N. Karaulov. – M., 1987.

2. Kosikov G.K. *Text / Intertext / Intertextology* [Tekst / Intertekst / Intertekstologiya] // Pege-Gro N. Vvedenie v teoriyu intertekstualnosti / Obsch. red. i vstup. st. G.K. Kosikova; per. s fr. G.K. Kosikova, B.N. Narumova, V.Yu. Lukasik. – M. : Izdatelstvo LKI, 2008.

3. Kuzmina N.A. *Intertextuality and the precedent as basic cognitive categories of media discourse* [Intertekstualnost i pretsedentnost kak bazovyie kognitivnyie kategorii mediadiskursa] / N.A. Kuzmina // Mediaskop. Elektronnyiy nauchnyiy zhurnal F-ta zhurnalistiki MGU im. M.V. Lomonosova. – Vyp. 1. – 2011. – Rezhim dostupa : https://www.mediascope.ru/node/755

4. Shapoval M. *Intertext in light of ramp : intertextual and intersubject communiques of Ukrainian drama* [Intertekst u svitli rampi : mIzhtekstovI ta mizhsubektni relyatsiyi ukrayinskoyi drami] : monografIya / Maryana Shapoval. – K., 2009. – 352 s.

5. Yampolskiy M. *The memory of Tiresy. Intertextuality and cinema* [Pam'yat Tiresiya. Intertekstualnost i kinematograf] / M. Yampolskiy. – M. : RNK "Kultura" 1993.

6. Barthes R. De l'œuvre au texte / R. Barthes // Revue d'esthetique. – 1971. – № 3.

7. Barthes R. Le plaisir du texte / R. Barthes. – P. : Seuil, 1973.

8. Barthes R. S/Z / R. Barthes. – P. : Seuil, 1970.

9. Barthes R. Texte (théorie du) / R. Barthes // Encyclopedia Universalis, 1973.

10. Kristeva J. Bachtine, le mot, le dialoge et le roman / J. Kristeva // Critique. – avril 1967. – № 239.

11. Kristeva J. Le texte du roman / J. Kristeva. – LaHaye, Monton, 1970.
12. Kristeva J. Une poetique ruinee / J. Kristeva // Bachtine M. La poetique de Dostoïevski. – P. : Seuil, 1970.
13. Semeiotikè. Recherche pour une semanalyse. – P. : Seuil, 1969.
14. Sollers Ph. Ecriture et revolution / Ph. Sollers // Théorie d'ensemble. – P. : Seuil, 1968.

Дата надходження до редакції – 2.09.2015 р.
Дата затвердження редакцією – 29.09.2015 р.

УДК 811.162.2: 81`38

Шулінова Л.В.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МЕДІЙНОЇ РЕЦЕНЗІЇ МИСТЕЦЬКОЇ ТЕМАТИКИ

Анотація. *У статті розглянуто інтертекстуальність як одну з основних характеристик сучасного медійного тексту мистецької тематики в аспекті реалізації функцій інформування та впливу в жанрі рецензії, зорієнтованої на реципієнта різного рівня підготовки.*

Ключові слова: *інтертекстуальність, інтертекст, прецедентний текст, медійний текст, рецензія.*

Інформація про автора: *Шулінова Лариса Василівна – кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри історії та стилістики української мови; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*

Shulinova L.V.

INTERTEXTUALITY OF MODERN UKRAINIAN REVIEW ON ARTISTIC TOPICS

Abstract. *The article deals with intertextuality as one of the main characteristics of contemporary media text on art theme.*

It was determined that among the texts in which the media has a specific dialogic expression there are reviews on secondary source information and the existence of different destinations: the reader, the authors of reviewed

intellectual product, professionally trained recipients and others. By its nature review texts are intertextual, i.e. those in which different texts, cultural codes, discourses are intertwined.

12 review texts of modern Ukrainian full-length movies " The Brothers. The Last Confession" (2013); "The Unbreakable" (2015); "The Guide" (2014) were analyzed. They are published in media in such sections as Culture, Art, Reviews, Blogs and others.

Those intertexts were analyzed which the author uses to inform and influence the recipient, touching upon the importance of cultural background knowledge or memory, or those that determine interest, and thus stimulate cognitive activity of a reader.

Three groups in media intertext movie reviews were analyzed: 1) intertexts related to literary, media or scientific texts; 2) intertexts related to the field of cinema: other movies, directors and actors personalities, movie development directions, etc.; 3) intertext quotes from books and other media texts, songs, literary works, statements of famous people, etc.

It was cleared out that all works of art in the media text of relevant topics are important and can be intertexts to each other.

The study gives reason to believe that a media review of art topics is multi-layer/multi-dimensional text in which intertextuality serves as an architectonic as well as cognitive element and mean of influencing the recipient, and creates dialogism of modern media text.

***Key words**: intertextuality, intertext, precedent text, media text, review.*

***Information about author**: Shulinova Larysa Vasylivna – PhD, associate professor; associate professor of the department of history and stylistics of Ukrainian language; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Шулинова Л.В.

ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ МЕДИЙНОЙ РЕЦЕНЗИИ ИСКУССТВОВЕДЧЕСКОЙ ТЕМАТИКИ

***Аннотация**. В статье рассмотрена интертекстуальность как одна из основных характеристик современного медийного текста об искусстве в аспекте реализации функций информирования и влияния в жанре рецензии, предназначенной для реципиента разного уровня подготовки.*

***Ключевые слова**: интертекстуальность, интертекст, прецедентный текст, медийный текст, рецензия.*

***Информация об авторе**: Шулинова Лариса Васильевна – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры истории и стилистики украинского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

Сучасний медійний текст є складним багаторівневим утворенням і щодо структури, і щодо сприйняття. Технологічний потенціал ЗМІ дає можливість реалізовувати авторський задум із прогнозованим результатом через поєднання власне текстового, візуального й аудіовпливів, що й складають основу креолізованого медіатексту. В реальній практиці текстотворення, "що має на меті впливати й переконувати, усі види інформування тісно переплітаються – така закономірність впливу в медійній сфері, здійснюваного в діалозі автора й читацької аудиторії. Можна говорити лише про ступінь їх вияву в кожному типі текстів" [1, с.12].

Серед текстів, у яких діалогічність має специфічний вияв, є рецензії, адже вони, насамперед, вторинні щодо першоджерела інформації та мають різних адресатів: читач, автори рецензованого інтелектуального продукту, фахово підготовлені реципієнти та ін. Як відомо, основа рецензії – відгук (зазвичай – критичний) про наукові, мистецькі твори. Особливо складним є рецензування сучасних синтетичних творів мистецтва, зокрема реклами, телепрограм, театральних вистав, комп’ютерних ігор, кінофільмів через їх багатовимірність, нелінійність, застосування різних засобів і способів художньої виразності. А тому, вважаємо, актуальним і перспективним є дослідження саме мистецьких медійних рецензій.

За своєю природою тексти рецензій є інтертекстуальними, тобто такими, в яких переплетені різні тексти, культурні коди, дискурси.

Експліцитні форми інтертекстуальності можуть бути в тексті очевидними, виявлятися через графічні позначки (лапки при цитуванні, курсив) або через семантичні – ім’я автора згаданого твору, його назву, ім’я персонажа, яке прямо відсилає до

певного твору. Імпліцитні вияви інтертекстуальності більш невизначені та різноманітні: алюзії, пародії, стилізації, колаж та ін. [2, с. 133, 45].

Важливим, на наш погляд, щодо розуміння інтертекстуальності мистецького медійного тексту є поняття інтертексту. Інтертекст визначаємо за Н. Пьєґе-Ґро: "це вся сукупність текстів, відображених у даному творі, незалежно від того, чи співвідноситься він із твором *in absentia* (наприклад, у випадку алюзії) чи включений у нього *in praesentia* (як у випадку цитати) " [3, с. 49]. Інтертекст завжди створює певний спосіб сприйняття інформації, безумовно вимагаючи активної співучасті у процесі її аналізу. Також, спиратимемося на твердження Р. Барта, в якому він порівнює текст із музичною партитурою нового типу, де виконавець є співавтором, доповнює її, а не лише виконує: "Текст якраз і подібний до такої партитури нового типу: він вимагає від читача дієвого співробітництва" [4, с. 421]. Рецензія і спрямована на творчу співпрацю автора й реципієнта, у процесі якої відбувається певна дискусія, а отже, розкривається та розвивається мисленнєвий, інтелектуальний потенціал обох учасників спілкування.

Застосування інтертекстуальності в текстах мистецької тематики, безумовно, відображає культурний код автора та спирається на фонові знання реципієнта, пов’язані з його освітою, життєвим досвідом, рівнем культури, приналежністю до певної соціальної групи та ін.

На нашу думку, для створення і сприйняття медійного тексту мистецької тематики визначальним є рівень освіченості в широкому розумінні або культурної грамотності (термін Е. Хірша: cultural literacy) [5], тобто певні знання про історію, мистецтво, науку, що дає змогу пересічному носієві культури адекватно спілкуватися в соціумі у відповідний історичний період.

Серед інтертекстів розрізняємо окрему групу текстів – прецедентні. Визначаємо це поняття за Ю. Карауловим: прецедентні – тексти, (1) важливі для певної особистості і пізнавально, й емоційно, (2) такі, що мають надособистісний

характер, тобто добре відомі і широкому оточенню цієї особистості, включно з її попередниками і сучасниками, і, нарешті, такі, (3) звернення до яких повторюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості [6, с. 216] та за Г. Слишкіним: прецедентний текст – це послідовність знакових одиниць, що характеризується цілісністю і зв'язністю, має ціннісне значення для певної культурної групи [7, с. 29]. Погоджуючись із Г. Слишкіним, вважаємо, що на сучасному етапі розвитку суспільства прецедентним може бути не лише вербальний текст, а й такий, у якому наявні відео й аудіокомпоненти: кінофільми, кліпи, плакати, графіті та ін.

Для аналізу нами взято 12 текстів рецензій на повнометражні сучасні українські кінофільми "Брати. Остання сповідь" (2013); "Незламна" (2015); "Поводир" (2014). Усі вони опубліковані в загальнонаціональних ("Тиждень. ua", "Дзеркало тижня", "Українська правда", "iPress", "Інсайдер"), регіональних ("Високий замок") або мистецького спрямування ("Телекритика", "Культпростір") ЗМІ у рубриках Культура, Арт, Рецензії, Блоги та ін.

Для аналізу не залучалися тексти з джерела рецензування, вони, на наш погляд, потребують окремого дослідження.

Ми розглядали ті інтертексти, які автор використовує для інформування та впливу на реципієнта, актуалізуючи його культурну пам'ять чи фонові знання, або такі, котрі зумовлюють зацікавлення, а отже, стимулюють пізнавальну діяльність читача.

Важливою для розуміння авторського задуму та впливу на читача є **група інтертекстів**, у яких рецензент відсилає **до літературних, медійних або наукових текстів**:

*Але у культурі, яка досі не спромоглась ні на що більше як паразитувати на кількох посередніх текстах про той час та одному **"Жовтому князеві"**, він собі цього дозволити не міг* (Романюк, "Поводир").

*Що ж стосується того, що кобзарі "надто пафосно" у поїзді співають, то правда ж, друзі, не **Годо** ж їм там чекати* (Романюк, "Поводир").

Дискурс іронії 80-их та ***"пацанячої" прози 90-их*** *зуміли зробити важливу для української культури річ: звести рахунки з радянською офіційною культурою, яка до України мала такий же стосунок, як, скажімо, Корнійчук до драми, тобто – ніякого* (Романюк, "Поводир").

На виході з метро роздають ***безплатні газети****. Одна з них – ця. Беру. Читаю. Тремтять руки. "Що, все так скоро?!" На півшпальти* ***"Нової доби"*** *портрет Йосипа Сталіна. Заголовки на кшталт "Рішення партії – в життя"...* (Вергеліс, "Поводир").

...Тобто заманює майбутнього глядача в кінозал навіть ***"атмосферою" газетної маячні початку 1930-х****. Часу, про який і оповідає картина про незрячих* (Вергеліс, "Поводир").

У суті своїй "Поводир" Саніна – це спроба національного епосу. І кожен, хто коли-небудь тримав у руках ***книжку, де в титулі були слова "Історія (чи теорія) культури"****, знає, що для цього жанру психологія не те щоб не визначальна, а попросту неважлива* (Романюк, "Поводир").

Ніхто ж не стане закидати ***психологічну пласкість персонажу Кассандри, яка в домі Агамемнона іде на заклання, знаючи про нього****. Вона йде, бо її веде туди епічна історія.*

Як нікому, я сподіваюсь, не прийде у голову звинувачувати ***"Іліаду"****, що у ній замало психології і мотивації, скажімо, в епізоді, де поданий* ***перелік кораблів****, що йдуть воювати* ***Трою*** (Романюк, "Поводир").

Першоджерело – ***"Джмелиний мед" письменника Торгні Ліндгрена*** *– історія не тільки для Трофименко, а й навіть для фон Трієра, Вонга Кар Вая і Бертолуччі.* ***Камерна екзистенційна драма Ліндгрена*** *– велика історія любові й ненависті, наелектризована пристрастями, забезпечена сильними характерами та драматичними сюжетними поворотами* (Вергіліс, "Брати").

Тема братів – їхньої одвічної ворожнечі, любові-ненависті – одна з міфологем, зокрема й вітчизняної культури.

Популярні ***брати Карпо й Лаврін у "Кайдашевій сім'ї" Івана Нечуя-Левицького*** *роками ділять одну нещасну грушу, яка в різних версіях повісті то засихала, то знову цвіла.*

Сава й Михайло – поганий і хороший – так чи інакше ділять землю ***в однойменному видатному романі Ольги Кобилянської****. І вже сама земля стає сущою карою для кожного з них* (Вергіліс, "Брати").

Молода режисерка Вікторія Трофименко, дебютантка в ігровому кіно, кілька років тому прочитала ***повість шведа Торґні Ліндґрена "Джмелиний мед"*** *– про братів, що зненавиділи один одного замолоду, та так і померли без прощення й прощання* (Барабаш, "Брати").

У ***романі "Нестерпна легкість буття" Мілан Кундера*** *розповідає про шість випадковостей, завдяки яким Томаш зустрівся з Терезою* (Володарський, "Брати").

"*Брати*" *вийшли не стільки самостійною роботою, скільки ілюстрацією до книги. Чи варто їх дивитися? Загалом, варто, тільки спочатку обов'язково потрібно прочитати* ***"Джмелиний мед"****. Чудовий роман* (Володарський, "Брати").

Тут починається найцікавіше: Трофіменко зняла свій дебют за ***романом популярного шведа Ліндґрена "Джмелиний мед"****, перенісши дію в українські Карпати і суттєво видозмінивши – так і хочеться сказати "спростивши", але насправді "втративши" його смислове наповнення* (Станісевич, "Брати").

Проте радянська історична наука, особливо – в часи, коли головним джерелом історичних знань був ***"Короткий курс історії ВКП(б)"****, виглядає досить сумнівною з огляду навіть на той час дисципліною* (Кокотюха, "Незламна").

Як бачимо, більшість із інтертекстів цієї групи можна розглядати як прецедентні для сучасних реципієнтів, зокрема: ***"Жовтий князь" Василя Барки, "Земля" Ольги Кобилянської, "Кайдашева сім'я" Івана Нечуя-Левицького, "Іліада" Гомера***. Саме актуалізація знань, уявлень, асоціацій на основі таких текстів сприяє донесенню потрібної авторові рецензії інформації до читачів і зумовлює практично в усіх випадках прогнозовану реакцію, а отже, і впливає на формування відповідного

ставлення до рецензованого кінофільму. Такі інтертексти не потребують занадто значних зусиль для розуміння, на відміну від інших (***п'єса "Чекаючи на Годо" Семюеля Беккета, роман "Нестерпна легкість буття" Мілана Кундери, повість шведа Торґні Ліндґрена "Джмелиний мед", "Історія (чи теорія) культури", "Короткий курс історії ВКП(б)", "пацаняча" проза 90-их, газета "Нова доба"***). Ці інтертексти детальніше коментовані авторами рецензій або використані лише для створення/відтворення потрібної атмосфери певного історичного періоду. Проте серед цих текстів дещо виокремлюється ***повість Торґні Ліндґрена "Джмелиний мед",*** яка є першоосновою (хоч й істотно трансформованою) для сценарію кінофільму "Брати. Остання сповідь". У всіх рецензіях на цей фільм зіставляються обидва твори мистецтва, що є абсолютно логічним і підставним. Таке порівняння двох творів мистецтва сприяє і кращому критичному розгляду рецензованого джерела і розширює світогляд реципієнта, спонукаючи його ознайомитися не лише з фільмом, а й із прозовим художнім текстом, щоб сформувати власну думку щодо вдалого/невдалого його застосування кінематографістами.

Група інтертекстів, **що пов'язані зі сферою кіномистецтва**: іншими кінофільмами, постатями режисерів та акторів, напрямками розвитку кіно та ін. – є основою сучасної кінорецензії, адже, актуалізуючи фонові культурні знання реципієнта, сприяє реалізації функцій інформації та впливу через діалог автора й читача.

Інколи здається, що треба подякувати богу за часи, коли в Україні знімали по фільму в рік. Цього року зняли два, і їх вистачило, щоб усі встигли пересваритись, а дехто й перетворитись з перспективного молодого режисера на базарну бабу, яка уже просто не знає, як себе краще назвати: просто українським ***Камероном****, чи вже одразу "****Титаніком****"* (Романюк, "Поводир").

У той же час, фільму Саніна намагаються накинути класичні претензії до всякого шароварництва, що раніше зробили з ***"ТимХтоПройшовКрізьВогонь"****. Але коли щодо*

фільму Іллєнка *претензії були справедливі і обґрунтовані, то до "Поводиря" вони не дуже-то і надаються* (Романюк, "Поводир").

Ще одним, спільним для більшості критиків фільму, закидом стало звинувачення "Поводиря" у надмірній патетичності.

Хотілося б порадити їм піти в кіно і подивитись який-небудь ***"Тарас Бульба" чи "Сталінград"****, порівняти і заспокоїтись, але краще наведемо слова самого Саніна, після яких, сподіваємось, це питання відпаде* (Романюк, "Поводир").

Олесь Санін знімав свій другий художній фільм (перша робота – ***"Мамай")*** *більше семи років* (Кондратишина, "Поводир").

Звісно, тему Голодомору режисер згадав бігцем і кілька кадрів голодних дітей не йдуть у порівняння з ***екранізацією книги Василя Барки "Жовтий князь" – вражаючою роботою Олеся Янчука "Голод 33"*** *про життя східного українського села без їжі.*

Розпочинається кінострічка кадром руху потяга – алюзія до ***одного з перших фільмів в історії кіно ("Прибуття поїзда" братів Луї та Огюста Люм'єрів)****: коли потяг починає їхати у глядацький зал, ти маєш змогу пережити страх і переляк перших людей, хто побачив "рухомі кадри"* (Кондратишина, "Поводир").

Кадри трактора в селі нагадують ***"Землю" Довженка****, де український режисер показав враження селян від першого трактора* (Кондратишина, "Поводир").

Першим важливим фактом є те, що обидва нові українські фільми (котрі всуціль заполонили очі й думки глядачів), ***"Плем'я" Мирослава Слабошпицького*** *та* ***"Поводир" Олеся Саніна****, базуються на темі фізичного каліцтва, пов'язаного з органами відчуття…* (Підгора-Гвяздовський, "Поводир").

…драматично-ліричну історію з формою роуд-муві перетворюють на бойовик із очевидними алюзіями ***"Сліпої люті" Філліпа Нойса з Рутгером Хауером у головній ролі*** (Підгора-Гвяздовський, "Поводир").

Друге завдання – втримати в одній вузді прудкі (як скакуни) жанри і стилі. Історична драма, мелодрама, бойовик про чекістів, ***відгомін українського поетичного кіно, "привіти" Енгу Лі****, ролі-камео для Жадана і Джамали. В окремі моменти такий "синтез" навіть досягає гармонії* (Вергеліс, "Поводир").

І тут я, звісно ж, маю привітати всіх нас із появою на великому екрані фактури значної, майже ***"жангабенівської"*** (Вергеліс, "Поводир").

Першоджерело – "Джмелиний мед" письменника Торгні Ліндгрена – історія не тільки для Трофименко, а й навіть для ***фон Трієра, Вонга Кар Вая і Бертолуччі*** (Вергіліс, "Брати").

Одначе при тому, що режисерка успішно ввібрала історію національного кінематографа й чесно спробувала осмислити ***естетику українського поетичного кіно від параджанівських "Тіней забутих предків" до "Білого птаха з чорною ознакою",*** *ця естетика багато в чому породила штампи, якими "Брати" рясніють* (Барабаш, "Брати").

... У ***фільмі Крістофа Оноре "Метаморфози"*** *міфологічні сюжети, записані Овідієм, розігрувалися в антуражі сучасних багатоповерхівок і автострад. У стрічці Вікторії Трофименко "Брати. Остання сповідь" персонажі роману Торґні Ліндґрена "Джмелиний мед" зі шведів перетворилися на гуцулів* (Володарський, "Брати").

...У романі "Нестерпна легкість буття" Мілан Кундера розповідає про шість випадковостей, завдяки яким Томаш зустрівся з Терезою. В ***екранізації Філіпа Кауфмана*** *цьому пасажу відповідає стрибок Терези в басейн, що привернув увагу Томаша ...* (Володарський, "Брати").

Інша річ – контекст: після відносного минулорічного кіно-"буму", витвореного ***"Плем'ям", "Поводирем" і "Майданом" Лозниці****, до будь-якої української стрічки тут відчувається підвищена увага* (Станісевич, "Брати").

І жодних тобі ***параджанівських Карпат*** *– хоча грайливе відсилання й не завадило б* (Станісевич, "Брати").

Не так давно на американських екранах пройшла хороша драма з однойменною назвою ***"Брати" режисера Джима***

***Шерідана**: також історія про зовсім непрості стосунки між двома братами і однією "спільною" жінкою...* (Станісевич, "Брати").

*...і справжня її біографія, швидше за все, прикрашена сюжетними поворотами в дусі **фільмів братів Дарденн**, а не тішить око золотими відблисками **голлівудської мелодрами*** (Заварова, "Незламна").

*... Короткий уривок, **Діна Дурбін** прекрасна і навіть доречна, враховуючи той факт, що присутні обговорюють відкриття другого фронту, от тільки **фільм Френка Борзеджа "Сестра його дворецького"** вийшов на екрани в 1943, тому поява співаючої російською **Діни Дурбін** на асамблеї в 1942 році є дещо передчасною* (Заварова, "Незламна").

*Якщо дивитися здалеку, рекламний постер може викликати асоціації з **новим фільмом Кріса Нолана про пригоди Бетмена**. Героїчна монохромна постать у плащі височіє над Готемом, оберігаючи його спокій. Принаймні, ваш автор постійно проводив такі паралелі, хоча й знав – то закликають на фільм не про супермена, а про героїню. Й не на американський, а на український* (Кокотюха, "Незламна").

*Він починався ще в часи, коли Росію не було визнано державою-агресором. **Фільми й серіали про героїчні подвиги радянських солдатів-визволителів та їхніх коректувальників із НКВС та ГРУ** не були заборонені* законом (Кокотюха, "Незламна").

*Нарешті, третя обставина: Павличенко з причин, про які треба говорити довго й окремо, показана не українкою на війні, а радянською патріоткою. Котра наділена унікальними здібностями до влучної стрільби й захищає Батьківщину (так і проситься **асоціація зі стрічкою Фрідріха Ермлера "Вона захищає Батьківщину" 1943 року випуску з Вірою Марецькою в головній ролі**)* (Кокотюха, "Незламна").

*... Відразу – ще одна легка асоціація, цього разу з **російським серіалом "Відлига" ("Оттепель")**, герої якого живуть в СРСР так, ніби в Західній Європі. Тобто у вільному, хоча й зі своїми проблемами, світі й суспільстві* (Кокотюха, "Незламна").

Й тут – ще одна аналогія, з ***повістю Олексія Толстого "Гадюка" та однойменним фільмом Віктора Івченка, знятим студією імені Довженка в 1965 році*** (Кокотюха, "Незламна").

У часи, коли сучасна Україна як ніколи потребує якісного масового кіно, режисери далі вперто змагаються, хто більший ***Параджанов****, хоча* ***Параджанов*** *– великий, і він один. Тому маємо не бездоганний у світоглядному плані, проте, хочеться вірити, етапний фільм, після якого опція "****поетичне кіно****" буде дедалі менше запотребувана сучасними творцями актуального кіно в нашій багатій на таланти, ідеї та технічні можливості країні* (Кокотюха, "Незламна").

Американська стрічка "Врятувати рядового Раяна" *за 20 хвилин перегляду зробить з глядача пацифіста, "Незламній" така перспектива не світить* (Дрималовський, "Незламна").

Варто зазначити, що більшість із наведених інтертекстів не є прецедентними (окрім **С. Параджанова** та **українського поетичного кіно**, ймовірно, **О. Довженка** "**Земля**" та **кінофільму** "**Титанік**"), і це цікаво з погляду продуктивності діалогу між рецензентом і читачем. Адже через вплив змін на життєву ідеологію безперервно змінюється корпус національних прецедентних текстів, попередні тексти витісняються, на їх місце приходять нові [8, с. 32]. Постає питання: чи зможе автор медіатексту вплинути на реципієнта щодо потреби ознайомитися із новою інформацією, що допоможе краще, глибше зрозуміти першоджерело рецензії? Однозначної відповіді, на наш погляд, немає. Інтертекстуальність як складна сукупність зв’язків між текстами, читачами й історією сама варіює параметри свого сприйняття [9, с. 149-150]. Проте можемо припустити, якщо в читача виникне (або вже є) довіра до рецензента як фахівця чи непересічної особистості, то він прагнутиме ознайомитися з невідомими йому джерелами інтертекстів.

Важливою з погляду інтертекстульності рецензії є **група інтертекстів-цитат** із книг, інших медійних текстів, пісень, літературних творів, висловлювань відомих людей та ін. Їх функціональність у тексті є неоднозначною, адже частина з них легко впізнавані, тобто залучають читача до своєрідної гри з

декодування та зіставлення своїх асоціацій із авторськими, а частина цитат є не дуже відомою певним групам реципієнтів (через вікові, освітні, ідеологічні особливості) і тому може залишитися не прочитаною, ймовірно, справивши певне враження обізнаністю, "розумністю" рецензента, а то й зовсім лишитися непоміченими, тобто не виконати жодної функції в медійному тексті. Зважаючи на невеликий обсяг тексту рецензії (жанрова специфіка), окремі цитати, не ставши складниками інтертекстуальності, просто переобтяжують текст.

Будь-який касовий підсумок "Поводиря" у прокаті – вже "підсумок", оскільки в цьому сенсі, як мовиться, ***"не хлібом єдиним"****, тобто не в зібраних грошах щастя…* (Вергеліс, "Поводир").

Завдання надзвичайно складне, об нього багато хто зуби поламав. Бо для цього важлива і зрозумілість викладеної на екрані історії (тут, звісно, є збої), і авторські ***польоти уві сні та наяву****…* (Вергеліс, "Поводир").

Хотілося б написати ***"обличчя з адекватним поглядом на життя"****, тільки герой наш (Кочерга), як відомо, – сліпа людина, хоча й бачить більше за окремих зрячих* (Вергеліс, "Поводир").

"Найголовнішого очима не побачиш". Це цитата з дорослої казки "Маленький принц" Антуана де Сент-Екзюпері*. Проте вона має стосунок як до України, так і до фільму "Поводир". Гасло цієї стрічки – "Заплющ очі, дивись серцем"* (Кондратишина, "Поводир").

Головну із них, яка об'єднала навколо себе майже усіх ***критиків фільму****,* ***думки яких доводилось читати останнім часом****, можна приблизно сформулювати так: герої "Поводиря" виглядають більше схожими на картонних чоловічків, ніж на живих людей, вони позбавлені психологічного конфлікту, глибини психологічного переживання і, як наслідок, достатньої мотивації своїх дій у доволі штучні сюжетній канві* (Романюк, "Поводир").

Це завдання надважке, куди важче і цікавіше, ніж підключитись до уже готового дискурсу українського бруталу

90-их і валити людей тумбочками (хоч, як казав класик, ***"лєбєдь красівий як лєбєдь, а обізяна як обізяна")*** (Романюк, "Поводир").

Віктор Суворов писав, що Сталін був впевнений у "дружбі" Гітлера, хто б і що йому не казав (Підгора-Гвяздовський, "Незламна").

Власне, так само на Україну напали росіяни, які не є фашистами за політичною ознакою – лише за духом, через своє варварство і пророчу співвіднесеність із ***фразою, промовленою, як вважається, Вінстоном Черчиллем: "Фашисти майбутнього будуть називати себе антифашистами",*** *тобто так само, як росіяни, блазнюючи, називали себе антифашистами, а протестувальників на Майдані – фашистами* (Підгора-Гвяздовський, "Незламна").

"Незламна" − рідкісний випадок, коли в сучасному вітчизняному кіно про війну ти не побачиш, як держзамовлення борються одне з одним, і ряджені в чистих гімнастерках виголошують, ***поки кулі свистять степом і вітер гуде в проводах****, сповнені пафосу промови* (Заварова, "Незламна").

За словами творців фільму*, картина має антивоєнне спрямування* (Дрималовський, "Незламна").

Продюсери Ігор Савиченко та Максим Асадчий *(очевидно, синхронно)* ***заявляють: "Це очікувані показники. Дива не сталося. Але крок за кроком, фільм за фільмом українське кіно намагається достукатися до свого глядача. І нарощує аудиторію. Для цього нам треба продовжувати знімати якісне кіно, а кінотеатрам – не боятися його показувати"*** (Вергіліс, "Брати").

Ці обличчя відбивають таке послання: ***приятно вспомнить в час заката любовь, убитую когда-то****...* (Вергіліс, "Брати").

Як можемо бачити, частина цитат є прямими (у лапках), деякі подано описово, окремі вирізняються транслітераційним відтворенням російської мови, є непрямі покликання на авторів кінофільмів чи інших критиків.

Відзначимо, що в рецензії А. Кокотюхи на фільм "Незламна" є фрагмент тексту (2 великі абзаци), що складається з прямих і непрямих цитат із рецензій інших критиків (І. Грабовича,

Я. Підгори-Гвяздовського, А. Філатова) і посадовців (П. Іллєнка, К. Копилової), висловлювання коментуються і подекуди є підставою для подальших узагальнень автора, водночас спонукають читача до власних роздумів.

Проте особливу увагу, на наш погляд, привертає подвійний інтертекст: рецензія Р. Романюка на фільм "Поводир" (*... краще* ***наведемо слова самого Саніна****, після яких, сподіваємось, це питання відпаде...*) – цитата режисера О. Саніна (5 абзаців) – покликання у цитаті О. Саніна на пісню та інший кінофільм (*Можна ж було зняти так, що було б крутіше за* ***"Вставай страна огромная"*** *... Це такі маленькі розчарування глядацькі, без яких би я перетворився на московського режисера і зняв би* ***"Сталінград"***).

Проаналізований матеріал підтверджує спостереження Н. Пьєґе-Ґро про те, що інтертекстуальність розуміється вже не лише у вертикальному вимірі ієрархічної послідовності творів, а у вимірі горизонтальному, де всі тексти нівелюються у правах [10, с. 187]. Усі твори мистецтва у медійному тексті відповідної тематики є значущими й можуть бути інтертекстами один *щодо одного.*

Розглянуті нами три групи інтертекстів у медійних кінорецензіях є лише першим кроком до подальшої роботи щодо розкриття потенціалу інтертекстуальності сучасного медійного тексту.

У цілому, вважаємо, що медійна рецензія мистецької тематики є багатошаровим / багатовимірним текстом, у якому інтертекстуальність є і архітектонічним складником, і когнітивним, і засобом впливу на реципієнта і сприяє реалізації діалогічності сучасного медійного тексту, яка передбачає активну творчу співпрацю автора та реципієнта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дускаева Л.Р. Интенциональность медиаречи : онтология и структура / Лилия Рашидовна Дускаева // Медиатекст как полиинтенциональная система : сб. статей / отв. ред. Л.Р. Дускаева, Н.С. Цветова. – СПб. : С.-Петерб.гос. ун-т, 2012. – С. 10-17.

2. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности : [история и теории, типология, поэтика] : пер. с фр. / Натали Пьеге-Гро ; пер.

Г.К. Косиков, и др. ; общ. ред. Г.К. Косиков ; вступ. ст. Г.К. Косиков . – М. : Изд-во ЛКИ, 2008 . – 238 с.

3. Барт Р. От произведения к тексту / Р. Барт // Барт Р. Избранные работы : Семиотика : Поэтика ; Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова. – М. : Прогресс, 1989. – С. 413-423.

4. Hirsch E.D., Jr. Cultural Literacy. What Every American Needs To Know / Hirsch E. D. – N.Y. : Random House, Inc., 1988. – 254 p.

5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – Изд. 7-е. – М. : Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.

6. Слышкин Г.Г. От текста к символу : лингвокультурные концепты прецедентных текстов / Геннадий Геннадьевич Слышкин. – Москва : Academia, 2000. – 125 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

(Барабаш, "Брати") Барабаш Катерина. Тіні забутих. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tyzhden.ua / Culture / 114783

(Вергіліс, "Брати") Вергеліс Олег. Брати навіки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/CULTURE/brati-naviki-_.html

(Вергеліс, "Поводир") Вергеліс Олег. "Ви ж мене, очі, плакать навчили…" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/CULTURE/vi-zh-mene-ochi-plakat-navchili-_.html

(Володарський, "Брати") Володарський Юрій. ПРОПАЛА ФАБУЛА. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cultprostir.ua/uk/post/propala-fabula

(Дрималовський, "Незламна") Дрималовський Орест. "Незламна" чи "Битва за Севастополь"? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wz.lviv.ua/blogs/orest_drymalovskyj/130926

(Заварова, "Незламна") Заварова Надія. МРІЯ ПРО ВРАЗЛИВІСТЬ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cultprostir.ua/uk/post/istirychna-pravda-ta-hudozhnya-vygadka-filmu-nezlamna

(Кокотюха, "Незламна") Кокотюха Андрій. "Незламна": снайперський постріл у поетичне кіно. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.telekritika.ua/kontent/2015-04-07/105803

(Кондратишина, "Поводир") Кондратишина Вікторія. "Поводир": стежками українського серця. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ipress.ua/articles/povodyr_stezhkamy_ukrainskogo_sertsya_95207.html

(Підгора-Гвяздовський, "Незламна") Підгора-Гвяздовський Ярослав. Її не зламати… – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/article/print/CULTURE/yiyi-ne-zlamati-_.html

(Підгора-Гвяздовський, "Поводир") Підгора-Гвяздовський Ярослав. "Поводир", шлях до прозріння. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/CULTURE/povodir-shlyah-do-prozrinnya-_.html

(Романюк, "Поводир") Романюк Роман. Сліпі (і) поводирі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://life.pravda.com.ua/columns/2014/11/18/184230/

(Станісевич, "Брати") Стасіневич Євгеній. Любов і ненависть у Карпатах: на екрани виходять українські "Брати". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.theinsider.ua/art/lyubov-i-nenavist-v-karpatakh-na-ekrani-vikhodyat-ukrayinski-brati/

REFERENCES

1. Duskaeva L.R. *Intentionality of mediaspeech : ontology and structure* [Intentsionalnost mediarechi : ontologiya i struktura] // Liliya Rashidovna Duskaeva // Mediatekst kak poliintentsionalnaya sistema : sb. statey / otv. red. L. R. Duskaeva, N. S. Tsvetova. – SPb. : S.-Peterb.gos. un-t, 2012. – S. 10-17.

2. Pege-Gro N. *Introduction to the theory of intertextuality : [history and theory, typology, poetics]* [Vvedenie v teoriyu intertekstualnosti : [istoriya i teorii, tipologiya, poetika] : per. s fr. / Natali Pege-Gro ; per. G.K. Kosikov, i dr. ; obsch. red. G.K. Kosikov ; vstup. st. G.K. Kosikov . – M. : Izd-vo LKI, 2008 . – 238 s.

3. Bart R. *From the composition to the text* [Ot proizvedeniya k tekstu] / R. Bart // Bart R. Izbrannyie rabotyi : Semiotika: Poetika: Per. s fr. / Sost., obsch. red. i vstup. st. G.K. Kosikova. – M. : Progress, 1989. – S. 413-423.

4. Hirsch E. D., Jr. Cultural Literacy. What Every American Needs To Know / Hirsch E. D. – N.Y. : Random House, Inc., 1988. – 254 p.

5. Karaulov Y.N. *Russian language and language identity* [Russkiy yazyik i yazyikovaya lichnost] / Yuriy Nikolaevich Karaulov. – Izd. 7-e. – M. : Izdatelstvo LKI, 2010. – 264 s.

6. Slyshkin G.G. *From text to symbol : linguocultural concepts of precedent texts* [Ot teksta k simvolu : lingvokulturnyie kontseptyi pretsedentnyih tekstov / Gennadiy Gennadevich Slyishkin. – Moskva : Academia, 2000. – 125 s.

RESOURCES

(Barabash, "Braty") Barabash Kateryna. Tini zabutykh. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://tyzhden.ua/Culture/114783

(Verhilis, "Braty") Verhelis Oleh. Braty naviky. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://gazeta.dt.ua/CULTURE/brati-naviki-_.html

(Verhelis, "Povodyr") Verhelis Oleh. "Vy zh mene, ochi, plakat navchyly…" – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://gazeta.dt.ua/CULTURE/vi-zh-mene-ochi-plakat-navchili-_.html

(Volodarskyi, "Braty") Volodarskyi Yurii. PROPALA FABULA. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://cultprostir.ua/uk/post/propala-fabula

(Drymalovskyi, "Nezlamna") Drymalovskyi Orest. "Nezlamna" chy "Bytva za Sevastopol"? – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://wz.lviv.ua/blogs/orest_drymalovskyj/130926

(Zavarova, "Nezlamna") Zavarova Nadiia. MRIIa PRO VRAZLYVIST. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://cultprostir.ua/uk/post/istirychna-pravda-ta-hudozhnya-vygadka-filmu-nezlamna

(Kokotiukha, "Nezlamna") Kokotiukha Andrii. "Nezlamna": snaiperskyi postril u poetychne kino. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.telekritika.ua/kontent/2015-04-07/105803

(Kondratyshyna, "Povodyr") Kondratyshyna Viktoriia. "Povodyr": stezhkamy ukrainskoho sertsia. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://ipress.ua/articles/povodyr_stezhkamy_ukrainskogo_sertsya_95207.html

(Pidhora-Hviazdovskyi, "Nezlamna") Pidhora-Hviazdovskyi Yaroslav. Yii ne zlamaty… – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://gazeta.dt.ua/article/print/CULTURE/yiyi-ne-zlamati-_.html

(Pidhora-Hviazdovskyi, "Povodyr") Pidhora-Hviazdovskyi Yaroslav. "Povodyr", shliakh do prozrinnia. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://gazeta.dt.ua/CULTURE/povodir-shlyah-do-prozrinnya-_.html

(Romaniuk, "Povodyr") Romaniuk Roman. Slipi (i) povodyri. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://life.pravda.com.ua / columns /2014/11/18/184230/

(Stanisevych, "Braty") Stasinevych Yevhenii. Liubov i nenavyst u Karpatakh: na ekrany vykhodiat ukrainski "Braty". – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.theinsider.ua/art/lyubov-i-nenavist-v-karpatakh-na-ekrani-vikhodyat-ukrayinski-brati/

Дата надходження до редакції – 10.09.2015 р.
Дата затвердження редакцією – 12.10.2015 р.

УДК 811.161.2

Дергач Д.В.

МЕДІЙНА ЖАНРОЛОГІЯ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ: ЛІНГВІСТИЧНА ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

Анотація. *З'ясовується специфіка лінгвістичного опрацювання жанрів масової інформації. Окреслюються основні проблеми, завдання, напрямки нової галузі мовознавчого знання – медійної жанрології. Визначаються перспективи мовознавчого вивчення жанрової парадигми сучасних ЗМІ.*

Ключові слова: *мас-медіа, жанр, медійна жанрологія, лінгвістична проблематика.*

Інформація про автора: *Дергач Дмитро Валерійович – кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри історії та стилістики української мови; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*

Dergach D.V.

THEORY OF MEDIA GENRES IN THE MODERN SCIENCE: LINGUISTIC ASPECT

Abstract. *The research attention is paid to the linguistic aspect of analysis of genres in modern mass-media sphere. The author determines the main tasks, issues and trends of new branch of linguistic knowledge – theory of mass-media genres. The perspective of such scientific problems is also outlined in the article, especially in correlation with dynamic, diffuse organization of mass media genres, with particular attention to their transformations as a result of evolutionary resource of literary language, comparable with the format and tasks of social / mass communication.*

Key words: *mass-media, genre, theory of media genres, linguistic aspect.*

Information about author: *Dergach Dmytro Valeriyovych – PhD, associate professor; associate professor of the department of history and stylistics of Ukrainian language; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Дергач Д.В.

МЕДИЙНАЯ ЖАНРОЛОГИЯ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ: ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ПОСТАНОВКА ВОПРОСА

Аннотация. *Выясняется специфика лингвистического анализа жанров массовой информации. Очерчиваются основные проблемы, задачи, направления новой отрасли языковедческого знания – медийной жанрологии. Определяются перспективы лингвистического изучения жанровой парадигмы современных СМИ.*

Ключевые слова: *масс-медиа, жанр, медийная жанрология, лингвистическая проблематика.*

Информация об авторе: *Дергач Дмитрий Валерьевич – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры истории и стилистики украинского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

Лінгвістичне розуміння природи та особливостей жанрів мови / мовлення асоціюється з відомою у другій половині 20 століття концепцією мовленнєвих жанрів М. Бахтіна. Ідеї авторитетного вченого системно розвинулись у працях його послідовників, присвячених, передусім, вирішенню проблем загальної теорії жанрології (А. Вежбицька, С. Гайда, М. Кожина, Л. Шевченко, Т. Шмельова, В. Гольдін, О. Сиротиніна, Л. Балашова, В. Алпатов та ін.), статусу жанру в мовознавстві, його структури, архітектоніки, функціонально-стилістичного ресурсу (Л. Дускаєва, В. Салімовський, Н. Орлова, Г. Векшин, І. Тарасова, Л. Татару та ін.).

Сучасна наука, оперуючи розумінням жанру (за М. Бахтіним) як відносно стійкого висловлювання, форми індивідуальних висловлювань, поглиблює лінгвістичну дослідницьку парадигму синкретичними методологічними конструктами, що дозволяють розглядати поняття жанру в динаміці комунікативного поля модерного світу. Відтак, актуалізуються нові напрямки гуманітарного знання, які системно вивчають питання жанрології: комунікативна лінгвістика (В. Дементьєв, Ф. Бацевич, В. Карасик, В. Мітягіна та ін.), соціолінгвістика (В. Гольдін, К. Долінін, О. Гуц, О. Дубровська та ін.),

психолінгвістика (В. Красних, К. Сєдов, І. Бубнова та ін.), когнітивна лінгвістика (Г. Слишкін, І. Шевченко, В. Феніна, Н. Алефіренко та ін.), лінгвокультурологія (І. Привалова, Н. Рябцева, А. Баранов, І.Мірошниченко та ін.).

Множинність дослідницьких практик жанрології засвідчує резонансність цієї проблематики в модерному науковому просторі. Це пояснюється інформаційною, комунікативною революцією початку 21 століття, що динамізує комунікативний ресурс, а отже, й породжує нові форми спілкування, співмірні для багатьох дослідників із появою нових жанрів. Ідейно запропонована теза є співмірною з відомим постулатом О. Потебні про те, що нове значення слова – це нове слово. Хоч, на наш погляд, саме для жанрології це не є аргументованим. Тому дискусійним вважаємо виокремлення деякими сучасними фахівцями екстра- й інтралінгвальних критеріїв індивідуалізації таких жанрів, як "дружня бесіда", "сімейна бесіда", "світська бесіда", "приватна розмова", "сварка", "комплімент", "розповідь анекдота", "прохання", "брехня", "співчуття", "плітки", "поетичне послання", "жартівливі оголошення в маршрутних таксі", "спілкування на відпочинку", "екзаменаційний твір", "оцінка мовлення" та ін. Зважаючи на типологію загальновідомих універсальних жанротвірних факторів, виникає питання щодо жанрової природи таких текстів, їх ідентифікації та лінгвістичного аналізу. Більш оптимальним видається говорити про жанрові різновиди або дифузію жанрів, реалізовану у складноструктурованості їх формальної організації та можливої варіативності мови, співмірної часто з різними функціональними стилями. А отже, в деяких випадках варто зауважувати на міжжанрових утвореннях або міжстильових жанрах, частотно представлених у сучасній динамічно змінній комунікації в різних сферах суспільного життя.

Показовою при такій постановці питання видається жанрова система мас-медіа. Її мовний ресурс відбиває реалії та пріоритети розвитку модерного соціуму / соціумів, корелюється з формальною організацією інформаційних потоків (особливо коли йдеться не тільки про традиційні друковані тексти, але й електронні /

віртуальні – як самостійні, так і інваріантні). Саме це, як на наш погляд, і мотивує оновлення функціонально-стильової парадигми сучасних літературних мов, реалізоване в еволюції публіцистичного стилю до стилю масової інформації. Відповідно, це відбивається у специфіці жанрової парадигми ЗМІ, що, безумовно, породжує ряд дослідницьких лакун, зокрема й у лінгвістиці. Так, неоднозначною / дискусійною для модерної функціональної стилістики видається авторитетна в науці 20 століття жанрова система сфери масової інформації, що об'єднує інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні жанри. Як відомо, саме нею активно й результативно послуговуються дослідники у сфері соціальних комунікацій, більшою мірою фахово інтерпретуючи формат і змістове наповнення медійних жанрів. У свою чергу, медіалінгвістична методологія аналізу жанрів спирається, передусім, на функціональну парадигму жанрології, її мовного ресурсу, мотивованого екстралінгвально. Саме це, на нашу думку, дозволяє оптимально (з погляду лінгвістичної доказовості) стратифікувати жанри ЗМІ відповідно до основних функцій, що вони та їх мова виконують у суспільній комунікцації. Окремо в такому разі варто звернути увагу й на появу великої кількості нових жанрів (особливо електронних / віртуальних), які вже початково мають медійну природу, а не розвинуті з публіцистики.

Загалом динамічний плюралізм функціональних і лінгвальних домінант сучасних ЗМІ окреслює актуальність і перспективність медіалінгвістичної епістеми як такої, що передбачає фахову інтерпретацію мови медіа в аспекті вербалізації форм активного й актуального знання про різні сфери суспільного життя. В такому разі варто зважати на глобалізаційний контекст розвитку сучасного світу, який має характеристики динамізації інформаційних потоків і, відповідно, визначає особливості їх поширення, зокрема, у сфері масової комунікації. Це, у свою чергу, мотивує актуалізацію синкретичного дослідницького пошуку, позначеного використанням методології та знання різних наукових галузей. Коли йдеться про мас-медійний простір, варто говорити, як на

наш погляд, не тільки про гуманітаристику в цілому, але і про інформаційні технології, що в сукупності дозволяють аналізувати вербалізовані форми оптимальних для сьогоднішних медіа функцій – інформаційної, пізнавальної, впливу, розважальної та ін.

Зазначена проблематика результативно розвивається з середини XX століття в зарубіжній (Б. Берельсон, Д. Крістал, А. Белл, Р. Фаулер, Д. Перрін, В. Ріверс, Т. Петерсон, В. Шрамм, С. Вілсон, Р. Террі, Д. Розенталь, В. Костомаров, Г. Солганик, М. Кожина, М. Кохтєв, В. Вакуров, Т. Добросклонська, М. Володіна, Н. Клушина, Л. Дускаєва та ін.) і національній (Д. Баранник, Л. Шевченко, О. Снитко, Л. Кудрявцева, Н. Шумарова, О. Стишов, С. Чемеркін, Л. Шулінова, В. Слінчук, Т. Стасюк, О. Косович, І. Гусак, Я. Конопацька, О. Мітчук та ін.) науковій традиції.

Мова досліджується як інструмент, що об'єктивує інформаційний ресурс у контексті формування масової мовної свідомості та поступового подальшого впливу на неї. Подібна постановка питання пояснює ідейну кореляцію медіалінгвістики з психолінгвістикою (Т. Радзієвська, Ю. Шерковін, О. Сусська та ін.), нейролінгвістикою (Г. Адлер, Т. Ковалевська та ін.), політичною лінгвістикою (А. Чудінов, А. Баранов, Т. Комісарова, та ін.), юрислінгвістикою (Ю. Прадід, Б. Ажнюк, Л. Ажнюк, К. Булгакова та ін.), когнітивною лінгвістикою (Ю. Данелян та ін.), лінгвокультурологією (С. Потапенко та ін.), дослідженнями в галузі політології (О. Гриценко, Н. Гармаш та ін.), соціології (Ю. Фінклер, О. Піронкова та ін.), соціальних комунікацій (В. Різун, В. Іванов, Г. Почепцов, Г. Шаповалова, І. Мельник, А. Захарченко, Н. Фурманкевич, Г. Синоруб, М. Бутиріна та ін.), що є співмірними за предметністю фахового пошуку особливостей мови та функцій медіа, їх ролі у виробленні пріоритетів розвитку динамічно змінного соціуму.

Зважаючи на основну функцію ЗМІ – інформативну – медійна мова повинна мати особливу пояснювальну здатність, реалізовану не тільки лінвгально, але й з урахуванням формальної, смислової організації текстів. Тобто йдеться про

жанрову парадигму медіа, що охоплює різні за своєю природою жанри масової комунікації, їх множинні варіативні вияви, мотивовані передусім екстралінгвально. Саме ця проблематика представлена в модерній лінгвістиці доволі епізодично.

Більшою мірою в науці медійної жанрології розробляється фахівцями в галузі журналістики та соціальних комунікацій. Так, у ґрунтовних студіях Г. Лассвела, В. Шрамма, О. Сербенської, В. Іванова, Н. Костенко, А. Москаленка, В. Буряка, В. Здоровеги, О. Тертичного, О. Кузнєцової, В. Карпенка, М. Василенка; О. Акопова, В. Ворошилова, С. Гуревича, та ін. розглядається жанрова система масової комунікації в контексті методів і прийомів поширення інформації, питання її породження та функціонування, аналізуються підходи до класифікації мас-медійних жанрів у першу чергу відповідно до комплексу тих завдань, які вони виконують у комунікації.

У свою чергу стилістична доказовість природи медійних жанрів спирається на їх функціональну плюралістичність, що в результаті пояснює дифузний характер їх мови й тенденцію до перманентної модифікації та трансформації. Відтак, мовознавча інтерпретація мас-медійних жанрів тільки формує традицію (Л. Дускаєва, В. Салімовський, О. Горошко, О. Іссерс, І. Стернін, Н. Шаповалова, О. Паршина, М. Макаров, І. Овчиннікова,О. Никонорова, Н. Орлова, Н. Рогачова та ін.). Перед дослідниками постає питання, зокрема, мовознавчої стратифікації медійної жанрології, формулювання оптимальних класифікаційних критеріїв і вироблення оптимальної моделі медіалінгвістичного аналізу жанрової палітри ЗМІ та ін.

Актуальність визначеної проблематики дослідження природи, функцій і лінгвістичних домінант жанрів сучасних мас-медіа пояснюється ще й відсутністю в національному, ширше – слов'янському мовознавстві комплексних праць, присвячених концептуалізації теорії медійної жанрології, вивченню жанрової парадигми ЗМІ саме з погляду лінгвістичної доказовості їх мови, особливої динамічної, дифузної організації мас-медійних жанрів, із особливою увагою до їх трансформацій, що в результаті засвідчує еволюційний ресурс літературної

мови, співмірний із форматом і завданнями соціальної / масової комунікації.

Специфіка медіалінгвістичного розуміння жанру спирається на ряд проблемних завдань, які стоять перед дослідником:

1) окреслити традиційні та новаторські підходи до наукового опису поняття жанру, скорельовані з фаховими дослідницькими епістемами;

2) сформулювати дефінітивне наповнення поняття жанру масової комунікації;

3) визначити операційну саме для медіалінгвістики модель жанрової стратифікації мас-медійного поля;

4) проаналізувати мовну специфіку жанрів медійної сфери, мотивовану особливостями масової / соціальної комунікації;

5) схарактеризувати лінгвістичні критерії дифузності жанрів і міжжанрових утворень, функціональних для сфери масової інформації;

6) окреслити перспективи динаміки мовного ресурсу медійних жанрів у контексті глобалізації інформаційно-комунікативного простору.

Подібна постановка проблеми актуалізує тезу Ф. Бацевича щодо "загальної прагматизації лінгвістики, тенденції до пошуку зв'язків між будовою мовленнєвих утворень і компонентами ситуації спілкування, перш за все, суб'єктами комунікації, відношеннями між ними, їхніми когнітивними, психічними, фізичними, ментальними та іншими характеристиками, інтенціями (намірами)" [2, с. 11]. А отже, формується перспективна дослідницька лакуна – медійна жанрологія, що має, оперуючи відомим знанням, зокрема про жанр, враховуючи реалії кожної комунікативної ситуації в сучасних ЗМІ, типізувати мовні репрезентації спілкування в мас-медійному просторі, універсалізувати стилістичний ресурс медіа для інформаційних, аналітичних, маніпулятивних, розважальних та ін. моделей і в результаті окреслити поняття мас-медійного жанру як активної форми репрезентації еволюції літературної мови в її комунікативному вимірі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / М.М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. - М., 1979.

2. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2006. - 248 с.

3. Гайда С. Проблема жанра / С. Гайда // Функциональная стилистика : теория стилей и их языковая организацмя. – Пермь. 1986.

4. Кожина М.Н. Некоторые аспекты изучения речевых жанров в нехудожественных текстах / М.Н. Кожина // Стереотипность и творчество в тексте. – Пермь, 1999.

5. Седов К.Ф. Языкознание. Речеведение. Генристика / К.Ф. Седов // Жанры речи : сб. научн. тр. – Саратов : Наука, 2009. – Вып. 6 : Жанр и язык. – С. 23-40.

REFERENCES

1. Bahtin M.M. *The problem of speech genres* [Problema rechevyh zhanrov] / M.M. Bahtin // Estetika slovesnogo tvorchestva. – M., 1979.

2. Batsevich F.S. *The introduction to the linguistic genology* [Vstup do lingvistichnoyi genologiyi] / F.S. Batsevich. – K. : AkademIya, 2006. - 248 s.

3. Gayda S. *The problem of genre* [Problema zhanra] / S. Gayda // Funktsionalnaya stilistika : teoriya stiley i ih yazyikovaya organizatsmya. – Perm. 1986.

4. Kozhina M.N. *Some aspects of investigation of speech genres in non-artistic texts* [Nekotoryie aspektyi izucheniya rechevyih zhanrov v nehudozhestvennyih tekstah] / M.N. Kozhina // Stereotipnost i tvorchestvo v tekste. – Perm, 1999.

5. Sedov K.F. *Linguistics. Rechevedenie. Genristika* [Yazyikoznanie. Rechevedenie. Genristika] / K.F. Sedov // Zhanry rechi : sb. nauchn. tr. – Saratov : Nauka, 2009. - Vyp. 6 : Zhanr i yazyk. - S. 23-40.

Дата надходження до редакції – 28.09.2015 р.
Дата затвердження редакцією – 29.10.2015 р.

УДК 811.161.2

Сизонов Д.Ю.

НОВА МЕДІЙНА ФРАЗЕОЛОГІЯ В БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. *У статті на матеріалі сучасних видань ділового, фінансового, економічного та бізнес-спрямування виявлена та проаналізована нова медійна фразеологія. Особливий акцент зроблено на аналізі бізнес-комунікації як нової міжособистісної комунікації, специфіка, структура та функції якої зумовлені діловими відносинами. Нові фразеологізми, що функціонують у бізнес-текстах, є смисловими маркерами актуальних подій та явищ економічного життя.*

Ключові слова: *медіалінгвістика, медіатекст, бізнес-комунікація, медійний фразеологізм, мова ЗМІ, аналітичні жанри ЗМІ, медійна інновація.*

Інформація про автора: *Сизонов Дмитро Юрійович – кандидат філологічних наук; доцент кафедри історії та стилістики української мови; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*

Syzonov D.Y.

NEW MEDIA PHRASEOLOGY IN BUSINESS COMMUNICATION

Abstract. *In the article a new media phraseology is detected and analyzed on the material of modern business, financial, economic media. Particular emphasis is made on the research of business communication as a new interpersonal communication, specificity, structure and functions of which are caused by business activities. Characteristic features of the business media are: clarity in structure of the texts, specific usage and functioning of economic, financial terms and terminological combinations, new phraseology as markers of current processes of social and economic life. In business communication the author revealed new and traditional (transformed) phraseologisms in the function of semantic emphasis and influence on the potential recipient as expressive verbal means of modern social processes. New phraseology constantly replenishes the vocabulary of*

the Ukrainian media space, that indicates the openness of the system and positively affects the development of the Ukrainian language.

***Keywords**: medialinguistics, mediatext, business communication, media phraseology, language of media, analytical media genres, media innovation.*

***Information about author**: Syzonov Dmytro Yurijovych – PhD; associate professor of the department of history and stylistics of Ukrainian language; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Сизонов Д.Ю.

НОВАЯ МЕДИЙНАЯ ФРАЗЕОЛОГИЯ В БИЗНЕС-КОММУНИКАЦИИ

***Аннотация**. В статье на материале современных изданий делового, финансового, экономического и бизнес-направления проанализирована новая медийная фразеология. Особый акцент сделан на анализе бизнес-коммуникации как новой межличностной коммуникации, специфика, структура и функции которой обусловлены деловыми отношениями в обществе. Новая фразеология, выявленная в медийных бизнес-текстах, является неким смысловым маркером важных событий и явлений экономической жизни.*

***Ключевые слова**: медиалингвистика, медиатекст, бизнес-коммуникация, медийный фразеологизм, язык СМИ, аналитические жанры СМИ, медийна инновация.*

***Информация об авторе**: Сизонов Дмитрий Юрьевич – кандидат филологических наук; доцент кафедры истории и стилистики украинского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

Активний інформаційний розвиток суспільства останнім часом веде до посилення міждисциплінарної синергії окремих галузей гуманітарно-філологічного знання. Так, у зоні перетину наук виникають нові перспективні напрямки лінгвістики. Ще в середині 20 ст. почала утверджуватися медіалінгвістика (в Україні це ґрунтовні дисертаційні праці кінця 20 – поч. 21 ст. Д. Баранника, Л. Шевченко, О. Стишова, Л. Кудрявцевої та ін.). У 2000-х рр. 21 ст. спостерігаємо появу політичної лінгвістики

та політологічної філології (зокрема, у працях Л. Нагорної, Г. Яворської та ін.), юридичної лінгвістики та лінгвістичної конфліктології (дослідження Ю. Прадіда, Л. Шевченко, Л. Ажнюк та ін.), сугестивної лінгвістики та психології мови (праці українських дослідників Н. Слухай, Л. Компанцевої та ін.), лінгвоекології (праці українських вчених Б. Ажнюка, О. Тараненка та ін.). Комунікації, що розвиваються у зв'язку зі стрімким розвитком глобалізаційно-інформаційного світу, також розширюють межі лінгвістичного знання. Так, уже в 21 ст. ми говоримо про специфічний лексико-фразеологічний ресурс у політичній, дипломатичній, культуральній та ін. комунікаціях, що спричинений кількома факторами позамовної дійсності: розширення меж інформації, еволюція Інтернет-простору, жанровий синкретизм, інноваційна вербальна реальність тощо.

Особливої ваги в сучасному інформаційному просторі набуває бізнесова комунікація, що включає елементи мови ділових паперів та дипломатичних документів, реклами, PR-технологій та ін. У поняття бізнес-комунікації на сьогодні входять і поняття вербальних регуляцій бізнес-відношень, і мова ділових бізнес-стосунків, і системність економічних термінів, і жанрове розмаїття ЗМІ бізнес-спрямування тощо. Саме тому в один ряд із класичними поняттями "мова науки", "мова поезії", "мова культури" входить і відносно нове поняття "мова бізнесу". На слушне зауваження англійського бізнес-лінгвіста М. Чарльза, "мова бізнесу є основою сучасного цивілізованого світу, де бізнес – це сума технологій успішності, а мова є його ключовим вербальним алгоритмом" [7, с. 211]. Г. Почепцов поняттям бізнес-комунікації об'єднує іміджеву, рекламну, дипломатичну та піар-комунікації [4], а Р. Бландер вважає бізнес-комунікацію основою для успішного економічного розвитку країни [1]. В медійному просторі бізнес-комунікація особливо стрімко розвивається, на що впливають інноваційні бізнес-стратегії, розвиток сучасної термінології міжнародного бізнесу, вироблення нових принципів планування та здійснення усних і

писемних бізнес-комунікацій, міжкультурний зв'язок бізнес-спілкування та ін.

Дослідження функціонування мови в бізнесі повинно, на нашу думку, спиратися на прагматико-дискурсивний підхід. Він передбачає "заглибленість мови в життя" (за твердженням Н. Арутюнової) та функціонує у форматі "мова в мові" (на переконання Ю. Степанова), поглиблюючись у соціальне значення мови. Таким чином, бізнес-дискурс існує спочатку в текстах зі специфічною лексикою, термінологією, фразеологією, особливою семантикою та словотвором, а далі охоплює усне й писемне спілкування в різних сферах людського життя (діловій, економічній, комерційній, фінансовій тощо). В контексті медіакомунікації бізнес-лінгвістика вивчає "систему мовних засобів і прийомів, властивих медіа в бізнесовій, фінансовій та економічній сферах" [3, с. 27]. Через те, що бізнес-комунікація є синергетичним утворенням, ми спостерігаємо в її структурі безліч лексичних неологізмів, мовних інтенцій та вербальних неоодиниць (часом із різних галузей знання – політичної, економічної, мистецько-культурної, спортивної тощо).

Отже, в контексті зазначеної проблематики спробуємо дати комплексну функціональну характеристику мовним інноваціям в бізнес-комунікації, що виникають у процесі еволюції бізнес-сфери та впливі бізнесу на суспільно-політичну реальність. За словами З. Гур'євої, "бізнесово-діловий текст є не лише носієм специфічних лінгвістичних рис, що відрізняють його від інших видів тексту (художнього, наукового, публіцистичного та ін.). Його національно-культурна специфічність виявляється на всіх мовних рівнях (лексичному, фразеологічному, лексико-синтаксичному, синтаксичному)" [2]. Нові види комунікацій породжують нові щодо семантики мовні засоби, зокрема й фразеологію, яка розглядається нами як комплекс мовно-стилістичних інновацій сьогодення (а отже, відповідає місцю та часу виходу медійного продукту та його цільовим установкам).

Розглядаючи бізнес-текст як структурну одиницю медійної комунікації, ми взяли для аналізу основні видання бізнес-спрямування України (в широкому розумінні – економічні,

фінансові, маркетингові медіа): *Український бізнес-ресурс* (UBR), *Наші гроші*, *Фінансовий баланс*, *Економічна правда*, рубрики *"Економіка"* (видання "Тиждень"), *"Бізнес"* (видання "Кореспондент"), *"Економіка+фінанси"* ("Газета по-українски") та ін. Також нами взяті окремі тексти телевізійних програм *"Гроші"* (телеканал "1+1"), *"Фінансовий тиждень"* ("5 канал"), *"Дорогі депутати"* (телеканал "Перший канал. Суспільне мовлення") та ін. Для аналізу також брались окремі статті інформаційних агентств на економічну тематику, зокрема *"Уніан", "Укрінформ", "Голос.UA"*, економічні новини на інформаційних радіостанціях *"Радіо Свобода", "Радіо Ера", "Українське радіо. Перший канал"*.

Аналізуючи фразеологічний ресурс у бізнесовій комунікації, ми звертали увагу передусім на нову фразеологію, яка виникла безпосередньо в текстах на фінансово-економічну, маркетингову, комерційну та ін. тематики. Очевидно, що в текстах бізнесових медіа, що присвячені аспектам ділового спілкування, співробітництва, а також юридичним, правовим, економічним питанням ділового світу, вживається фразеологія наукової мови, зокрема економічна термінологія та терміносполуки. Напр., *баланс робочого часу, валова виручка, виробнича потужність, державне замовлення, договірна ціна, кадрова політика* та ін. У спеціалізованих українських виданнях ці терміносполуки вживаються як системні одиниці та не набувають додаткової конотації: *"**Валова виручка** Microsoft від продажів смартфонів за звітний період склала $1,5 млрд."* [Ун, 23.10.2015], *"Голова ДФС повідомив, що доручення уряду виконуються чітко, **кадрова політика** налаштована на залучення до роботи в службі лише висококласних фахівців"* [Е, 18.11.2015], *"Донбасенерго" замовило палива по **договірній ціні,** що в кілька разів вища за ринкову"* [Н, 16.10.2015] та ін.

Цікавим є той факт, що економічні терміни можуть набувати й додаткової конотації, що пов’язано з властивістю терміна в новому контексті (зокрема, медійному) вживатися у вторинній номінації: *"В українській політиці прийнято переводити частину капіталу в **офшорні зони** основних міліардерів: їм*

"відстьогується" більше половини прибутку" [Гр, 05.10.2015], ***"Статутний капітал"*** *Партії регіонів, за підрахунками деяких аналітиків, становив кількасот мільйонів доларів"* [РС, 17.06.2015], *"На сьогодні ж,* ***контрольний пакет акцій*** *на партію "Укроп" знаходиться у Коломойського, а тому переживати про майбутнє політсили немає сенсу"* [Ф, 26.10.2015] та ін. Важливо в цьому аспекті наголосити й на функціонуванні в бізнесових текстах і термінів із інших систем (у поєднанні з економічною лексикою), що утворюють сталі терміносполуки і які наближаються за своєю структурою до фразеологізмів. Це, наприклад, архітектурна (*валютний коридор, фондові двері, будівництво ринкової економіки* та ін.), спортивна (*бюджетний марафон, старт підняття цін, валютний рекорд* та ін.), мистецька (*гімн гривні, фінансові лаштунки, кульмінація для вкладників* та ін.), комп'ютерна (*валютний дисплей, банківський сервер* та ін.), військова (*"бізнесові" війни, валютна атака, бій за гривню, банківський фронт та* ін.) та ін. групи лексики, що функціонують у вторинній номінації. Особливо багато таких сталих терміносполук із медичної галузі, на що вказує специфічність сфери медицини – близькість для кожної людини цих терміносполук та розуміння їх семантики широким колом реципієнтів. Так, у нашому словнику "Медична термінологія в українських ЗМІ" (2012) нараховано більше ста термінів медицини, що пов'язуються з економічними чи вживаються в текстах на фінансово-бізнесову тематику: *економічна анестезія, фінансовий антибіотик, валютне захворювання, хвороба гривні, вірус економіки, доларова ейфорія, грошова дієта* та ін. [5].

У текстах на бізнесову тематику нами були виявлені абсолютно нові (за структурою, значенням та функціями) фразеологізми, які виникли здебільшого для позначення нових економічних реалій, процесів, явищ (або ж для пояснення й опису традиційних процесів, явищ і реалій економіки та бізнесу). Як правило, для таких текстів властива масовість (щодо реципієнта), чіткість та логічність (щодо мовних засобів), стильова синкретичність (щодо способів подачі матеріалу).

Саме тому мовні засоби в таких текстах здебільшого моносемічні (та лаконічні щодо структури). Відповідно, поява лексичних інновацій (зокрема й неофразеологізмів) має відповідати цим правилам. А отже, в бізнесовій комунікації останнім часом виникли системні фразеологізми з однозначним тлумаченням: *зустріч без краваток* (неофіційна зустріч), *чистий бізнес* (ведення бізнеса за законодавством), *білі / сині / сірі комірці* (працівники розумової, фізичної праці, сфери обслуговування), *нова дипломатія* (молоді люди, що ведуть бізнес у 21 ст.), *за зачиненими дверима* (непублічна зустріч): *"**Зустріч без краваток** у резиденції Президента відбудеться сьогодні ввечері"* [Г, 8.12.2015], *"Ведення **чистого бізнеса** в Україні можливе лише за умов скорочення кількості податків – Яресько"* [У, 13.11.2015], *"Незважаючи на те, що **"білі комірці"** продовжують триматися за свої робочі місця і рідко звільняються за власною ініціативою, страх бути звільненими у більшості відступив"* [Г, 1.12.2015], *"У Китаї **нова дипломатія** посіла перше місце в економічних рейтингах країни"* [РЕ, 12.10.2015], *"Зустріч Байдена та Порошенка відбудеться **за зачиненими дверима"*** [Н, 08.12.2015] та ін.

Н. Кузьміна, що досліджує сучасний медійний текст у прагматико-комунікативному аспекті, розглядає бізнес-текст як вид медійного тексту й аналізує його в контексті рекламної та піар-комунікації. За словами дослідниці, бізнесовий текст не може мати масового реципієнта, що визначається його функціональним призначенням: "Бізнес-, PR- чи рекламний текст орієнтований не на зовнішню (масову), а внутрішню аудиторію, а тому і вербальні засоби відповідним чином будуть впливати на цільову аудиторію" [6, с. 379]. В такому разі виникають нові фразеологізми, що вживаються в певному контексті з відповідною смисловою проекцією на фонові знання реципієнта: *"**Батько гривні*** (про В. Ющенка) *відмовився повертатися в Нацбанк і навіть виступити експертом-аналітиком нової очільниці **Головного банку країни"*** [РЕ, 10.10.2014], *"**Стара нова поліція** почала "рейдерство" вулицями Харкова"* [Б, 11.11.2015], *"**Найбільший платник податків*** (про

Р. Ахметова) *зареєстрував нове дочірнє підприємство"* [ЕкФ, 12.11.2015], ***"Бюджетний марафон"*** (про ситуацію навколо прийняття Бюджету-2016) *триватиме до початку Нового 2016 року"* [Д, 01.12.2015], *"Претендент на* ***головного ескулапа країни*** (Міністра охорони здоров'я – Д.С.) *вже зібрав підписи"* [БТБ, 14.12.2015], ***"Поліцейський реформатор*** (про А. Авакова – Д.С.) *прибув до Харкова"* [Фін, 14.10.2015] та ін.

Часто в бізнесовій комунікації вживаються фразеологізми, значення яких спеціально сплутуються, що надає тексту більшої експресивності та емоційності, інколи – навіть іронії. Як правило, в бізнес-текстах використовуються відомі фразеологізми, але з іншою семантикою: ***"Влада грошей":*** *Як Влада Литовченко демонструвала нове вбрання на економічному форумі"* [Ф, 11.11.2015], ***"Віра горами рухає":*** *Ульянченко представила новий проект порятунку України"* [Екс, 10.09.2014], ***"Далеко куцому до Зайця":*** *як РПЛ виключила зі списку бувалого депутата Івана Зайця"* [Екс, 20.10.2014] та ін. Така трансформація фразеологізмів можлива лише за наявності (повної / часткової) історико-культурних фонових знань реципієнта.

Фонові знання реципієнта важливі й при використанні в бізнесовому тексті похідного фразеологізму з перестановкою (чи заміною) його елементів. Стилістична трансформація таких фразеологізмів у медійному бізнес-дискурсі можлива тільки тоді, коли ці одиниці відомі широкій аудиторії: *"Податки до люстрації доведуть"* (трансформація фразеологізма "Язик до Києва доведе" – Д.С.) [Екс, 11.10.2014], *"Вода кишеню точить* (трансформація фразеологізма "Вода камінь точить" – Д.С.) [РС, 10.11.2014], *"Гуртом і Яценюка легше бити: як критикували Прем'єра у Верховній раді"* (трансформація фразеологізма "Гуртом і батька легше бити" – Д.С.) [Ф, 15.11.2015] та ін.

Найбільш динамічною сферою щодо появи і функціонування нових фразеологізмів є Інтернет-комунікація. Тексти бізнесової тематики мають відповідати часу та місцю описуваної події. А тому актуальність медійної проблематики досягається передусім лексичними інноваціями, що мають слугувати смисловими

акцентами економічного життя. Так, в Інтернет-джерелі "Українська правда" (одна з найбільших інформагенцій за частотністю переглядів українськими Інтернет-користувачами) саме в бізнесових медіатекстах виявлено найбільше фразеологізмів, які продовжують активно функціонувати в інших текстах. Ми вважаємо, що це пояснюється особливістю бізнесових текстів, що включають аналітичність, логічність, послідовність фактів, точність цитування тощо. Отже, для аналізу нових фразеологізмів в Інтернет-комунікації взяті веб-сторінки видання "Українська правда" економічного й бізнесового спрямувань: *"Економічна правда", "Новини компаній", "Фінанси", "Особиста економіка",* окремі блоги українських фінансових аналітиків, економістів, бізнес-представників. Спробуємо виокремити найбільш частотні за вживанням та подальшим функціонуванням неофраземи (подаємо лише по кілька прикладів ілюстративного матеріалу, що найбільше репрезентують фразеологічну інновацію):

- ***вийти з тіні:*** *"Ми не можемо безвідповідально знижувати податки, очікуючи, що тіньова економіка вийде з тіні", "Власники крупного бізнесу вийдуть з тіні у зв'язку з новою податковою реформою"* та ін.

- ***зав'язати пояси:*** *"У Новий рік більшість бізнес-українців зав'яжуть пояси, адже їхня спроможність ведення бізнесу зведеться до нуля"* та ін.

- ***виламувати / викручувати руки:*** *"Про виламування рук бізнесу волають власники кавових МАФів", "Нові РРО викручують руки малому бізнесу"* та ін.

- ***отримати "відкат":*** *Усі власники отримували "відкат" у вигляді кількасот тисяч доларів за "правильну перевірку" припортового – Саакашвілі", "Мартиненко є власником офшорної компанії Bradcrest Investments, яка отримувала на свій рахунок "відкат" у сумі 15-20% від контракту між держкомпанією "Енергоатом" і чеським заводом "Шкода"* та ін.

- ***чорна п'ятниця:*** *"На російській біржі "чорна п'ятниця": всі блакитні фішки і індекси падають від 2-х до 5 %", "Чорна*

п'ятниця" *вперше на ринку нерухомості – шанс придбати квартиру за дуже вигідною ціною"* та ін.

- ***прокручувати гроші:*** *"Компанія Ахметова прокрутила гроші між Україною та так званою "ЛНР""* та ін.

- ***мозковий центр:*** *"Жоден мозковий центр не може запропонувати позитивного варіанту розвитку економіки", "Зараз розпочався мозковий штурм на чолі з Президентом: тут і Яресько, і Гонтарева, і Абромавичус"* та ін.

- ***кредит довіри:*** *"Міністр Абромавичус: Отримаємо кредит довіри від населення, бізнесспільноти і тоді можна говорити про успіх"* та ін.

- ***промивання мізків:*** *"Попри тотальну дезінформацію та промивання мізків членам Меджлісу з боку Росії, переважна більшість кримських татар залишаються на проукраїнських позиціях", "Промивання мізків по-українськи: нова реальність українського телебачення"* та ін.

- ***удар нижче пояса:*** *"Нова поліція та її перші невдачі – удар нижче пояса Авакову", "Для Кличка це удар нижче пояса* (про акцію протесту під Київрадою. – Д.С.), *"Конфлікт Авакова та Саакашвілі – удар нижче пояса для Президента"* та ін.

У телевізійній бізнес-комунікації (зокрема, на телеканалах "UBR. Український бізнес-ресурс", "Бізнес-ТБ", що спеціалізуються на економічній, діловій та бізнесовій інформації) фразеологізми використовуються здебільшого в заголовках, у яких вміщені основна ідея і задум авторського тексту. Так, на телеканалах використано як трансформовані фразеологічні одиниці *("Без Януковича в голові* (трансформація фразеологізма "Без царя в голові" – Д.С.): *нові подробиці затримання Лукаш", "У пошуках вугілля: галопом по Європах та навіть Африках"* (розширення фразеологізму "Галопом по Європах". – Д.С.), *Бути чи бути* (трансформація цитати з У. Шекспіра "Бути чи не бути" - Д.С.): *Рада так і не відправили Квіташвілі у відставку" та* ін.), так і нові (*"Кабмін вводить* ***надзвичайні заходи*** *на ринку електроенергії", "****Панічний страх*** *Уряду: бюджет-2016 не поки не прийнято", "****Валютна межа*** *на міжбанку* ***стає критичною*** *для української економіки – експерт", "****Мозковий штурм*** *команди*

Яценюка: Прем'єр ставить на реформи в економіці та банківській сфері", "Ситник розповів, як депутати ***пишуть доноси*** *одне на одного"*, *""Надра-Банку" вдалось* ***взути вкладників*** *на 6,5 мільярдів*" та ін.).

Отже, бізнес-комунікація є новою міжособистісною комунікацією, специфіка, структура та функції якої зумовлені діловими стосунками людини / країни / світу. Характерною ознакою медійної бізнес-комунікації є чіткість побудови текстів, точність вживання економіко-фінансових термінів та термінологічних сполучень, структурно наближених до фразеологізмів, функціонування нових фразеологізмів як смислових маркерів сучасних процесів суспільно-економічного життя. В бізнес-комунікації українських ЗМІ виявлені як нові, так і традиційні (трансформовані) фразеологізми, що виконують роль смислових акцентів та впливають на потенційного реципієнта як виражальні вербальні засоби опису сучасних суспільних процесів (найбільше нових фразеологізмів зафіксовано в Інтернет- та телекомунікації, що покликано особливо стрімким розвитком цих інформаційних сфер). Вживання в сучасній бізнес-комунікації лексичних інновацій (зокрема, й неофразем) веде до розширення смислів та розставлення нових акцентів у ЗМІ. Неофразеологізми, відповідно, є вербальним способом вираження об'єктивної оцінки в медіатексті, ці одиниці постійно поповнюють словниковий склад українського медійного простору, що вказує на відкритість цієї системи та позитивно впливає на функціональний розвиток української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бландер Р. Эффективные бизнес–коммуникации / Р. Бландер ; пер. О. Максимов – СПб. : Питер, 2000.

2. Гурьева З.И. Речевая коммуникация в сфере бизнеса : к созданию интегративной теории : на материале текстов на русском и английском языках : Дис. … д-ра филол. н. / З.И. Гурьева. – Краснодар, 2003.

3. Медіалінгвістика : словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов / За ред. Л.І. Шевченко. – К., 2014.

4. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Почепцов Г.Г. – М. : Центр, 1998.

5. Сизонов Д.Ю. Медична термінологія в українських ЗМІ : Словник / Д.Ю. Сизонов ; за ред. Л.І. Шевченко. – К. : "Київський університет", 2012.

6. Современный медиатекст : учеб. пособ. / Отв. ред. Н.А. Кузьмина. – Омск, 2011.

7. Charles M. Business negotiations : Interdependence between discourse and the business relationship // English for Specific Purposes. – № 15 (1). – 1996.

ДЖЕРЕЛА

Б – рубрика "Бізнес" (аналітичне видання "Кореспондент", http://ua.korrespondent.net/business/)

БТБ – "Бізнес-ТБ" (http://business-tv.com.ua/)

Г – "Голос.UA" (http://ru.golos.ua/)

Гр – "Гроші" (телеканал "1+1")

Д – "Дорогі депутати" (телеканал "Перший канал. Суспільне мовлення")

Е – Економічна правда (http://www.epravda.com.ua/)

Ек – рубрика "Економіка" (аналітичне видання "Тиждень", http://tyzhden.ua/Economics/)

Екс – Експрес (http://expres.ua/)

ЕкФ – рубрика "Економіка+фінанси" ("Газета по-українськи", http://gazeta.ua/news/economics)

Н – Наші гроші (http://nashigroshi.org/)

РЕ – "Радіо Ера"

РС – "Радіо Свобода"

У – Український бізнес-ресурс (UBR, http://ubr.ua/)

Укр - "Укрінформ" (http://www.ukrinform.ua/)

Ун – "Уніан" (http://www.unian.ua/)

УР – "Українське радіо. Перший канал"

Ф – Фінансовий баланс (http://finbalance.com.ua/)

Фін – "Фінансовий тиждень" ("5 канал")

REFERENCES

1. Blander R. *Effective Business Communications* [Effektivnye biznes–kommunikacii] / R. Blander ; per. O. Maksimov – SPb. : Piter, 2000.

2. Gurjeva Z.I. *Speech communication in business* [Rechevaja kommunikacija v sfere biznesa: k sozdaniju integrativnoj teorii : na

materiale tekstov na russkom i anglijskom jazykah] : Dis. … d-ra filol. n. / Z.I. Gurjeva. – Krasnodar, 2003.

3. *Medialinguistics : The dictionary of terms and concepts* [Medialinhvistyka : slovnyk terminiv i ponyat] / L.I. Shevchenko, D.V. Dergach, D.Y. Syzonov / Za red. L.I. Shevchenko. – K., 2014.

4. Pochepcov G.G. *Communication theory* [Teorija kommunikacii] / Pochepcov G.G. – M. : Centr, 1998.

5. Sizonov D.Y. *Medical terminology in the Ukrainian media* [Medichna terminologija v ukraïns'kih ZMI : Slovnik] / D.Y. Sizonov ; za red. L.I. Shevchenko. – K. : "Kiïvs'kij universitet", 2012.

6. *The modern mediatext* [Sovremennyj mediatekst : ucheb. posob]. / Otv. red. N.A. Kuz'mina. – Omsk, 2011.

7. Charles M. *Business negotiations* : Interdependence between discourse and the business relationship // English for Specific Purposes. – № 15 (1). – 1996.

RESOURCES

B – rubrika "Biznes" (analitichne vidannja "Korespondent", http://ua.korrespondent.net/business/)

BTB – "Biznes-TB" (http://business-tv.com.ua/)

G – "Golos.UA" (http://ru.golos.ua/)

Gr – "Groshi" (telekanal "1+1")

D – "Dorogi deputati" (telekanal "Pershij kanal. Suspil'ne movlennja")

E – Ekonomichna pravda (http://www.epravda.com.ua/)

Ek – rubrika "Ekonomika" (analitichne vidannja "Tizhden", http://tyzhden.ua/Economics/)

Eks – Ekspres (http://expres.ua/)

EkF – rubrika "Ekonomika+finansi" ("Gazeta po-ukrajinski", http://gazeta.ua/news/economics)

N – Nashi groshi (http://nashigroshi.org/)

RE – "Radio Era"

RS –"Radio Svoboda"

U – Ukraïnskij biznes-resurs (UBR, http://ubr.ua/)

Ukr – "Ukrinform" (http://www.ukrinform.ua/)

Un – "Unian" (http://www.unian.ua/)

UR – "Ukrajinske radio. Pershij kanal"

F – Finansovij balans (http://finbalance.com.ua/)

Fin – "Finansovij tizhden'" ("5 kanal")

Дата надходження до редакції – 21.10.2015 р.
Дата затвердження редакцією – 23.11.2015 р.

УДК 811.161.2

Булах М.Б.

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА АСПЕКТОЛОГІЯ АНАЛІЗУ ПЕРИФРАЗ У МЕДІА

Анотація. *Стаття присвячена проблемі психолінгвістичного аналізу вторинних мовних одиниць, зокрема перифразам і евфемізмам. Розглядається функціональний ресурс мови з погляду його можливостей як інструмента маніпуляції в ЗМІ. Аналізуються медійні перифрази як одиниці, що мають значний маніпулятивний потенціал. У статті розглянуті моделі логічних та експресивних перифраз, використання яких в тексті дозволяє здійснювати ефективний комунікативно-психологічний вплив.*

Ключові слова: *психолінгвістика, маніпуляції, вплив, перифраз, мова медіа.*

Інформація про автора: *Булах Майя Богданівна – аспірант кафедри історії та стилістики української мови; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*

Bulakh M.B.

PSYCHOLINGUISTIC ASPECTOLOGY OF ANALYSIS OF PERIPHRASES IN MEDIA

Abstract. *The article is dedicated to the problem of psycholinguistic analysis of secondary language units. The language resource is studied as the tool of manipulation in the media. Periphrases are analyzed as units with significant manipulative potential. The author considers that the logical and expressive paraphrase could be used in the text to implement an effective communication and psychological impact.*

The main analyzed types of speech influence are the introduction of new information (new about unknown), change field values (new about known), the restructuring of the semantic field of meaning (attitude change of the recipient to reality). A detailed analysis of logical and figurative periphrases has been represented. The author's model of analysis of two periphrasis types is observed. Particular attention is paid in the study to figurative (expressive, emotional) periphrases with connotative semantics of

a component that let not only mark the object but reveal its image depending on the author intentions and directly influence the emotions of the recipient.

***Keywords**: psycholinguistics, manipulation, influence, periphrasis, language of media.*

***Information about author**: Bulakh Maja Bohdanivna – post-graduate student of the department of history and stylistics of Ukrainian language; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Булах М.Б.

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ АСПЕКТОЛОГИЯ АНАЛИЗА ПЕРИФРАЗОВ В МЕДИА

***Аннотация**. Статья посвящена проблеме психолингвистического анализа вторичных языковых единиц, в частности перифраз и эвфемизмов. Рассматривается функциональный ресурс языка с точки зрения его возможностей как инструмента манипуляции в СМИ. Анализируются медийные перифразы как единицы, обладающие значительным манипулятивным потенциалом. В статье рассмотрены модели логических и экспрессивных перифраз, использование которых в тексте помогает осуществлять эффективное коммуникативно-психологическое воздействие.*

***Ключевые слова**: психолингвистика, манипуляции, воздействие, перифраз, язык медиа.*

***Информация об авторе**: Булах Майя Богдановна – аспирант кафедры истории и стилистики украинского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

Медіа – інформаційно-комунікативна дійсність, для якої характерним є спрямованість на масову аудиторію, розповсюдження інформації в соціумі та вплив на масову свідомість. Мова медіа вербалізує стан соціуму в цілому, адже медіа враховують політичні, економічні, правові, культурні особливості конкретного суспільства, його погляди та цінності.

Особливості мови медіа зумовлені впливом екстралінгвальних факторів – сферою спілкування, ситуацією й метою спілкування. Разом із тим, для аналізу мови ЗМІ необхідно враховувати і функціональну специфіку мовних одиниць, особливості їх

творення, експресивний потенціал. Як відомо, основними функціями медіа є інформування аудиторії та вплив на неї. Тому надзвичайно важливим є аналіз масової свідомості та масової мовної свідомості аудиторії медіа з метою впливу на неї. Інструментом, який вербалізує свідомість, а отже, стає єдиною формою впливу, є мова.

Одним із важливих питань для психолінгвістів є те, як впливати на реципієнта та які мовні інструменти впливу на масову свідомість найбільш дієво дозволяють змінювати сприйняття дійсності й формувати певні цінності. Дослідники вивчають, як ефективно використовувати ресурси мови, щоб вплинути, або, навпаки, протистояти маніпуляції. Важливо враховувати, що, на противагу впливу на усвідомлене, раціональне мислення, маніпулятор нерідко вдається до сугестії – непрямого прихованого впливу.

Основним інструментом маніпуляції є мовні одиниці. В першу чергу, для ефективного комунікативного впливу використовується глибинний ресурс семантики мовних одиниць. Маніпулятивні технології дозволяють реперезентувати об’єктивні явища як ті, що дістають схвалення або сприймаються негативно, в залежності від інтенцій ЗМІ. Об’єктивний світ соціуму обирає серед ресурсів мови окремо ті, які потенційно можуть виконувати функцію впливу, формувати оцінне сприймання інформації в аудиторії. Тому ми звертаємось до перифразу як виразової мовної одиниці.

Психологія масової комунікації, як уже сказано, вивчає методи і форми впливу на психіку реципієнта, що викликає бажані зміни його мотивів, вчинків, свідомості. Для вияву експліцитної чи імпліцитної маніпуляції виявляють мовні психологічно значимі особливості тексту, які запрограмовані на позитивний або негативний ефект. Однією з важливих характеристик медіатексту є, отже, сугестивність, що створює прихований вплив на зміну установок реципієнта, його системи цінностей, – вивищуючи цінність бажаної в наявній ситуації ідеї та знецінюючи іншу. Вербальний сугестивний вплив спрямований впливати на підсвідомість. Як відомо, поява засобів масової інформації спростила процес комунікації, розширила сферу впливу, а відтак

посилила роль мови в управлінні людьми. Відтак, різні за формою та установками маніпулятивні засоби зумовили контроль над реципієнтом на свідомому та на підсвідомому рівнях. Крім того, підвищенню ефективності впливу медіатекстів сприяє зорієнтованість на визначену аудиторію.

Зважаючи на функціональну всеохопність медіа, їх природу і функції, великий інтерес науковців викликає проблема медіа як засобу маніпуляції суспільством і особистістю зокрема. Лінгвістичні аспекти психологічного впливу ЗМІ вивчалися ще з 20-х років минулого століття, але системний аналіз мови медіа у зв'язку з ефективністю його впливу на аудиторію розпочинається з 60-70-х років XX ст. Зокрема, цей напрям розробляли американські вчені Ч. Осгуд, Г. Гордон, Дж. Клапер, Р. Блейк та ін. Так, у праці Р.Блейка і Е. Харолдсена "Таксономія понять в комунікації" [9, с. 63–64] розглянуті сім класичних прийомів маніпуляції: навішування ярликів, сяюче узагальнення, перенос, свідчення, гра в простонародність, підтасовування, "роби як всі" (Band wagon device, в інтепретації Ю. Шерковіна – "фургон з оркестром"). У свою чергу, на матеріалі слов'янських мов у психолінгвістичних дослідженнях О. Леонтьєва, Н. Арутюнової, Ю. Шерковіна, С. Кара-Мурзи, О. Сусської та ін., аналізується мова медіа в різних аналогічних аспектах, зокрема, як дослідження впливу та маніпуляції свідомістю взагалі, так й ефективності окремих засобів.

Психолінгвістичний аналіз медіа бере до уваги передусім вплив медіатекстів (преси, радіо, телебачення, Інтернету) на зміну ментальних і діяльнісних установок певної аудиторії реципієнтів. Адже мотивацією створення тексту та метою мовного повідомлення є, як уже зазначено, вплив на свідомість особи та суспільства в цілому. За відомою концепцією О. Леонтьєва, "на основі моделювання смислового поля реципієнта і на основі знання про правила оптимального переводу смислового поля в значення мовець кодує бажані зміни у смисловому полі реципієнта у вигляді мовленнєвого повідомлення, а реципієнт, сприймаючи це повідомлення, декодує його і виокремлює з нього приховану за

зовнішнім планом значень інформацію, що зумовлює реальну або потенційну зміну його діяльності" [5, с. 277].

Звернімо увагу й на думку О. Баляснікової про вплив, зокрема в медіа, який є метою будь-якого мовленнєвого акту, але відмінність від повсякденного спілкування полягає в тому, що в мовленні ЗМІ цей комунікативно-психологічний вплив зумисно спланований. Механізм впливу полягає і в тому, що текст, його семантичні, лексичні елементи мають прагматичне завдання вплинути на соціально-психологічні характеристики реципієнта у процесі сприйняття [2, с. 100]. Таким чином, мотивація мовлення ЗМІ, як правило, пов'язана не тільки з інформуванням, але великою мірою і з мовним впливом, маніпулюванням реципієнтів. А отже, мовленнєвий акт із погляду психолінгвістики визначають як свідомий психологічний вплив, коли він має цілеспрямований запланований ефект. О. Леонтьєв у цьому зв'язку зазначає, що акт спілкування є цілеспрямованою психологічною активністю. Але, на відміну від будь-якої іншої діяльності, він, підкреслимо, передусім свідомий, умотивований і предметний. В іншому визначенні мовленнєву маніпуляцію розглядають як "вид мовного впливу, який використовують для прихованого впровадження в психіку адресата цілей, бажань, намірів, відношень або установок, що не зівпадають з тими, які має адресат на цей момент" [3, с. 99]. У такому випадку увага дослідника зосереджується на тому, щоб сформувати в адресата думку, яка співвідноситься з прагматичними намірами автора, коли використовуються неявні засоби мови, чим і досягається прихований вплив, що його розглядають як мовленнєву маніпуляцію.

Дослідниками, які вивчають мову мас-медіа з погляду психолінгвістики, виокремлено також основні види мовленнєвого впливу: введення нової інформації (нове про невідоме), зміна поля значень (нове про відоме), перебудова змістового поля, зміна смислів (зміна ставлення реципієнта до дійсності). [2, с. 100] Пропонуючи авторську модель аналізу, В. Петренко виділяє при цьому три типи комунікативного впливу: зміну ставлення суб'єкта до об'єкта без зміни категоріальної структури

індивідуальної свідомості суб'єкта; формування загального емоційного настрою реципієнта; зміну категоріальної структури свідомості, введення нових категорій.

Як бачимо, у визначенні мовленнєвої маніпуляції основними та спільними для різних підходів є дві ознаки: цілеспрямований характер і прихований комунікативний вплив на адресата. Ще однією домінантною ознакою мовленнєвої маніпуляції у ЗМІ можна назвати зорієнтованість на маси людей, або конкретні соціальні групи, які беруться до уваги носіями інформації в залежності від аудиторії конкретного засобу масової інформації. На наш погляд, переконливою видається позиція, за якої мовленнєвою маніпуляцією є така, що відбувається за допомогою засобів мови та є цілеспрямованою, вмотивованою, незалежно від того, чи є вона прихованою, чи явною. Звичайно, не можна не погодитися з думкою, що від прихованого характеру мовленнєвого впливу ефективність маніпуляції зростає, адже це пов'язано з особливістю сприймання інформації людиною.

У науковій літературі існують також різні підходи до психолінгвістичного аналізу мови медіа, та найчастіше виокремленню підлягають мовні одиниці, проаналізовані за наявністю в них експресивності, емоційності, оцінки, асоціативних звязків та спосіб зв'язку цих одиниць у тексті. Засобами мовної маніпуляції в такому аспекті аналізу можуть бути мовні одиниці всіх рівнів – від фонетичних до текстових. Серед засобів маніпуляції С. Виноградова виділяє, зокрема, три рівні таких засобів: фонографічний, лексичний і граматичний [4, с. 95]. Лексичні засоби мовленнєвої маніпуляції становлять, у концепції автора, найбільш різноманітний інструментарій для мовленнєвого впливу. С. Виноградова розподіляє лексичні одиниці в залежності від того, який аспект лексичної одиниці як мовного знака – семантики, синтактики чи прагматики – актуалізується в реалізації маніпуляції, й відповідно розподіляє лексичні інструменти мовленнєвої маніпуляції на три групи: лексико-семантичні, лексико-синтаксичні і лексико-прагматичні [4, с. 96]. З огляду на наведену класифікацію, перифрази відносять до лексико-синтаксичних засобів впливу, мета яких –

виділити саме той аспект явища, який насамперед цікавить автора, сконцентрувати на ньому увагу, або ж навпаки, приховати деякі властивості. Лексичні одиниці, отже, завдяки конотативному компоненту, який може бути оцінним, емотивним, експресивним, стилістичним, ідеологічним, постають найбільш ефективними засобами мовного впливу.

Як зазначає Ю. Шерковін, найбільш оптимальною комунікація впливу є тоді, "коли в інформації представлені дві форми відображення дійсності – раціональна та емоційна, коли логічні аргументи доповнюються образними" [8, с. 182–183]. Такими образними аргументами, на переконання автора, є мовні одиниці з виразною експресивністю та оцінною конотацією, що підкреслюють важливість повідомлення. З огляду на те, що для ЗМІ характерні інформативний та образний складники тексту, для виконання функції переконання часто важливий не тільки зміст інформації, а найперше – виразна зовнішня форма. До мовних одиниць, які вербалізують комунікативну дійсність у специфічних формах вторинної номінації, що покликана приховано вплинути на мовну свідомість реципієнта, належать передусім перифрази та евфемізми.

Перифраз розглядають у науці в системі одиниць вторинної номінації, що завдяки своїм особливостям стає інструментом мовного впливу. З погляду функцій перифраз організовує, структурує текст, збагачує мову, дозволяє уникнути одноманітності, естетизує або деестетизує мову.

Як відомо, виділяють перифрази двох типів: логічні та образні. Образні (образно-експресивні, емоційно-образні) перифрастичні звороти мають у семантиці конотативний компонент, що дозволяє не просто позначити об’єкт, а передати його образ в залежності від інтенції автора тексту, безпосередньо вплинути на емоції реципієнта. Ознакою образно-експресивннх перифраз є те, що вони специфічні, медійні, будуються за певними моделями. Образні перифрази одразу формують певний емоційний стан аудиторії.

Логічний перифраз, як і образний, твориться на основі метафоричної або метонімічної ознаки, наприклад *місто на*

Дніпрі, будівлі на Печерських пагорбах та ін. Логічні перифрази загальномовні, впливають на раціональне сприйняття, але також можуть виконувати роль образного. Часто саме логічні перифрази організовують потік мовлення.

Перифраз як засіб маніпуляції можна, на наш погляд, розглядати в декількох аспектах. По-перше, перифраз має яскраво виражену семантику оцінки, виразне конотативне забарвлення. Так, замінивши ім'я персони політикуму не нейтральним, як наприклад, *глава держави* чи *український лідер*, а емоційним *господар Банкової, хазяїн Кремля*, комунікатор досягає ефекту впливу і відповідного ставлення до особи, найчастіше іронічного, або й навіть саркастичного та просто негативного. По-друге, перифрази як один із засобів синонімії, дозволяють розширювати синонімічні ряди, що також є одним із аспектів аналізу експресивно-виражальних засобів. Перспективним є також аналіз перифразу у структурі тексту – як спосіб організації висловлення, тематична домінанта, смисловий акцент та ін.

У семантиці перифразу як засобу впливу переосмислюється семантика, статус того чи іншого прецедентного для мовної свідомості соціуму об’єкта, предмета чи явища. В такому разі важливо зважати на контекстуальний ресурс перифрастичної конструкції, динамічно змінний в комунікації. Так, можна спостерігати активну тенденцію до дифузії семантичних характеристик складових частин медійного перифразу: *король контрабанди, кокаїновий король, король джазу, король торговлі* та ін. – за активованою в масовій мовній свідомості моделлю. Такі мовні факти засвідчують комунікативний ресурс мовної одиниці, варіативність емоційно-експресивних особливостей перифразу, що може мати навіть оксюморонну щодо семантичної валентності семантику перифразу.

На це звернув увагу В. Байков, досліджуючи типи маніпуляції. Науковець виокремлює в моделі евфемістичний перифраз та прийом навішування ярликів (оцінна атрибуція або предикація) як особливі прийоми мовної маніпуляції. Про частотне використання евфемістичного перифразу як засобу маніпуляції в медіа говорять і зарубіжні (Н. Коупленд, К. Беррідж та ін.), і слов’янські мовознавці

(В. Байков, А. Васильєв та ін.). Звернімо увагу на те, що особливо часто їх використовують у промовах політики, свідомо знижуючи гостроту важливих проблем у суспільстві, або, навпаки, підносячи несуттєві проблеми до рівня державних.

Погоджуючись із авторитетними дослідниками, підкреслимо названу особливість перифраз – вони є невід'ємним засобом маніпуляції, особливо в політичному дискурсі і у ЗМІ загалом, їхня функціональна природа дозволяє поєднувати обидва зазначені вище типи маніпуляції – гіперо-гіпонімічну заміну та надання об'єкту характеристики з позитивною чи негативною оцінкою [1, с. 5]. Адже для текстів ЗМІ, як уже зазначалося, характерною ознакою є явна або прихована оцінність, причому (і це важливо) сама оцінка може моделюватися в комунікації як один із засобів мовного впливу, на що звернула увагу О. Баляснікова. [2, с. 106]

Разом із тим підкреслимо, що перифраз у плані значення потребує аналізу як двокомпонентна мовна одиниця – він одночасно інформативний та експресивно виразний. Так, метафора батьків, тобто родоначальників, засновників, яка лежить в основі перифразу *"батько"* розгортається в модель – *батько модерної української прози*, що реалізує інтенцію експресивного маркування і водночас логічного акценту на виділенні з ряду аналогічних літературних персон.

Серед лексичних засобів маніпуляції, отже, одними з найбільш виразних є образні, експресивні перифрази. Їх семантичний потенціал дозволяє завдяки компонентам перифраза із семантикою оцінки змоделювати вплив на реципієнта. Семантику оцінки може вміщувати один із компонентів перифразу, весь перифрастичний зворот, а також, в залежності від контексту, трансформований перифрастичний зворот, що може змінювати семантику від негативної до позитивної – і навпаки. В залежності від прагматичної спрямованості вислову перифрастичний зворот може бути елементом мовної гри, авторської іронії, актуалізувати необхідну характеристику об'єкта, що описується, передати приховано чи явно авторську оцінку. На думку М. Сиривлі, "експресивно-оцінні перифрази використовуються не стільки для

опису об'єкта, скільки для вираження ставлення до нього" [7, с. 138]. Ця властивість перифразу і дозволяє йому активно вживатися як засіб впливу на мовну свідомість. У залежності від мети автора повідомлення, той самий мовний об'єкт може замінюватися різними емоційно-оцінними перифрастичними зворотами, які вербалізують та підкреслюють протилежні оцінки. Зокрема, в медійних текстах абсент називають *зеленою музою, зеленою феєю*, але водночас і *зеленим дияволом* та *зеленою відьмою*, підкреслюючи подвійний характер його впливу на людину – як улюблений напій митців і водночас наголошуючи на його негативних характеристиках за певних умов використання.

Як уже було зазначено, важливою є оцінна конотація перифразу, яка може бути реалізована в одному з його компонентів та вибудовуватися в поєднанні компонентів або семантично змінюватися залежно від медійного контексту. Найчастіше емоційно-експресивні оцінки з'являються в перифразах на позначення відомих особистостей із метою формування у реципієнта певних переконань, симпатій чи антипатій. Наприклад, в матеріалі про Олексу Влизька автор спочатку називає його нейтральним перифразовим зворотом *поет з плеяди українського "Розстріляного Відродження"*, а далі, підкреслюючи творчий талант літератора, асоціює з *"художником слова"*, додаючи ад'єктив "талановитий", що також підсилює високу позиивну характеристику особистості. Можливості впливу на реципієнта такого перифразу більше, ніж побудованого тільки на логіці, або так званого номінативного. Порівняймо з медіаматеріалом про письменника Річарда Баха, в якому автор статті користується перифразами, заснованими на логічній номінації: *автор "Чайки на ім'я Джонатан Лівінгстон", колишній військовий льотчик* та ін. Нейтральні, логічні перифрази мають у цьому випадку інформативний характер і відображають передусім ставлення автора, його наміри щодо інформаційного впливу на аудиторію. Хоча дискусійним залишається питання щодо абсолютної нейтральності логічних перифраз, особливо з погляду їх функції синонімізації викладу.

Позитивно-оцінна домінанта перифразу надає усьому звороту позитивної семантики. Слова з позитивною конотацією *королева, лідер, метр, класик* вивищують суб'єкт (об'єкт) інформації, позначають, що він – перший, кращий. Зокрема, *королева шахів, король джазу* та ін. За названою моделлю творяться численні перифрастичні антропоніми, такі як модель іменника із яскраво вираженою позитивною семантикою та залежне слово, що позначає вид діяльності. Але варто зауважити, що в залежності від контексту оцінка може бути варіативною, змінитися на негативну, стати інструментом авторської іронії, згадаймо ту ж *"газову принцесу"* чи її семантико-структурні аналоги – *майонезна принцеса*, *горілчана принцеса* та ін.

З метою створення нових асоціацій для відомого об'єкта в культурного й підготовленого читача створюються нові перифрази, в основі яких лежать знаки культури. Таким чином автор може спиратися на культурну свідомість реципієнта. За названою моделлю творяться топонімні перифрази, як наприклад, *український П'ємонт, Північна Пальміра* та ін. Мекка, яка є священним містом мусульман, має в медіа переносне значення важливого центру будь-яких інформаційних подій: *Мекка для всіх вагнеріанців світу* (Будапешт), *Мекка для емігрантів* (Німеччина) та ін. Наприклад, в українських медіа часто вживається перифраз *"сірий кардинал"* на позначення різних осіб, зазвичай, зі сфери політики – Олександра Турчинова, Руслана Кошулинського та ін. Цей перифраз виник у Франції, став відомим завдяки роману О. Дюма. Використовують його для позначення впливових людей, які діють таємно і мають насправді більше повноважень, ніж визначено формально.

Серед лексичних засобів маніпуляції експресивно-образні перифрази посідають важливе місце як за частотою вживання, так і за значним виражальним потенціалом. Вони дають змогу автору висловити своє ставлення до зображуваного об'єкта, свою оцінку, приховано чи явно вплинути на реципієнта.

Підсумовуючи, варто зазначити важливість психолінгвістичних підходів до аналізу функцій мовних одиниць, а також те, що для ефективного сприймання текстів масової

комунікації необхідно враховувати канал передачі інформації, орієнтацію на визначену аудиторію (адресність) та змістову і структурну особливості текстів. У засобах масової інформації аргументація спрямована не тільки на логічні, розумові засоби переконання, але й на емотивні, чуттєві, що є не менш важливими з погляду критерію ефективності. В текстах засобами, що дозволяють здійснювати комунікативно-психологічний вплив на масову мовну свідомість, звертаючись до емотивно-експресивного рівня, є одиниці вторинної номінації. Переконання в необхідності певних дій, нав'язування думки відбувається через семантику цих мовних одиниць й специфічні медійні функції, що формують конотативне значення, негативну чи позитивну оцінку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байков В.Г. Манипулятивная семантика и контрпропаганда / В.Г. Байков // Функционирование языка как средства идеологического воздействия. – Краснодар, 1988. – С. 5-13.

2. Балясникова О.В. Исследование речевого воздействия в СМИ / О.В. Балясникова // Язык средств массовой информации : сб. обзоров. – М. : ИНИОН РАН, 2007. – С. 99-112.

3. Веретенкина Л.Ю. Лингвистическое выражение межличностных манипуляций (к постановке проблемы) / Л.Ю. Веретенкина // Предложение и слово : докл. и сообщ. Международной научной конференции, посвященной памяти профессора В.С. Юрченко – Саратов, 1999. – 320 с.

4. Виноградова С.А. Инструменты речевой манипуляции в политическом медиадискурсе / С.А. Виноградова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2010. – № 2. – С. 95-101.

5. Леонтьев А.А. Психология общения / А.А. Леонтьев. –3-е изд. – М. : Смысл, 1999. – 365 с.

6. Петренко В.Ф. Психосемантика сознания / В.Ф. Петренко. – М., 1988. – 208 с.

7. Сиривля М.А. Манипуляции сознанием читателей в казахстанском политическом дискурсе / М.А. Сиривля // Международный журнал прикладных и социальных исследований. –2014. – № 11 – С. 137-141.

8. Шерковин Ю.А. Психологические проблемы массовых информационных процессов / Ю.А. Шерковин. – М., 1973. – 214 с.

9. Blake R.H. A Taxonomy of Concepts in Communication / R.H. Blake, E.O. Haroldsen. – N.Y. : Hastings House Publishers, 1975.

REFERENCES

1. Baikov V.H. *Manipulative semantics and contrpropaganda* [Manipuliativnaia semantyka i kontrpropahanda] / V.H. Baikov // Funkcionyrovanye yazyka kak sredstva ideolohicheskoho vozdeistvyia : Sb. nauch. tr. – Krasnodar, 1988. – S. 5–13.

2. Baliasnykova O.V. *Study of the impact of the speech in the media* [Issledovanije rechevoho vozdeistvyja v SMI]. / O.V. Baliasnykova // Yazyk sredstv massovoi informaciji: sb. obzorov. – M. : INION RAN, 2007. – S. 99-112.

3. Veretenkyna L.Y. *Linguistic expression of interpersonal manipulation (to the problem)* [Lynhvystycheskoe vyrazhenije mezhlychnostnykh manypuliacyi (k postanovke problemy)] / L.Y. Veretenkyna // Predlozhenye y slovo : dokl. y soobshch. Mezhdunarodnoi nauchnoi konferencii, posviashchennoi pamiati professora V.S. Yurchenko. – Saratov, 1999. – 320 s.

4. Vynogradova S.A. *Tools of speech manipulation in the political mediadiscourse* [Instrumenty rechevoi manypuliatsiji v politicheskom medyadyskurse] / S.A. Vynogradova // Voprosy kohnytyvnoi linhvistiki. – 2010. – № 2. – S. 95-101.

5. Leontjev A.A. *Psychology of communication* [Psikholohija obshchenyia] / A.A. Leontjev. – M. : Smysl, 1999. – 365 s.

6. Petrenko V.F. *Psychosemantics of consciousness* [Psikhosemantika soznanyia] / V.F. Petrenko. – M., 1988. – 208 s.

7. Sirivlia M.A. *The manipulation of the readers' consciousness in the Kazakh political discourse* [Manipuliacyy soznanyem chytatelei v kazakhstanskom politicheskom diskurse] / M.A. Sirivlia // Mezhdunarodnyj zhurnal prikladnykh y socialnykh issledovanij. – 2014. – № 11. – S. 137–141.

8. Sherkovin Y.A. *Psychological problems of mass information processes* [Psikholohicheskye problemy massovykh informacionnykh processov] / Y.A. Sherkovin. – M., 1973. – 214 s.

9. Blake R.H. A Taxonomy of Concepts in Communication / R.H. Blake, E.O. Haroldsen. – N.Y. : Hastings House Publishers, 1975.

Дата надходження до редакції – 1.10.2015 р.
Дата затвердження редакцією – 28.10.2015 р.

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

УДК 81’25=134.2

Смущинська І.В.,
Циркунова І.В.

ІРОНІЧНА МЕТАФОРА ТА ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. *У статті аналізуються проблеми інтерпретації метафори як основної стилістичної фігури, а також шляхи її відтворення в перекладі. Безпосереднім об’єктом вивчення стали іронічна метафора і збереження іронічної конотації в контексті іншого твору. Матеріалом для дослідження стали французькі та іспанські тексти публіцистичного та художнього стилів.*

Ключові слова: *метафора, іронічна метафора, переклад, реметафоризація, деметафоризація.*

Інформація про авторів: *Смущинська Ірина Вікторівна – доктор філологічних наук, професор; завідувач кафедри теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка;*

Циркунова Ірина Володимирівна – асистент кафедри теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Smushchynska I.V.,
Tsyrkunova I.V.

IRONIC METAPHOR AND PROBLEM AND WAYS OF ITS REPRODUCTION IN THE TRANSLATION

Abstract. *The article deals with the problems of interpretation and ways of reproduction of metaphor in the translation. Metaphor as leading stylistic figure serves also to create irony in modern French and Spanish*

journalistic and artistic styles which led to the main object of our research in the context of preservation of ironic connotation in the translated text.

***Keywords**: metaphor, ironic metaphor, translation, remetaphorization, demetaphorization.*

***Information about authors**: Smushchynska Iryna Viktorivna – doctor of philology, professor; head of the department of theory and practice of translation of Roman languages of Mykola Zerov; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university;*

Tsyrkunova Iryna Volodymyrivna – assistant of the department of theory and practice of translation of Roman languages of Mykola Zerov; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.

Смущинская И.В.,
Цыркунова И.В.

ИРОНИЧЕСКАЯ МЕТАФОРА, А ТАКЖЕ ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ЕЕ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ В ПЕРЕВОДЕ

***Аннотация**. В статье анализируются проблемы интерпретации метафоры как ведущей стилистической фигуры, а также пути ее воспроизведения в переводе. Непосредственным объектом внимания стала ироничная метафора и сохранения иронической коннотации в контексте произведения перевода. Материалом для анализа стали французские и испанские тексты публицистического и художественного стилей.*

***Ключевые слова**: метафора, ироническая метафора, перевод, реметафоризация, деметафоризация.*

***Информация об авторах**: Смущинская Ирина Викторовна – доктор филологических наук, професор; заведующая кафедрой теории и практики перевода романских языков имени Николая Зерова; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко;*

Циркунова Ирина Владимировна – ассистент кафедры теории и практики перевода романских языков имени Николая Зерова; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Метафора як один з основних засобів фігурального мовного вираження думки людини цікавила науковців, починаючи ще з

Античності. Аристотель, говорячи у третій книзі своєї "Риторики" [7] про "основні якості стилю", велику увагу приділяє саме метафорі, яку він розуміє досить широко як "операцію логічної думки", з якої виходять всі вирази, побудовані на схожості. Тому до сфери такої "метафори" потрапляють "власне" метафори, порівняння, гіперболи, енігми, прислів'я тощо. Класична риторика, услід за Аристотелем, виділяла чотири "центральні" фігури – ***метафору, метонімію, синекдоху*** та ***іронію*** [13, с. 5]. Пізніше науковці взагалі зосереджуються на пошуку так званого "***першотропа***", вихідного тропа, яким для У. Еко стає метонімія з її ланцюжком асоціативних суміжностей в структурі як коду, так і контексту (однак в контексті метонімія, як правило, завжди "накладається" на метафору як-от "*Білий дім не погодився*", тому все ж таки йдеться про ***метоніміко-метафоричну конфігурацію***), для Ц. Тодорова і Групи μ (з Льєжського університету) [10] – синекдоха, з якої виводяться "похідні" метафора і метонімія, для Р. Якобсона [5] – метонімія і метафора як першоелементи поетичної функції, для Поля Рикера "королевою фігур" є метафора. Сучасні когнітивні дослідження підтверджують важливість "когнітивних метафор" [1], "якими мислять люди", порівняння яких має велике значення для лінгвокультурології зокрема. Багато таких ***катахрез*** мають свої відповідники в різних лінгвокультурах: *ніжка стільця, спинка крісла, крило літака – (фр.) pied d'une chaise, dos d'un fauteuil, ailes d'un avion,* хоч часто шляхи образних аналогій розходяться: *(фр.) prunelle ("терен") – зіниця, queue (d'une poêle) ("хвіст") – ручка (сковороди)* тощо. Взагалі, загальноприйнятою є думка про те, що романські мови, зокрема французька, є надзвичайно образними, метафоричними, і цей аспект часто втрачається при переході на інші мови, зокрема слов'янські. Як би там не було, незважаючи на те, що "метафора – це найпоширеніший і найпродуктивніший у риториці троп, а тому найвідоміший мовцям і найбільше досліджений мовознавцями" [3, с. 143], вона продовжує цікавити мовознавців – можна назвати декілька дисертаційних досліджень останніх років: "Натуроморфна

метафора в медичній термінології" Ю.Б. Бражук (2015), "Конвенційні і неконвенційні метафори в німецькому економічному медіадискурсі" Г.О. Строганової (2015), "Переклад нових англомовних публіцистичних метафор українською мовою" О.А. Ясинецької (2009), що свідчить про ***актуальність*** нашої наукової розвідки.

Досліджуючи метафори, сучасна стилістика виокремлює багато її **видів** як за формою, структурою, так і за змістом: основними, традиційними у французькій філології, вважаються вже згадувана раніше ***катахреза, експліцитна*** та ***імпліцитна метафори (métaphore in præsentia, métaphore in absentia), розгорнута метафора, синестезійна метафора***; також загальноприйнятим є поділ на номінативну, ад'єктивну і вербальну; крім того, виокремлюють також гіперболічну метафору, фразеологічну, фольклорну, "ламану", оцінну (лаудативну і негативну) тощо, наприклад:

" Le cœur d'une sœur est ***un diamant de pureté, un abîme de tendresse*** *! se dit-il " (Balzac).*

Цікавим є те, що навіть така "позитивно" забарвлена метафора у художньому контексті часто перетворюється на метафору з протилежним смислом, стаючи ***іронічною***. На думку багатьох науковців, зокрема В. Бута, при читанні будь-якої метафори чи порівняння, як і будь-якої іронії, ***читач має відтворити невисловлені смисли*** через аналіз поверхневих структур висловлювання, які з тієї чи іншої причини не можуть сприйматися буквально [9, с. 22], тобто метафора завжди базується на ***конотативному механізмові***. ***Вона передбачає додавання невисловлених смислів, а не їх вилучення***. Іронічна метафора звучить нескладно, недоречно та суперечить контексту ***(антифразисна модель)***, що змушує читача відкинути її безпосереднє значення і намагатися розкрити намір автора, проаналізувавши імпліцитні смисли, які вводить метафора. На думку М. Бірдслі, іронія та метафора – це ті засоби, завдяки яким досягається суперечливість в самому дискурсі (*self-controverting*) [8, с. 138]. Деякі вчені, зокрема Д.С. Мюкке [12], наполягають на негативній природі іронії. На

думку В. Бута, спочатку читач має сказати "ні" та розкрити справжній смисл абсурдного, на перший погляд, висловлювання.

Зважаючи на критичне осмислення дійсності, характерне для доби XIX-XXI століть, саме іронічна метафора стає можливістю і формою висловити своє розуміння того, що відбувається в суспільстві, і показати своє ставлення до цього. А ***"підґрунтям", основою творення такої метафори***, як правило, є певний мовний елемент, такий як фразеологізм, розмовне кліше, прислів'я, каламбур, перифраза тощо. Наприклад, загальновживані політичні перифрази *"la perfide Albion "* щодо Великобританії (для французів він "віроломний, підступний", а не "туманний", як у нас), або *"oncle Sam" ("дядько Сем")* про Америку.

Збереження такої іронічної метафори в перекладі, правильне її відтворення засобами іншої мови є доволі складним для перекладача, але є однією з умов адекватного перекладу. В принципі, проблема відтворення метафори не стільки лінгвістична, скільки культурологічна та світоглядна, адже метафоричний образ – це, в першу чергу, відображення форм людської думки та моделей світосприйняття, оскільки метафора будується на асоціативних зв’язках. Деякі асоціативні зв’язки спираються на загальноприйняті уявлення про світ, тобто є спільними для всіх, тоді як інші сприймаються лише в певних культурах. Так, наприклад, розказуючи про знахідку – "нацистський поїзд" в Польщі, автор статті використовує відомі кліше *"ruée vers l’or"* та *"chasseurs de trésors" (euronews, 01.09.2015)*, які мають свої сталі українські відповідники *"золота лихоманка"* і *"мисливці за скарбами"*, а отже, труднощі в перекладі не виникають.

В іншому випадку, перекладач, чий культурний простір відрізняється від культурного простору автора, повинен пристосувати оригінал до картини світу читача. Так, француз скаже *"répondre en Normand" ("відповісти як Нормандець")*, тобто "ухильно", при відтворенні в перекладі треба розширити вислів, можливо, і зберігаючи національний колорит.

Важливість відтворення метафори зумовлена тим, що вона передає систему образів, манеру письма автора та тієї культури, до якої він належить. Відповідно, перекладач повинен мати достатні знання обох картин світу як в мові оригіналу, так і в мові перекладу. Н. Мандельбліт [11] вважав, що головна причина труднощів перекладу полягає у невідповідності між "метафоричною проекцією" ("metaphorical mapping system") у мові оригіналу та мові перекладу. Якщо дві мови використовують різні "метафоричні проекції" для вираження однакової ідеї, які відрізняються радше концептуальною, ніж мовною базою, тоді переклад включає не стільки процес перекодування з однієї мови на іншу, скільки ***з однієї картини світу на іншу***. У випадку, коли дві мови по-різному концептуалізують ті ж самі фрагменти дійсності, перекладач повинен переключатися з однієї моделі мислення (оригіналу) на іншу (перекладу). Так, наприклад, в іспанській мові існує метафора *pobre diablo* (дослівно: *бідний диявол*), яку вживають щодо людини, якій не щастить. Через відмінність між картинами світу іспанців та українців, в українському перекладі неможливо відтворити цю метафору дослівно: Дмитро Шовкун в перекладі роману "Ігри янгола" К.Р. Сафона застосовує відповідник "*бідолаха"*.

Там, де метафора слугує засобом вираження іронії, ***необхідно не лише передати образ і зберегти авторський стиль письма, але й адекватно відтворити іронічний ефект***, адже саме з таким наміром метафору було вжито в оригіналі. Повне відтворення метафори, її образу, функціонально-стилістичної закріпленості та експресивного забарвлення, можливе за умови збігу системи асоціацій [1] та якщо переклад не викликає труднощів з огляду на структуру та норми мови перекладу.

Зазначимо також, що при відтворенні іронічної метафори дуже важливим є ***збереження тональності***, яка, як правило, і виступає носієм авторської іронії, що супроводжується численними лексичними, лексико-граматичними і синтаксичними трансформаціями. Наприклад: *"A pesar de los sinsabores motivados por mi conducta, Barrido y Escobillas* ***habían***

encontrado en su corazón una perla de generosidad con la que limar y sedimentar una nueva alianza de amistad y provecho" *(К.Р. Сафон). – "Попри прикрість, якої завдала їм моя поведінка, Баридо та Есковільяс* ***зберегли у своєму серці перли великодушності й готові про все забути й укласти зі мною новий союз, на засадах дружби і взаємної вигоди"***.

Іронія виникає через піднесений тон висловлювання, який суперечить основному контексту. Піднесена тональність досягається вживанням **гіперболізованої метафори** *una perla de generosidad*. З одного боку, ця метафора вводить позитивне значення, з іншого, вона суперечить загальному контексту. В перекладі відбулася також **зміна числа іменника** *sinsabores* (pl.) – *прикрість* (sing.), *perla* (sing.) – *перли* (pl.). В українській мові слово *перли* є прикладом енантіосемії, оскільки, окрім свого буквального значення, має ще дві конотації: позитивну та іронічну. Іменник *generosidad ("щедрість")* **відтворено синонімом** вищого регістру *великодушність*. Відбулися також синтаксична перебудова **(пасив - актив)**: *motivados por mi conducta – якої завдала їм моя поведінка*, лексична заміна дієслова *habían encontrado ("знайшли")* на *зберегли*. В порівнянні з іспанською вживання інфінітиву в українській мові обмежене, тому перекладач змінив синтаксичну структуру, ввівши однорідні присудки та додавши словосполучення *вони готові*. Отже, метафора дозволяє створити іронічний образ, надати підкреслено пафосної тональності висловлюванню.

Щодо ***основних шляхів відтворення іронічної метафори***, нами було виокремлено три основні:

- збереження метафори,
- деметафоризація,
- реметафоризація.

Розглянемо детальніше.

<u>Повне відтворення метафори в перекладі</u>, як свідчить наш матеріал (французький та іспанський), зустрічається досить часто (зважаючи на висловлені вище думки), однак часто супроводжується певними лексико-граматичними (зміна числа іменника в структурі метафори, використання синоніму при

відтворенні метафори; вилучення одного компонента з метафори) і синтаксичними трансформаціями, що зумовлено нормами української мови, про що вже теж йшлося. Так, у відтворенні назви статті з "Монд" *" La diplomatie française n'est plus qu'un château de sable " ("Французька дипломатія стала просто замком з піску")* очевидним є зникнення рестриктивної конструкції *ne que*.

Приклад з художнього тексту: "*Le fascinaban los inventos extravagantes y los ingenios mecánicos, y pronto descubrí que llevaba a cabo* ***autopsias*** *en todo tipo de artilugios, desde gramófonos hasta máquinas de sumar, a fin de* ***averiguar sus secretos****" (К.Р. Сафон). – "Він захоплювався незвичайними винаходами та механічними приладами, здійснював* ***"розтини"*** *різноманітних інструментів, починаючи від грамофону й закінчуючи лічильною машиною, щоб* ***дізнатися, як вони працюють"****.*

Іронія виражена метафорами *autopsias* та *averiguar sus secretos*. Медичний термін грецького походження *autopsias,* паралельно з яким в іспанській мові вживається іспанський термін *obducción,* відтворено **синонімом** – українським відповідником *розтин*, хоча в українській мові також вживається слово грецького походження *автопсія*. В перекладі збережено метафору, однак її відтворено синонімом. Безумовно, вживання слова *розтин* дозволяє передати іронію, проте переклад стає менш експресивним через опущення запозичення, яке завжди несе в собі підкреслену "вченість". Перекладач **деметафоризував** метафору *averiguar sus secretos (розкрити секрети)*, відтворивши її **описово** – *дізнатися, як вони працюють*, що позбавило переклад експресивності, закладеної в оригіналі, та призвело, на нашу думку, навіть до втрати іронії.

"*Fui un niño débil y enfermizo, propenso a fiebres e infecciones que me arrastraban al borde de la tumba pero que, a última hora, siempre se arrepentían y partían en busca de una presa de mayor altura" (К.Р. Сафон). – "Я був хлопчиком кволим і хворобливим, схильним хворіти на гарячку та підхоплювати всілякі інфекції,*

які майже затягували мене в могилу, але в останню мить завжди розкаювалися й ішли шукати собі якусь принаднішу жертву".

Іронія ґрунтується на моделі неможливості синтагматичного зв'язку *інфекції розкаювалися*, що створена за принципом персоніфікації, яка в перекладі збережена. При відтворенні метафори було вилучено один компонент: *arrastraban al borde de la tumba – затягували мене в могилу*. Відтворення висловлювання відбулося за допомогою вживання **дієслівних конструкцій**: *propenso a fiebres e infecciones (схильний до гарячки та інфекцій)* - ***схильним хворіти*** *на гарячку та* ***підхоплювати*** *всілякі інфекції;* зміни числа іменника *fiebres – гарячка;* **використання синоніма:** *presa de mayor altura (здобич більшого зросту) – принаднішa жертва.*

Взагалі-то, відзначимо, що добір еквівалентного чи контекстуального відповідника іронічної метафори передбачає використання загальновідомих ***лексико-граматичних трансформацій***, таких як ***додавання, опущення, розширення, перестановка та заміна***.

Реметафоризація, тобто заміна однієї метафори іншою, передбачає збереження наміру автора використати метафоричну форму **при заміні образу**, що веде до **змін в синтаксичній структурі**. Реметафоризація може відбуватися із **застосуванням синонімічного перекладу** та **прийому модуляції.** Проаналізований матеріал свідчить, що зі зміною образу може **змінюватися і функціонально-стилістична закріпленість** та **експресивне забарвлення метафори**, наприклад:

"*Pronto la dirección decidió que mi* ***fulgurante carrera*** *tenría periodicidad semanal, siempre y cuando siguiera desempeñando puntualmente mis labores en la redacción por el mismo precio" (К.Р. Сафон). – "Але незабаром керівництво газети вирішило давати дозвіл на щотижневу публікацію* ***шедеврів мого творчого натхнення*** *лише в тому раз, якщо я сумлінно виконуватиму свої повсякденні обов'язки в редакції газети за ту саму платню".*

Іронія спирається на гіперболізовану метафору. Перекладач **зберіг принцип метафоризації при відтворенні іронії, однак**

повністю змінив наповнення самої метафори (*fulgurante carrera – блискавична кар'єра* на *шедеври мого творчого натхнення)*, що призвело до зміни синтаксичної структури речення. Через вживання герундія в оригіналі підрядне умови в перекладі відтворено означено-особовим реченням, що спричинене нормами української мови. Варто зазначити, що **переклад експресивніший за оригінал** і звучить більш пафосно.

Щодо більш сталих іронічних метафор, то український фразеологічний фонд іноді пропонує досить широку палітру синонімічних виразів, не зберігаючи при цьому оригінальної, національно-культурно забарвленої палітри, хоч іноді такі метафори калькуються. Наприклад: *bâtir des châteaux en Espagne (фр.) – будувати надхмарні замки, замки на льоду, удаватися в химери*, де в перекладі зникає етимологія виразу, що базується на географічному онімі "Іспанія", звідки у Середні віки французькі аристократи поверталися не тільки не збагатившися, але й без коня.

Щодо замін образів, то, як відомо, **метафора базується на чотирьох основних субституціях**: живе → неживе, неживе → живе, живе → живе, неживе → неживе, в межах яких часто відбувається заміна імені власного, чи зооніма, чи соматизму на інший феномен, наприклад:

(фр.) faire sa Sophie – (розм.) кривлятися, ламатися;

(être) soupe au lait ("бути як молочний суп") – бути запальною людиною тощо.

А отже, **<u>деметафоризація</u>** полягає в пропуску метафори. Цей прийом спостерігаємо, коли значення метафори не зрозуміле в мові перекладу, якщо її форма значно обтяжує висловлювання або є неприйнятною з точки зору норм слововжитку мови перекладу, якщо відтворення метафори не передає іронію, яку вона виражає в оригіналі. У цьому випадку перекладач вдається до цілісної трансформації метафори, намагається перефразувати її, пристосувавши до слововжитку в українській мові, наприклад: *"Mientras esperaba me entretuve examinando el emporio familiar de la ingrata heredera Isabella, que en su infinita inocencia había renegado de las mieles del comercio para* ***postrarse***

a las miserias de la literature" *(К.Р. Сафон). – "Чекаючи, я розважав себе тим, що роздивлявся родинний заклад невдячної спадкоємиці Ізабелли, яка у своїй незбагненній невинності захотіла поміняти розкішне життя в царстві комерції на злиденне животіння літератора".*

Іронія ґрунтується на недоречному пафосному тоні, адже йдеться про невелику крамничку. *Emporio* означає великий торгівельний заклад. В оригіналі *emporio* вжито іронічно, в перекладі слово відтворено як "заклад", що не відповідає повною мірою обсягу поняття оригіналу. Дослівний переклад метафори *postrarse a las miserias de la literatura* (дослівно: *принижуватися (бідувати) в злиднях літератури*) не прийнятний з точки зору узусу української мови, що зумовило перекладача вдатися **до цілісної трансформації метафори, тобто її перефразування** на – *злиденне животіння літератора*. Перекладач зумів зберегти функціональну спрямованість, пафосну тональність та іронію.

Деметафоризація може відбуватися навіть тоді, коли є можливість повністю зберегти метафору в перекладі. В такому випадку застосовується синонімічний переклад або описовий переклад (див. ілюстрації, що наводилися вище), наприклад: *"La madre naturaleza no tenía pudor en deleitarme con su* ***extenso código penal de gérmenes y miserias****, pero nunca encontró el modo de aplicarme del todo la ley de la gravedad" (К.Р. Сафон). – "Мати-природа не знала сорому, обдаровуючи мене всім тим* ***розмаїттям хвороб і нещасть****, але так ніколи й не зібралася застосувати до мене закон земного тяжіння в усій його повноті".*

Іронія ґрунтується на моделі неможливості синтагматичного зв'язку "*мати-природа не знала сорому"* у виразі, створеному за принципом персоніфікації. Розуміння іронії відбувається на аксіологічному рівні, оскільки поняття *мати-природа* у нашому уявленні уособлює щось ідеальне, беззаперечне, що вимагає поваги, і яке можна віднести до архетипів, які у словосполученні *не знати сорому* створюють іронічний ефект. У перекладі відбулися наступні трансформації: дієслово *deleitar (радувати)* **замінено на** *обдаровувати*; **метафору** *código penal de gérmenes y*

miserias (карний кодекс мікробів та нещасть) було **відтворено синонімічно** *розмаїття хвороб та нещасть*, що спричинило до втрати образності в перекладі; *nunca encontró el modo (так ніколи і не знайшла спосіб)* відтворено за допомогою **прийому модуляції** (причина – наслідок) *ніколи не зібралася*.

*"No dudé que la **formidable instalación eléctrica** de mi casa debía de haber sido de las primeras en **sucumbir**" (К.Р. Сафон). – "Я не мав найменшого сумніву, що **неймовірна система електричного освітлення,** якою був обладнаний мій будинок, **вийшла з ладу** однією з перших".*

Перед нами приклад, де іронія твориться за моделлю невідповідності **модуса-диктума**, що спирається на протиставлення. Іронія виражена у словосполученні "*formidable instalación eléctrica debía de haber sido de las primeras en sucumbir*". Незважаючи на те, що з попереднього контексту читач знає, що у головного героя погана електрична проводка, це зрозуміло і з самого висловлювання, адже герой стверджує, що не сумнівався, що його система освітлення не витримає погодних умов. Метафору *debía de haber sido de las primeras en sucumbir (повинна була б здатися (відступити) першою)* в перекладі було відтворено **описово за допомогою кліше** *вийти з ладу*.

Щодо заміни метафори іншою фігурою (чи навпаки), то перш за все йдеться про модель ***метафора ←→ порівняння***, наприклад: *un temps de chien – препогана, собача погода; faire un trait de Normand – пошити в дурні когось, обдурити.*

Отже, метафора як засіб реалізації іронії лежить в основі різних моделей, найпоширенішими з яких є ***тонально-стилістична, гіперболічна*** та ***модусно-диктумна***, що і створюють пафосний тон, перебільшення та антитезу у висловлюванні. Якщо узагальнити, основними шляхами відтворення такої іронічної метафори, як французької, так і іспанської, українською мовою виявилися декілька основних:

повне відтворення метафори в перекладі з незначними лексико-граматичними і синтаксичними трансформаціями (наприклад, зміна числа іменника, синонімічний переклад,

вилучення одного з компонентів, що зумовлено нормами мови перекладу);

відтворення метафори за допомогою наявного кліше чи порівняння;

реметафоризація, що супроводжується такими трансформаціями як зміна синтаксичної структури речення, семантичний розвиток поняття (модуляція), що викликані мовленнєвою нормою (узусом) української мови;

стилістична реметафоризація зі зміною функціонально-стилістичної домінанти в перекладі, що відбувається із застосуванням прийому цілісного переосмислення метафори, коли це викликано суб'єктивним баченням перекладача;

деметафоризація, яка відбувається через застосування синонімічного перекладу, а також прийому цілісної трансформації метафори.

Таким чином, основними прийомами можна вважати синонімічну заміну, цілісне переосмислення, модуляцію, калькування та описовий переклад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блэк М. Метафора / М. Блэк // Сборник статей : Теория Метафоры. Пер. с анг., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой ; Общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журинской. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.

2. Бражук Ю.Б. Натуроморфна метафора в медичній термінології (на матеріалі латинськомовних анатомічних термінів) : автореф. дис. … канд. філол. н. : 10.02.14 – класичні мови. Окремі індоєвропейські мови / Юлія Борисівна Бражук. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2015. – 17 с.

3. Мацько Л.І. Риторика / Мацько Л.І., Мацько О.М. – К. : Вища школа, 2003. – 311 с.

4. Строганова Г.О. Конвенційні і не конвенційні метафори в німецькому економічному медіадискурсі : автореф. дис. … канд. філол. н. : 10.02.04 – германські мови / Галина Олександрівна Строганова. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2015. – 18 с.

5. Якобсон Р. Лінгвістика і поетика / Роман Якобсон // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. – Львів : Літопис, 1996. – С.359-377.

6. Ясинецька О.А. Переклад нових англомовних публіцистичних метафор українською мовою : автореф. дис. … канд. філол. н. : 10.02.16 – перекладознавство / Олена Анатоліївна Ясинецька. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2009. – 19 с.

7. Aristote. Rhétorique (introduction de Michel Meyer) / Aristote. – P. : Librairie Générale Française, 2006. – 407 p.

8. Beardsley M. Aesthetics : Problems in the Philosophy of Criticism / Monroe Beardsley. – New York, 1958.

9. Booth. W.C. A Rhetoric of irony. / W.C. Booth. – Chicago : The University of Chicago, 1974. – 292 p.

10. Groupe µ. Rhétorique générale / Groupe µ. – P. : Editions du Seuil, 1982. – 232 p.

11. Mandelblit N. The cognitive view of metaphor and its implications for translation theory / N. Mandelblit // Translation and Meaning, Part 3, 1995. – P. 483-495.

12. Muecke D.C. The Compass of irony. / D.C. Muecke. – Methuen. – 1969. – 276 p.

13. Smouchtchynska I. Stylistique des figures : les tropes / Iryna Smouchtchynska. – Kiev : Université de Kiev, 2008. – 206 p.

REFERENCES

1. Black M. *Metaphor* [Metafora] / M. Black // Sbornik statey : Teoria metafory. Per. c ang., fr., nem., polsk. yaz. / Vstup. st. i sost. N.D. Arutyunovoy; Obsh. red. N.D. Arutyunovoy i M.A. Zhurinskoy. – M. : Progress, 1990. – 512 p..

2. Brazhuk Y.B. *Metaphor in medical terminology (based on latin anatomical terms)* [Naturomovna metafora v medychiy terminologia (na materiali latynskih anatomichnih terminiv)] : avtoref. dys. … kand. philol. n. : 10.02.14 – clasichni movi. Okremi indoevropeiski movi / Yulia Borisivna Brazhuk. – K. : KNU Taras Shevchenka, 2015. – 17 p.

3. Matsko L.I. *Rhetoric* [Rytoryka] / Matsko L.I., Matsko O.M. – K. : Vischya shkola, 2003. – 311 p.

4. Stroganova G.O. *Conventional and unconventional metaphors in the German economic media discourse* [Konventsiyni y ne konventsiyni metafory v nimetskomu ekonomichnomu media dyskursi] : avtoref. dys. … kand. philol. n. : 10.02.04 – germanski movy / Galyna Oleksandrivna Stroganova. – K. : KNU Taras Shevchenka, 2015. – 18 p.

5. Yakobson R. *Linguistics and Poetics* [Lingvistyka i poetyka] / Roman Yakobson // Antologia svitovoi literaturno-krytychnoi dumki XX st. – Lviv : Litopys, 1996. – P. 359-377.

6. Yasynetska O.A. *Translation of new English journalistic metaphors into Ukrainian language* : avtoref. dys. … kand. philol. n. : 10.02.16 – perekladoznavstvo / Olena Anatoliivna Yasynetska. – K. : KNU Taras Shevchenka, 2009. – 19 p.

7. Aristote. Rhétorique (introduction de Michel Meyer) /Aristote. – P. : Librairie Générale Française, 2006. – 407 p.

8. Beardsley Monroe. Aesthetics : Problems in the Philosophy of Criticism / Monroe Beardsley. – New York, 1958.

9. Booth. W.C. A Rhetoric of irony. / W.C. Booth. – Chicago : The University of Chicago, 1974. – 292 p.

10. Groupe μ. Rhétorique générale / Groupe μ. – P. : Editions du Seuil, 1982. – 232 p.

11. Mandelblit N. The cognitive view of metaphor and its implications for translation theory / N. Mandelblit // Translation and Meaning, Part 3, 1995. – P. 483-495.

12. Muecke D.C. The Compass of irony. / D.C. Muecke. – Methuen. – 1969. – 276 p.

13. Smouchtchynska I. Stylistique des figures : les tropes / Iryna Smouchtchynska. – Kiev : Université de Kiev, 2008. – 206 p.

Дата надходження до редакції – 25.09.2015 р.
Дата затвердження редакцією – 19.10.2015 р.

УДК 81′25

Михайленко О.О.

АНГЛОМОВНА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНА СТАТТЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДАХ

Анотація. *У статті проаналізовано ступінь відповідності тексту перекладу характеристикам тексту оригіналу з огляду на обґрунтованість прийомів та способів перекладу в англомовних науково-популярних статтях та їхніх українському та російському перекладах.*

Ключові слова: *англомовна науково-популярна стаття, український переклад, російський переклад, прийоми та способи перекладу, ступінь відповідності оригіналу та перекладу.*

Інформація про автора: *Михайленко Олена Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри іноземних мов*

історичного та філософського факультетів; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Mykhailenko O.O.

THE ENGLISH POPULAR SCIENCE ARTICLES IN UKRAINIAN AND RUSSIAN TRANSLATIONS

***Abstract**. The article deals with the analysis aimed to establish the semantic equivalence in terms of translation devices of English-language, Ukrainian-language and Russian-language popular science articles. Basing upon the results of the analysis, the author concludes that in general the choice of translation techniques and methods was reasonable. Minor stylistic deficiences in target texts had no significant impact on the meaning. However, the equivalence of the articles studied is incomplete. Along with successful translator's decisions, both Ukrainian and Russian articles have faults that, in the author's opinion, should be corrected. The translations do not conform in full to the original due to possible misunderstanding by the translator of the importance of information to be rendered, due to which a number of source text fragments have been left out in the target texts. The degree of conformity of original and translated popular science articles must be higher as their function is to provide the target reader with reliable scientific data, without information losses.*

***Key words**: English-language popular science article, Ukrainian translation, Russian translation, translation techniques and methods, translation conformity of source and target texts.*

***Information about author**: Mykhailenko Olena Oleksandrivna – PhD, associate professor; associate professor of the department of foreign languages for historical and philosophical faculties; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Михайленко Е.А.

АНГЛОЯЗЫЧНАЯ НАУЧНО-ПОПУЛЯРНАЯ СТАТЬЯ В УКРАИНСКОМ И РУССКОМ ПЕРЕВОДАХ

***Аннотация**. В статье проанализирована степень соответствия текста перевода характеристикам текста оригинала в англоязычных научно-популярных статьях и их украинском и русском переводах.*

Осуществленный анализ позволяет сделать вывод о неполной смысловой эквивалентности исследованных статей на английском, украинском и русском языках с точки зрения обоснованности использованных приемов и способов перевода. Вместе с удачными переводческими решениями в текстах переводов есть несоответствия, которые нуждаются в исправлении. В отдельных случаях неточности обусловлены возможным недостатком знания переводчиком отличий языка оригинала и перевода или неполным пониманием смысла оригинала. Наиболее частотным недостатком в обоих вариантах перевода являются опущения частей предложения или целых фрагментов текста из-за возможного непонимания переводчиками важности непереданной информации. Степень соответствия оригинальных и переводных научно-популярных статей должна быть выше, так как их основной функцией является обеспечение читателя достоверными научными сведениями, без информационных потерь.

Ключевые слова: *англоязычная научно-популярная статья, украинский перевод, русский перевод, приемы и способы перевода, степень соответствия оригинала и перевода.*

Информация об авторе*: Михайленко Елена Александровна – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры иностранных языков исторического и философского факультетов; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

Наукова популяристика є необхідною складовою частиною розвитку науки та освіти. Особливої ваги в суспільстві набувають періодичні видання, зокрема перекладні, що дозволяють знайомитися з передовими досягненнями світової науки та техніки.

На новинних сайтах привертає до себе увагу рубрика "Наука" – її наповнення складають переклади таблоїдних повідомлень про відкриття "британських вчених" або новини про розробки Apple чи Google. На жаль, відшукати переклади серйозних текстів або дослідження українських вчених майже неможливо [2]. Два роки тому виходом із ситуації стала українська версія всесвітньовідомого журналу "Нешнл Джеографік" (National Geographic), яка пропонувала українські переклади зарубіжних авторів всесвітньої мережі. На жаль, проіснувало видання

недовго – в листопаді 2014 року його було закрито з фінансово-економічних причин.

Переклади статей із журналу "Нешнл Джеогрефік" дійсно цікаві – і читачеві, бо дають матеріал для аналітики, і перекладачеві, бо містять оригінальні перекладацькі рішення. Цікавим видається зіставити англомовний оригінал цього політематичного журналу та два його переклади – український та російський. Англомовні науково-популярні видання з позицій перекладу досі детально не вивчалися, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є встановлення ступеня відповідності вибраних англомовних статей та їхніх українського та російського перекладів щодо їх смислової еквівалентності з огляду на ступінь обґрунтованості використаних прийомів та способів перекладу. Ці та інші критерії перекладознавчого аналізу були запропоновані раніше в роботах видатних українських науковців [3].

Специфіка тексту як об’єкта перекладу залежить від його комунікативного завдання, а також від характеристик, зумовлених належністю до певного стилю та жанру [1, с. 22]. Для аналізу з англомовної версії журналу взято три статті різних рубрик різного змісту та наукової інформативності. Всі матеріали написані в одному стилі – науково-популярної періодики, проте з огляду на рівень складності поданої інформації, вони мають деякі стилістичні відмінності. Так, найлегшою для сприйняття читачем є стаття-інтерв’ю ("Bat Man" – "Людина-кажан" – про сліпу з дитинства людину, що орієнтується у просторі як кажани, за допомогою ехолокації), яка має ознаки наукової публіцистики. Друга стаття ("The Comeback Croc" – "Повернення крокодила" – про загрозу життю унікальних крокодилів-кайманів) за жанром є науково-популярною та не містить вузькоспеціальної інформації. Найвищий рівень наукової інформативності виявлено в матеріалі головної статті номеру ("Our Solar System" – "Усе почалося з хаосу" – про нові відкриття вчених щодо Сонячної системи), яка висвітлює серйозні наукові факти та має ознаки

науково-теоретичної статті. Першочерговим завданням перекладача є в цьому випадку виправдати очікування досить різноманітної читацької аудиторії, передавши наукові факти та зберігши доступний, популярний стиль викладу.

Аналізуючи ступінь відповідності тексту перекладу характеристикам тексту оригіналу, вважаємо, що вибрані прийоми та способи перекладу є загалом обґрунтованими. І в українському, і в російському варіантах багато цікавих перекладацьких рішень, які можна взяти *"на озброєння". Так, у* прикладі 1 спостерігаємо цікаву конкретизацію, за допомогою якої перекладачі хотіли підкреслити – "більшість з нас не просто росли", а "росли і здобували (в школі) свої перші знання про Сонячну систему":

1. *When most of us were growing up, the solar system seemed reliable and well behaved (R.Irion). – Коли більшість із нас училися в школі, Сонячна система здавалася надійною та чемною (Р.Іріон). – Когда большинство из нас учились в школе, Солнечная система была надежной и добропорядочной (Р.Иэрион).*

Оскільки журнал науково-популярний, мова оригіналу яскрава, насичена емоційно забарвленою лексикою, фразеологічними зворотами та іншими елементами експресії, що має бути обов’язково передано у перекладі. Так, експресію словосполучення "windblown seeds" український перекладач відтворив за допомогою словосполучення "гнаними вітром насінинами". У автора російського перекладу з’явився щодо кайманів інший образ – "крохотных листочков", що в цілому не змінює смисл речення:

2. *If you noticed them at all, they’d look like nothing more than tiny, windblown seeds floating amid the rushes at the edge of a lagoon in Brazil’s remote interior (R. Smith). – Якщо ви їх помітите, вони здадуться вам лише маленькими, гнаними вітром насінинами, що пливуть поміж очерету краєм лагуни у віддаленому закутку Бразилії (Р. Сміт). – Если вам вообще удастся их заметить, они будут выглядеть как крохотные*

листочки, плавающие по краям мутной заводи в бразильской глубинке (Р. Смит).

І український, і російський переклади досить вдалі, здійснені досвідченими перекладачами, кожен з яких запропонував багато нестандартних перекладацьких рішень. Проте вони різні, що цілком природно. В російському перекладі, окрім тенденції до більш дослівного перекладу, що не завжди відповідає перекладацьким принципам, помічаємо багато відступів від оригіналу, дещо емоційних як для науково-популярного тексту, в той час як український перекладач передає думку автора набагато точніше:

3. *In principle the relentless pull of gravity can amplify these small deviations until orbits migrate, cross, or otherwise go haywire (R.Irion). – Нещадна сила тяжіння може збільшити ці незначні відхилення, доки орбіти не починають зсуватися, перетинатися й заплутуватися між собою (Р. Іріон). – Непрестанное воздействие гравитации способно усиливать небольшие отклонения настолько, что орбиты могут смещаться, пересекаться и выкидывать прочие фортели (Р. Иэрион).*

Разом із вдалими перекладацькими рішеннями, вади є в обох варіантах перекладу. Неточності, ймовірно, спричинені недостатнім знанням перекладача відмінностей мов оригіналу та перекладу:

4. *Kish was born with retinal cancer, and to save his life, both eyes were removed by the time he was 13 months old (M. Finkel). – Кіш народився з раком сітківки, і у віці до 13 місяців, заради порятунку життя, йому видалили обидва ока (М. Фінкел). – От рождения у Киша был рак сетчатки, и, чтобы спасти ему жизнь, врачи удалили оба глаза. Дэниелу было чуть больше года (М. Финкел).*

Так, у прикладі 4 український перекладач, очевидно, не знав, що особливістю англійської мови є точна вказівка мір, відстаней, часу, кількості навіть у тих випадках, коли, здавалося б, для цього немає необхідності. В перекладі така точність не передається, оскільки вона не характерна для української та

російської мов. Таким чином, російський переклад – "чуть больше года" – більш відповідає нормам мови перекладу, ніж український.

Але найчастотнішим недоліком в обох варіантах перекладу є вилучення частин речення або цілих фрагментів тексту. Їх більше в головній статті, що містить серйозну наукову інформацію. Ймовірними причинами таких пропусків у тексті перекладу було нерозуміння перекладачем важливості непереданої ним інформації або ж загальна мета скорочення тексту перекладу, що, можливо, було зроблено вже на етапі обробки тексту редактором:

5. *The oddball of the solar system, it dips far above and below the pancake-like plane in which the eight planets travel; it swoops on an elongated orbit* <u>*that takes it from 30 to 50 times Earth's distance from the sun*</u> *(R.Irion). – Цей дивак Сонячної системи обертається у площині, геть іншій, ніж вісім перших планет: його витягнута орбіта простягається на дистанцію* <u>*у 30-50 разів більшу за відстань від Землі до Сонця*</u> *(Р.Іріон). – Этот чудаковатый обитатель Солнечной системы поднимается выше и опускается ниже той похожей на блин плоскости, в которой кружат восемь планет; он вращается по сильно вытянутой орбите (Р.Иэрион).*

У прикладі 5 в російському перекладі вилучена частина речення "that takes it from 30 to 50 times Earth's distance from the sun", український переклад у свою чергу є більш коректним.

6. *Newton himself knew that reality was messier. The planets must also interact with one another. Their gravitational tuggings are far weaker than those of the sun, but over time they affect the paths of neighbors. As a result there's no such thing as a circular orbit. In principle the relentless pull of gravity can amplify these small deviations until orbits migrate, cross, or otherwise go haywire. Newton concluded that God must step in from time to time to fix the clockwork. But he couldn't say when.* <u>*Even he who invented calculus was defeated by the "n-body problem":*</u> *he had no formula for calculating into the future the orbits of multiple bodies that were all pulling on one another (R.Irion).*

Сам Ньютон усвідомлював, що в реальності усе заплутаніше. Планети мають також взаємодіяти між собою. Гравітація між ними значно слабша за силу тяжіння Сонця, але з часом і вона впливає на траекторію руху сусідів. Виходить, кругових орбіт немає. Нещадна сила тяжіння може збільшити ці незначні відхилення, доки орбіти не починають зсуватися, перетинатися й заплутуватися між собою. На думку Ньютона, лагодити цей механізм час від часу міг би Бог. Але коли саме, вчений сказати не міг, бо не мав формули для обчислення того, якими в майбутньому стануть орбіти незліченних небесних тіл, що взаємно діють одне на одне (Р.Іріон).

Сам же Ньютон знал – все было не совсем так. Планеты должны взаимодействовать также и друг с другом. Их гравитация, хотя и намного более слабая, чем у Солнца, со временем оказывает влияние на орбиты соседей – круглых орбит быть не должно. Непрестанное воздействие гравитации способно усиливать небольшие отклонения настолько, что орбиты могут смещаться, пересекаться и выкидывать прочие фортели. Но как именно они это делают и когда, не смог выяснить даже Ньютон – у него не было формулы расчета движения многих объектов, каждый из которых воздействует на остальные (Р.Иэрион).

В українському та російському перекладах вилучено частину тексту, що містить важливий елемент смислу – "Even he who invented calculus was defeated by the "n-body problem", – решта тексту була передана описово, що заважає повному розумінню смислу. Цей фрагмент речення необхідно було передати в перекладі, можливо, в більш зрозумілій для читача формі: "Навіть людина, яка винайшла математичний аналіз – Ісаак Ньютон – не зміг вирішити гравітаційну задачу n-тіл – задачу прогнозування рухів небесних тіл, гравітаційно пов’язаних між собою"*(Пер. наш – О.М.)*.

Так, це стаття з науково-популярного, а не науково-теоретичного журналу, де перекладач не може собі дозволити таких відхилень від оригіналу. Але журнал "Нешнл Джеогрефік", як міжнародне науково-популярне видання,

публікує статті з уже адаптованою для читача інформацією, де нові наукові дані викладені в доступній, зрозумілій, цікавій формі. Тому немає необхідності ще більше "адаптувати", іншими словами скорочувати текст перекладу, адже рівень наукових знань українського та російського читачів не нижчий за рівень читацької аудиторії англомовної версії журналу. Читач заслуговує на якісний продукт перекладу. Вважаємо, що не можна залишати непереданими у перекладі фрагменти тексту оригіналу, що містять інформацію, важливу для розуміння смислу. Причини таких, на нашу думку, невиправданих вилучень можуть бути різні. Текст перекладу може зазнавати скорочень через цензурно-ідеологічні обмеження або через банальну необхідність зменшення обсягу перекладної статті з причини обмеження журнальної площини. Але все це – ймовірні чинники зниження попиту на науково-популярні перекладні видання: якщо в тексті перекладу є щось незрозуміле, читач буде шукати оригінал, знайде там те, чого бракує в перекладі і до такого перекладу, можливо, більше не повернеться. Кінцевий продукт перекладу повинен мати вищий ступінь відповідності оригіналу, оскільки основною функцією науково-популярного видання є забезпечення читача достовірними науковими даними, без інформаційних втрат. Науково-популярна література надзвичайно важлива для розвитку суспільства. Значну роль відіграє перекладна періодика, дослідження якої стає все більш актуальним. Отже, перспективу наших подальших робіт вбачаємо у вивченні перекладів інших науково-популярних видань, у зіставленні оригіналу та декількох перекладів, бо завжди цікаво дізнатися більшу ніж одну думку перекладча про текст оригіналу.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновок про неповну еквівалентність досліджених статей англійською, українською та російською мовами з точки зору обґрунтованості використаних прийомів та способів перекладу. Разом із вдалими перекладацькими рішеннями, в текстах перекладів є невідповідності, що, безумовно, потребують виправлення, оскільки читач – і український, і російський – прагне отримати

якісний переклад, хоче дізнаватися про новини науки та техніки у повному обсязі, без неточностей та скорочень. Щоб не втратити читацьку аудиторію, редакційна політика щодо якості перекладу таких авторитетних у світі науки журналів має бути суворішою. І тоді читацька аудиторія українських та російських перекладних науково-популярних журналів з кожним роком буде розширятися, а видання спеціалізованих науково-популярних журналів на просторах СНД перестане бути завданням із надто великим комерційним ризиком.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михайленко О. Функціонально-стилістична специфіка науково-технічного тексту, орієнтована на переклад / О. Михайленко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 47. – Ч. 2. – С. 21-29.

2. Ревко Н. Бути чи не бути наук-попу в Україні? [Електронний ресурс] / Н. Ревко. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua /print/buti_chi_ne_buti_naukpopu_v_ukraini.

3. Черноватий Л. Дослідження ступеня відповідності тексту перекладу характеристикам тексту оригіналу в анотаціях авторів українських дисертацій / Л. Черноватий // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Лінгвістика. – 2011. – Вип. 15. – С. 344-349.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Іріон Р. Спочатку був хаос / Р. Іріон // National Geographic Ukrainian Edition. – 2013. – №4. – С.38-55.

2. Иэрион Р. Земля под ударом [Электронный ресурс] / Р.Иэрион. – Режим доступа : http://www.nat-geo.ru/science/44866-zemlya-pod-udarom.

3. Сміт Р. Повернення крокодила / Р. Сміт // National Geographic Ukrainian Edition. – 2013. – № 4. – С. 118-127.

4. Смит Р. Возвращение крокодила [Электронный ресурс] / Р.Смит. – Режим доступа : http://www.nat-geo.ru/nature/44849-vozvrashchenie-krokodila.

5. Фінкел М. Людина-кажан /М. Фінкел // National Geographic Ukrainian Edition. – 2013. – № 4. – С. 96-97.

6. Финкел М. Человек – летучая мышь [Электронный ресурс] / М.Финкел. – Режим доступа : http://www.nat-geo.ru/science/44671-chelovek-letuchaya-mysh.

7. Finkel M. Bat Man / M. Finkel. – http://ngm.nationalgeographic.com /125-exploration/risk-takers-gallery#/17.

8. Irion R. Our Solar System / R. Irion. – http://ngm.nationalgeographic.com /2013/07/125-solar-system/irion-text.

9. Smith R. The Comeback Croc / R. Smith. – http://ngm.nationalgeographic.com/2013/07/yacare-caiman/smith-text.

REFERENCES

1. Mykhailenko O. *Translation-Relevant Functional and Stylistic Features of the Scientific and Technical Text* [Funktsionalno-stylistychna spetsyfika naukovo-tekhnichnoho tekstu, orientovana na pereklad] / O. Mykhailenko // Movni i kontseptualni kartyny svitu. – 2014. – Vyp. 47. – Ch. 2. – S. 21-29.

2. Revko N. *To Be Or Not To Be : Pop Science in Ukraine* [Buty chy ne buty nauk-popu v Ukraini?] [Elektronnyi resurs]/ N.Revko. – Rezhym dostupu : http://osvita.mediasapiens.ua / print / buti_chi_ne_buti_ naukpopu_v_ukraini.

3. Chernovatyi L. *A Research Into Conformity of Source and Target Texts In Abstracts of Ukrainian Dissertations* [Doslidzhennya stupenya vidpovidnosti tekstu perekladu kharakterystykam tekstu oryhinalu v anotatsiyakh avtoriv ukrainskykh dysertatsiy] / L. Chernovatyi // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Linhvistyka. – 2011. – Vyp. 15. – S. 344-349.

RESOURCES

1. Irion R. Spochatku buv khaos / R. Irion // National Geographic Ukrainian Edition. – 2013. – Vyp. 4. – S.38-55.

2. Irion R. Zemlya pod udarom [Elektronnyi resurs] / R. Irion. – Rezhym dostupu : http://www.nat-geo.ru/science/44866-zemlya-pod-udarom.

3. Smit R. Povernennya krokodyla / R. Smit // National Geographic Ukrainian Edition. – 2013. – Vyp. 4. – S. 118-127.

4. Smit R. Vozvrashcheniye krokodyla [Elektronnyi resurs] / R.Smit. – Rezhym dostupu : http://www.nat-geo.ru/nature/44849-vozvrashcheniе-krokodila.

5. Finkel M. Lyudyna-kazhan [Elektronnyi resurs] / M. Finkel // National Geographic Ukrainian Edition. – 2013. – Vyp. 4. – S. 96-97.

6. Finkel M. Chelovek-letuchaya mysh [Elektronnyi resurs]/ M. Finkel. – Rezhym dostupu : http://www.nat-geo.ru/science/44671-chelovek-letuchaya-mysh/.

7. Finkel M. Bat Man / M. Finkel. – http://ngm.nationalgeographic.com /125-exploration/risk-takers-gallery#/17.
8. Irion R. Our Solar System / R. Irion. – http://ngm.nationalgeographic.com /2013/07/125-solar-system/irion-text.
9. Smith R. The Comeback Croc / R. Smith. – http://ngm.nationalgeographic.com/2013/07/yacare-caiman/smith-text.

Дата надходження до редакції – 20.10.2015 р.
Дата затвердження редакцією – 16.11.2015 р.

УДК 811.111’255=161.2

Мовчан Б.В.

ЕВОЛЮЦІЯ ВІДТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ XX–XXI СТ.

Анотація. *У статті розглянуто розвиток принципів та методів відтворення образної фразеології в українському перекладі англомовної художньої прози у XX–XXI століттях та особливості їх реалізації в практиці перекладу. Виявлено мовні та позамовні фактори, що впливали на вибір тих чи інших стратегій і тактик перекладу в різні періоди. Верифіковано "ретрансляційну" гіпотезу А. Бермана в рамках відтворення фразеології у множинних україномовних перекладах.*

Ключові слова: *переклад, проза, фразеологія, "ретрансляційна" гіпотеза, функціонально-стилістична адекватнісь, етнокультурні компоненти, ідіостиль, образ, внутрішня форма, еволюція.*

Інформація про автора: *Мовчан Богдан Володимирович – аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*

Movchan B.V.

EVOLUTIONARY APPROACH TO RENDERING ENGLISH IDIOMS INTO UKRAINIAN IN THE XX–XXI CENTURIES

***Abstract**. The article aims to research the evolution of methods and principles of rendering image-bearing idioms in the Ukrainian translations of English fiction in the XX–XXI centuries. In this paper we analyzed such aspects as linguistic and extralinguistic factors influencing the selection of various translation strategies and tactics. Language development, advances in translation studies and other academic fields, extensive translation practice, textual types and genres, specifics of the target audience make their impact on the translation process. The retranslation theory of A. Berman has been verified when analyzing idioms in Ukrainian translations. Early translations sometimes lacked semantic equivalence and were not faithful in reproducing the author's style while modern translations demonstrate higher level of functional and stylistic adequacy. Certain deviations from the general tendency may be explained by the genre of the source texts, target audience characteristics and translator's own idiostyle.*

***Key words**: translation, prose, idioms, retranslation hypothesis, translation adequacy, idiostyle, culture-bound elements, inner form, evolution.*

***Information about the author**: Movchan Bogdan Volodymyrovych – post-graduate student of the department of theory and practice of translation from English; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Мовчан Б.В.

ЭВОЛЮЦИЯ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИИ В УКРАИНСКОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ В XX–XXI ВЕКАХ

***Аннотация**. В статье рассматривается развитие принципов и методов воспроизведения образной фразеологии в украинском переводе англоязычной художественной прозы в XX–XXI веках и особенности их реализации в практике перевода. Идентифицированы*

лингвистические и экстралингвистические факторы, которые влияют на выбор тех или иных стратегий и тактик перевода в различные периоды. Верифицирована "ретрансляционная" гипотеза А. Бермана в рамках воссоздания фразеологии в множественных украинских переводах.

***Ключевые слова**: перевод, проза, фразеология, "ретрансляционная" гипотеза, функционально-стилистическая адекватность, этнокультурные компоненты, идиостиль, образ, внутренняя форма, эволюция.*

***Информация об авторе**: Мовчан Богдан Владимирович – аспирант кафедры теории и практики перевода с английского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

1. Вступ.

Образні фразеологізми (фразеологічні одиниці, ФО) відіграють важливу роль у структурі художнього тексту завдяки своїй багатоплановості та здатності нести великий обсяг інформації у стислій формі (стильові та експресивні відтінки, етнокультурні компоненти тощо). Деякі дослідники наголошують на провідній ролі фразеологізмів у системі мовних засобів та вважають, що саме вони формують стиль, адже "можливості формування експресивних та емоційно-оцінних конотацій у сфері фразеології набагато ширші, ніж у сфері лексики" [3, с. 37].

2. Огляд літератури та постановка проблеми.

Хоча тема фразеології та її перекладу досліджується достатньо давно (праці Ш. Балі, В. Виноградова, О. Куніна, Р. Зорівчак, С. Кузьміна, Н. Троненко, Ф. Боерса, Ж. Колсона, П. Пітерса, Е. Пііраінен, Я. Рецкера, С. Влахова та С. Флоріна та багатьох інших), вона не втрачає актуальності. З'являються нові дослідження різних аспектів фразеології як у мовознавстві, так і в перекладознавстві. Варто згадати дисертаційні дослідження Н. Любчук, М. Орехової, К. Лаврушиної та ін. М. Літвінова у своїй статті досліджує особливості відтворення емотивності при перекладі оказіональних фразеологізмів, які становлять чи не найбільші складнощі у перекладі. Також тему фразеології розробляють О. Михайленко, А. Ролік, О. Кононова та ін.

Однак деякі важливі аспекти проблеми перекладу фразеології залишаються невисвітленими або розглянуті недостатньо докладно. Так, мало уваги приділяється діахронічному вивченню специфіки відтворення образної фразеології у перекладі.

Мета статті – дослідити розвиток принципів та методів відтворення образної фразеології в українському перекладі англомовної художньої прози у XX–XXI століттях та особливості їх реалізації у практиці перекладу. Відповідно до поставленої мети в роботі формулюються та вирішуються такі завдання: окреслити труднощі, що стоять на шляху адекватного відтворення фразеологізмів у перекладі, а також описати оптимальні методи та контекстуальні можливості їхнього відтворення; виявити мовні та позамовні чинники, що впливають на вибір тих чи інших стратегій і тактик перекладу в різні періоди; проаналізувати еволюцію основних стратегій та принципів перекладу образної фразеології; підтвердити або спростувати "ретрансляційну" гіпотезу А. Бермана [5] в рамках відтворення фразеології у множинних україномовних перекладах. Для досягнення поставленої мети аналіз виконано з урахуванням таких аспектів, як точність перекладу семантичного змісту ФО, досягнення функціонально-стилістичної адекватності перекладу, переклад ФО з етнокультурним компонентом (одомашнення чи очуження) та застосування фразеологічного чи нефразеологічного перекладу;

3. Функції ФО в художньому тексті та складнощі їх відтворення в перекладі.

Високий конотативний та художній потенціали ФО пов’язані з наявністю в них фразеологічного образу, внутрішньої форми. Саме поняття "внутрішня форма" було вперше вжито у працях В. фон Гумбольдта: "Поєднання різнорідних по своїй природі понять і звуків […] вимагає посередництва чогось третього, в чому вони могли б злитися воєдино" [2, с. 111]. Внутрішня форма робить значення слова, чи фразеологізму вмотивованим.

О. Потебня вказував, що образність окремих слів значно нижча, ніж образність словосполучень [4, с. 104]. З іншого боку,

образність ФО відрізняється тим, що ФО є загальновідомими, і тому новизна самого образу стерта.

Розглядаючи питання перекладу фразеології, неможливо аналізувати підходи та методи їх відтворення ізольовано від вузького та широкого контекстів, у яких їх ужито, їхньої функції в художньому тексті.

Звісно, певних універсальних перекладацьких рецептів не існує, однак загалом перекладати образну фразеологію складніше, ніж необразну. Це зумовлено тим, що необхідно вирішувати, передавати чи не передавати метафоричність, зберігати чи не зберігати стилістичні та конотативні особливості одиниці, що перекладається. Іноді необхідно прийняти рішення, чим жертвувати: образом чи змістом. [1, с. 197–198].

Останнім часом у перекладознавчій літературі більший акцент робиться не на збереженні фразеологічної форми як основної особливості ФО, а на досягненні адекватного і якомога точнішого перекладу. ФО може мати в цільовій мові приблизний фразеологічний еквівалент, що належить до іншого регістру мовлення, або кілька аналогів, що належать до різних регістрів та мають різний ступінь експресивності чи різну функціонально-стилістичну приналежність. Тому в деяких випадках лексичний або описовий переклад фразеологізмів виправдовує себе й не призводить до втрат.

Вибір стратегій і тактик перекладу фразеологізмів залежить від багатьох причин і здійснюється не завжди свідомо, а скоріше як закономірний результат низки чинників.

Важливим фактором тут є рівень розвитку цільової мови в конкретний часовий період: часто мова оригіналу може мати певні лексичні елементи, стилістичні та художні засоби, які відсутні в мові перекладу. В таких випадках закономірно збільшується частотність запозичень, калькування, буквального перекладу, які вводять у цільову мову нові слова, фрази з незвичною синтаксичною структурою, відтінки стилю тощо.

Пов’язаним із попереднім фактором є ступінь близькості мов (а, відповідно, й культур). Він безпосередньо впливає на схожість арсеналу мови, наявність повних чи часткових

еквівалентів, можливість перенесення образності, використання подібних чи аналогічних мовних засобів.

Не останнім чинником є також специфіка цільової аудиторії та фонові знання читача перекладу. Реципієнти можуть бути не готові до сприйняття чужих реалій або специфічних образів – у такому разі збільшується частотність залучення стратегії одомашнення тих чи тих елементів, або ж взагалі їх вилучення в перекладі. Ці фактори не є статичними, вони постійно змінюються внаслідок історичної еволюції мови, розширення міжмовних та міжкультурних контактів, відповідно змінюються і стратегії перекладу.

Окрім того, так само, як і мова, переклад не може існувати ізольовано від зовнішніх факторів: суспільно-політичних, культурних, соціальних, психологічних, особистісних тощо. Одним із вирішальних факторів вибору перекладу ФО є мовна особистість перекладача.

4. "Ретрансляційна" гіпотеза А. Бермана та особливості множинних перекладів.

Краще дослідити розвиток перекладу фразеології протягом XX–XXI ст. і зіставити переважання тих чи тих стратегій у різних умовах та в різні періоди допомагає існування множинних перекладів.

У цьому зв’язку О. Ребрій наводить таку думку: "Вважається, що під тиском низки соціокультурних чинників перші переклади намагаються подавити інакшість тексту, що перекладається, заради вищого рівня читабельності. Узагальнюючи, можна дійти висновку, що, відповідно до гіпотези А. Бермана, перші переклади натуралізують іноземні твори й слугують для їх уведення в цільову культуру, тоді як наступні переклади, навпаки, приділяють більше уваги мові та стилю вихідного тексту й витримують культурну дистанцію між перекладом та джерелом, відображаючи унікальність і неповторність останнього" [5, с. 192].

Варто зауважити, що під натуралізацією мається на увазі не лише одомашнення культурно маркованих компонентів, а, в ширшому розумінні, й переважання "комунікативного" способу

перекладу над "семантичним" у термінах П. Ньюмарка [7]. Комунікативний переклад більш орієнтований на цільову аудиторію перекладу, надає йому відтворення вихідного тексту у звичній для нього формі. Семантичний переклад залишається в межах культури оригіналу, прагне до відтворення стилю автора, усіх нюансів та деталей змісту.

Гіпотеза А. Бермана підтверджується не завжди: інколи тенденції, викладені в ній, не виявляються повною мірою. В таких випадках необхідно враховувати ще низку причин переважання тих чи тих підходів до перекладу – від суб'єктивного бачення перекладача і до багатьох позамовних факторів.

О. Ребрій здійснив аналіз перекладів "Аліси в країні чудес" Л. Керрола і дійшов висновку, що "застосування в усіх сучасних перекладах стратегії одомашнення суперечить гіпотезі ретрансляції [5, с. 202]". Однак він констатує вплив "традиції перекладу казкового жанру на роботу сучасних україномовних перекладачів" та тенденцій, спрямованих на доместифікацію в постколоніальних умовах. Можливо, жанрові особливості першотвору, а також невелика часова відстань між множинними перекладами (1976, 2001, 2007, 2008 роки) разом із позамовними чинниками й були факторами, що не дозволили прослідкувати процеси, описані А. Берманом. Тому, на нашу думку, варто здійснити ще одну спробу емпіричної перевірки цієї гіпотези.

Для аналізу розвитку перекладу фразеології доцільно провести зіставлення окремих елементів та шарів комплексного фразеологічного значення в текстах мови-джерела та їх перекладах цільовою мовою. Ізольований розгляд кожного фактору полегшує оцінювання особливостей відтворення їх у перекладі та дає змогу прослідкувати на кожному з рівнів певні тенденції, які у поєднанні дозволяють скласти цілісну картину. Для цього залучається теорія рівнів еквівалентності В. Комісарова, за аналогією з якою виокремлено та проаналізовано такі шари змісту фразеологізмів: 1) належність до певної категорії (насамперед нас цікавлять етнокультурно марковані компоненти); 2) функціонально-стилістична

приналежність; 3) експресивне, емоційне чи оціночне забарвлення; 4) асоціативний та алюзивний шари змісту.

5. Компаративний аналіз відтворення фразеології у різні періоди.

У ранніх перекладах досить часто трапляються випадки нерозпізнання фразеологічних одиниць та неправильної передачі їх змісту. Вочевидь, це зумовлено слабким розвитком лексикографічних джерел та перебуванням як перекладу українською, так і власне самої літературної мови на стадії подальшого становлення та розвитку.

Зокрема, в "Місячній Долині" Д. Лондона знаходимо не один такий випадок, наприклад: *"Watch out for him, Saxon," Mary warned facetiously. "He's liable to get a crush on you"* [13, с. 17]. – *"Стережися, Сексон, – весело засміялась Мері. – Він ще роздушить тебе"* [7, с. 22].

Тут фразове дієслово *"watch out"* не становить труднощів у перекладі – воно означає *"стережися"*. Воно ж зіграло злий жарт із перекладачкою В. Черняхівською. У цьому фрагменті тексту описується перша зустріч Біллі з Сексон, немало уваги приділяється опису його зовнішності та фізичної сили, адже він був боксером. Можливо, тому *"crush"* було перекладено буквально як *"розчавити"*, хоча насправді фразеологізм *"to get a crush on someone"* означає *"сильно кимсь захопитись, закохатись"*.

У відредагованому перекладі 1971 року вже виправлено цю помилку: подано варіант перекладу *"він ще причарує тебе"* [8, с. 81]. Хоча, на нашу думку, точнішим був би варіант *"Він ще закохається в тебе"*.

Іноді трапляються і протилежні ситуації: перекладачі вбачають переосмислене фразеологічне значення там, де його немає: *"Once he lifted his face to glare at the two white lights, one above the other and perfectly in line. "There they are," he said. "And this isn't Gabera. Then what the hell is it?"* [13, с. 40]. – *(а) "Він звів очі до тих двох білих лихтарів, що висіли один по-над одним, на одній рівній лінії. – От тобі й на! – сказав він. Це ж не Габера. Так якого ж біса! Що то за місце?"* [7, с. 28]. *(б) "Він*

тільки раз звів очі – поглянути на тих два білих ліхтарі, що висіли один над одним на одній лінії. – Он світяться! – сказав він. – Але це не Габера. То який же дідько? Що це за місце?" [8, с. 398].

Тут вбачається фразеологізм там, де його нема: *"here they are"* у першому перекладі передано як *"От тобі й на!"*. Але перекладачкою зовсім не враховано навіть мінімальний контекст двох-трьох речень. Персонаж просто вказує на два ліхтарі маяка, констатуючи, що вони там, де й мали б бути. Редактор перевидання успішно виправляє цю помилку.

Цікавим є питання відповідності мовних регістрів перекладу та оригіналу. Мовний регістр може змінюватися внаслідок належності складових частин образного фразеологізму до різних шарів лексики у мовах джерела та перекладу. Окрім того, одиниця може не мати фразеологічних відповідників взагалі, а може мати їх декілька, кожен із яких може належати до іншого регістру.

Неточності у відтворенні мовного регістру, експресивності та образності в англійсько-українському художньому перекладі присутні у всіх проаналізованих творах, особливо в ранніх перекладах. У багатьох випадках пізніші видання із низки множинних перекладів або відредаговані перевидання мають вищий рівень функціонально-стилістичної адекватності.

Слід зазначити, що автори ранніх перекладів вільніше ставилися до зміни мовних регістрів під час перекладу. Фразеологізми, що належать до розмовного стилю, у перекладі часто з'являються там, де їх взагалі не було в оригіналі, що порушує функціонально-стилістичну адекватність перекладу: *"I take no credit to myself for trying to escape"* [14, с. 12]. – *(а) "Звичайно, спроба накивати п'ятами не додає мені честі"* [1, с. 12]. – *(б) "Звісно, така спроба втечі мені честі не робить"* [3, с. 12].

У наведеному прикладі фразеологізм *"накивати п'ятами"* вжито для відтворення нейтрального дієслова *"escape"*.

Найбільш помітними змінами у нових перекладах останніх двох десятиліть, порівняно з першими варіантами, є ті, що

призводять до підвищення функціонально-стилістичної адекватності: *"Get onto yourself"* [13, с. 42]. – *(а) "Не сунь свого носа в чужий город"* [7, с. 50]. *(б) "Помалу, помалу, хлопче!"* [8, с 101].

Як можна бачити, в пізнішому виданні усунена надлишкова експресивність та фразеологічність із культурним колоритом, присутні в першому перекладі – *"не сунь носа в чужий город"*. Окрім того, фраза звучить досить грубо – як для дружньої розмови, в якій її вжито.

Часто в ранніх перекладах спостерігається підвищення фразеологічної насиченості для досягнення більшої виразності тексту перекладу або спроби калькувати фразеологізми, які є невдалими та вилучаються в пізніших редакціях чи новітніх перекладах.

"Has anything escaped me?", I asked, with some self-importance" [11, с. 8]. – *(а) "Хіба я спустив будь-що з ока?"* [5, с. 4]. – *(б) "Хіба я чогось не помітив?"* [6, с. 207].

"You may be right" [11, с. 9]. – *(а) "Може, й ваша правда"* [4, с. 9]. – *(б) "Мабуть, ви маєте рацію"* [5, с. 5]. – *(в) "Напевно, так і є"* [6, с. 208].

Так, у ранніх перекладах "Собаки Баскервілів" А. К. Дойля спостерігається підвищення фразеологічної насиченості: замість простого словосполучення *"to be right"* у перекладі з'являються фразеологізми *"ваша правда"*, *"ви маєте рацію"*, а замість *"has anything escaped me"* – *"хіба я спустив будь-що з ока"*.

В останніх за часом перекладах цю помилку виправлено на користь більшого наближення до тексту оригіналу.

Аналогічна ситуація спостерігається і в "Місячній Долині" Д. Лондона:

"Go on, sports. We don't want a row. You're in wrong. They ain't nothin' doin' in the fight line. We don't wanta fight–d'ye get me?" [13, с. 38].

"–Ідіть з богом, хлопці. Ми не хочемо битися. Ви помилилися. Нам до бійки байдуже – наша хата з краю. Ми битися не будемо – второпали?" [7, с. 45].

"–Забирайтесь до дідька, хлопці. Ми не хочемо сваритись. Ви помилилися. Нам до цієї бійки байдуже. Ми битися не збираємось – уторопали?" [8, с. 98].

Перекладачка В. Черняхівська компенсує неможливість передати графічні позначення особливостей розмовної мови в реченні *"They ain't nothin' doin' in the fight line"*, додаючи фразеологізм, відсутній в оригіналі, та ще й з культурним колоритом цільової мови – *"наша хата з краю"*. В перевиданні його вже немає. Фразове дієслово *"go on"* з досить нейтральним емоційно-експресивним забарвленням і в першому, і в другому перекладі передається фразеологізмами *"ідіть з богом"*, *"забирайтесь до дідька"*.

Загалом ця тенденція проявляється майже у всіх проаналізованих творах, за незначними винятками. В ранніх перекладах досить високу частотність має вживання фразеологізмів на зразок *"мати рацію"*, *"ваша правда"*, *"ясна річ"* для передачі нейтральних нефразеологізованих конструкцій та слів, тобто спостерігається невмотивована фразеологізація.

Під час перекладу англомовної прози трапляються приклади калькування вихідних фразеологізмів, що не мають еквівалентів чи аналогів в українській мові. Не завжди така практика приносить бажаний результат і тому в пізніших перекладах добирається інший фразеологічний аналог або обирається лексичний переклад.

У всіх текстах перекладів, хоча й рідше, спостерігаються випадки протилежного процесу – підвищення у новітніх перекладах фразеологічної насиченості, порівняно з ранніми перекладами і навіть оригіналом. Так, у "Собаці Баскервілів" вираз *"there are, as you see, only a very few scattered dwellings"* перекладено такими відповідниками: *"тільки де-ні-де розкидані оселі"*, *"міститься дуже небагато окремих жител"*. І лише в останньому перекладі В. Панченка 2010 року з'являється фразеологізм "оселі, як бачите, й зі свічкою важко знайти".

Особливо характерне це явище для видання "Мауглі" 2004 року ("The Jungle Book"), яке позиціонується видавцем як повість-казка в переказі українською мовою (С. Сулими). Орієнтація на дитячу

аудиторію, можливо, і мотивувала прагнення максимально збагатити образність перекладу, наповнити його виразними та експресивними фразеологічними одиницями.

Переклад С. Сулими сповнений такими випадками:

"Thou hast done harm enough for one night" [12, с. 4]. – *"Для одної ночі ти зробив вже досить злого!"* [9, с. 5]. – *"Досить каламутити воду"* [10, с. 3].

"There was no answer, and Mother Wolf got ready for what she knew would be her last fight, if things came to fighting" [12, с. 16].

"Запала мовчанка, а Мати Вовчиця приготувалася до смертельної бійки" [10, с. 10].

"Tabaqui came to me not long ago with some rude talk that I was a naked man's cub, and not fit to dig pig-nuts; but I caught Tabaqui by the tail and swung him twice against a palm-tree to teach him better manners" [12, с. 27].

"–Хо-хо! Табакі, цей зухвалець, намолов сім мішків гречаної вовни, буцімто я, щеня, не вмію навіть нарити земляних горіхів. Ну то я вдарив його двічі об стовбур, тепер не буде плескати язиком" [10, с. 14].

Знову ж таки, в найновішому перекладі з'являється низка фразеологізмів, відсутніх в оригіналі і в ранньому перекладі: *"there was no answer" – "і не чути було відповіди" – "запала мовчанка"; "last fight" – "остання бійка" – "смертельна бійка"; "rude talk" – "намолов сім мішків гречаної вовни"; "to teach him better manners" – "тепер не буде плескати язиком".*

Під час аналізу фактичного матеріалу, відібраного з новітнього перекладу, помічена тенденція, що свідчить про часткове підтвердження гіпотези А. Бермана на рівні перекладу етнокультурних компонентів. Відбувається перехід від одомашнення до очуження, наприклад:

"The Law of the Jungle lays down very clearly[…]" [12, с. 14].

"В законах нетрів постановлено[…]" [9, с. 11].

"Закон Джунглів говорив чітко[…]" [10, с. 8].

Вираз "The Law of the Jungle" увійшов до арсеналу української фразеології саме у варіанті "закон джунглів". Юр. Сірий, перекладаючи Р. Кіплінга у 1911 році, відмовився

від інтернаціоналізму *"джунглі"*, натомість, ставши на шлях стратегії одомашнення, застосував лексему *"нетрі"*. Загалом помітно, що під час перекладу елементів з етнокультурним забарвленням (зокрема й ФО) у ранніх, західноукраїнських та еміграційних перекладах спостерігається більша схильність до одомашнення, введення місцевих діалектних елементів.

У романі "Місячна долина" Дж. Лондона (переклад В. Черняхівської) часто трапляються назви грошових одиниць: долари, центи, золоті монети, срібні монети та ін. Усі ці реалії перекладаються шляхом транскодування – очевидно, вони вже були відомі на території України на час виконання перекладу. Однак, коли така реалія стає частиною фразеологічної одиниці, перекладачка чомусь вдається до місцевого відповідника: *"без шеляга"*.

Нині цей вираз звучить архаїчно, може бути незрозумілим деякій частині аудиторії. Навіть більше, В. Черняхівська працювала над перекладом, що вийшов друком у 1927 році в Києві, де дрібні монети в обігові мали назву копійки, що, безперечно, було б ближче цільовій аудиторії. Проте головним питанням є саме неузгодженість та контраст між одним і тим самим словом у вільних словосполученнях і у фразеологізмах (цент і шеляг). Внутрішня форма українського та англійського фразеологізмів є однаковою (не мати ні гроша / ні шеляга / ні копійки / ні цента), тому, на нашу думку, заміна місцевого елемента на іноземний не перешкодила би правильному сприйняттю змісту одиниці. Водночас не порушувалися б однорідність уживання реалій – грошових одиниць.

Однак, у випадку фразеологізма *"ні шеляга"* в перекладі В. Черняхівської еволюція відбувається навіть у межах одного тексту: в другій половині роману вже з'являються варіанти і з елементом *"копійка"* замість архаїчного *"шеляга"*, а ще далі – вже і *"центи"*.

Іноді трапляються й випадки привнесення колориту певної культури, що не мають відношення ані до вихідної, ані до цільової мови:

"I don't sing often," He added.

"You bet your sweet life he don't," Bert exclaimed. "His friends'd kill him if he did" [11, с. 41].

" – Я співаю не часто, – додав він,

– Хвала Алахові! – скрикнув Берт. – Якби він часто співав, – товариші вбили б його" [7, с. 49].

"– Я співаю рідко, додав він.

– Та й добре робить, – пояснив Берт подрузі Біллі. – А ні то приятелі вбили б його" [8, с. 101].

За словником "McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs" вираз "you bet your (sweet) life!" тлумачиться так: "Inf. Fig. You can be absolutely certain of something! You are absolutely correct!", тобто – *"Можеш у цьому і не сумніватися, ти абсолютно правий, так і є".* У перевиданні 1971 року переклад фрагменту було відредаговано, і зміст загалом передано вірно, хоч і без експресивності фразеологізму оригіналу. Рішення В. Черняхівської вжити фразу *"Хвала Алахові!"* логічному поясненню не піддається. Можна лише припустити, що малося на увазі щось на зразок *"– Ну і слава богу! – скрикнув Берт. – Якби він часто співав, – товариші вбили б його".*

Занадто експресивне *"хвала Алахові!"*, що, крім іншого, має певну культурну конотацію, змінено в редакції перевидання 1971 року на нейтральніше *"та й добре робить"*. Однак у цьому варіанті втрачається емоційність оригіналу. Кращим варіантом, на нашу думку, було б: *"Можеш у цьому не сумніватись, так воно й є! – скрикнув Берт. – Якби він часто співав, друзі його просто прибили б".*

6. Висновки.

Отже, існують суттєві відмінності стосовно перекладу фразеологізмів між перекладами початку першої половини XX століття та новітніми перекладами, виконаними в другій половині 1990-х років та на початку XXI століття.

На початку минулого століття в Україні починають у значній кількості з'являтися переклади англомовної художньої літератури українською мовою. Однак, з огляду на стан розвитку літературної мови, перекладу, лексикографії, готовність цільової аудиторії до

сприйняття тих чи інших текстів, в перекладах проявлялися певні недоліки та особливості.

Зокрема, мова йде про неточності відтворення семантичного змісту ФО, порушення функціонально-стилістичної адекватності перекладу, відсутність єдиного підходу до перекладу ФО з етнокультурним компонентом, довільне застосування фразеологічного чи нефразеологічного перекладу та складнощі у відтворенні авторських ФО або випадків оказіональних модифікацій ФО.

Компаративний аналіз множинних перекладів (особливо виконаних із інтервалом у сто років) дає можливість частково підтвердити правдивість гіпотези А. Бермана. Тенденція до переважання семантичного перекладу (за визначенням П. Ньюмарка) особливо яскраво виявляється на окремих рівнях фразеологічного значення.

У більш пізніх перевиданнях виправлено низку перекладацьких змістових помилок, які виявлялись у неправильній передачі фразеологічного значення внаслідок нерозпізнання фразеологізмів у перекладі, а також помітно підвищення функціонально-стилістичної адекватності.

Певні відхилення від загальної тенденцій розвитку перекладу фразеології в художній літературі пояснюються домінуванням мовної особистості перекладача, інтерференції його власного ідіолекту та ідіостилю, а також жанровими особливостями творів або специфікою цільової аудиторії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Влахов С. Непереводимое в переводе : Монография. – 2-е изд. испр. и доп. / С. Влахов, С. Флорин – М. : Международные отношения, 1980. – 352 с.

2. Гумбольдт Вильгельм фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт [пер. с нем. Г. В. Рамишвили]. – М. : Издательская группа "Прогресс", 2000. – 400 с.

3. Матвієнків О. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті / О. Матвієнків // Вісник Львівського університету. – Серія іноземні мови. – 2013. – Вип. 21. – С. 37-43.

4. Потебня А.А. Изъ записокъ по теории словесности / А. А. Потебня. – Харьков : изд-во М. П. Потебня, 1905. – 647 с.

5. Ребрій О.В. Пригоди Аліси в Україні, або про множинність сучасних перекладів / О.В. Ребрій // Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи. – 2009. – № 3. – С. 190–205.

6. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Яков Иосифович Рецкер. – М. : Р. Валент, 2007. – 238 с.

7. Newmark P. Approaches to Translation / Peter Newmark. – London : Prentice Hall, 1988. – 200 p

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вайлд О. Портрет Доріана Грея / Оскар Вайлд [пер. з англ. Р. Доценка]. – К. : "Дніпро", 1968. – 232 с.

2. Вайлд О. Портрет Доріана Грея / Оскар Вайлд [оновлений пер. з англ. Р. Доценка]. – К: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. – 320 с.

3. Вайлд О. Портрет Доріана Грея / Оскар Вайлд [пер. з англ. О. Ломакіної]. – К. : "Знання", 2015. – 283 с.

4. Дойль А. К. Пес Баскервілів : роман. / А. К. Дойль [пер. з англ., перекл. не вказаний]. – Київ-Ляйпціг : Українська накладня, б. р. – 279 с.

5. Дойл А. К. Пригоди Шерлока Холмса ; Вигнанці / А. К. Дойль [пер. з англ., перекл. не вказаний]. – К. : Вид-во "Україна", 1992. – 512 с.

6. Дойль А. К. Пригоди Шерлока Холмса / А. К. Дойль [пер. з англ. В. О. Панченка]. – К. : "Веселка", 2010. – 333 с.

7. Лондон Д. Місячна Долина / Д. Лондон [пер. з англ. В. Черняхівської]. – К. : "Сяйво", 1927. – 610с.

8. Лондон Д. Звір предковічний ; Місячна Долина / Д. Лондон [пер. з англ. В. Черняхівської]. – К. : "Дніпро", 1971. – 501с.

9. Кіплінг Р. Нетрі : брати Мауглі. / Редьярд Кіплінг [пер. з англ. Юр. Сірий]. – К. : "Лан",1911. – 94 с.

10. Кіплінг Р. Мауглі : Повість-казка / Редьярд Кіплінг [переказ укр. мовою С. В. Сулими]. – Х. : "Прапор", 2004. – 128 с.

11. Doyle A. C. The Hound of the Baskervilles. / Arthur Conan Doyle. – London : Penguin Books, 2007. – 174 p.

12. Kipling R. The Jungle Book. / Rudyard Kipling. – New York : The Century Co., 1910. – 305 p.

13. London J. The Valley of the Moon / Jack London. – New York : The Macmillan Company, 1913. – 552 p.

14. Wilde O. The Picture of Dorian Gray / Oscar Wilde. – К. : Знання, 2015. – 283 с.

REFERENCES

1. Vlahov S. *Untranslatable in Translation : monograph – 2nd edition, corrected and supplemented* [Neperevodimoje v perevode : Monographija. – 2-e izd. ispr. i dop.] / S. Vlahov, S. Florin – M. : Mezhdunarodnyje otnoshenija, 1980. – 352 p.

2. Gumboldt Vilhelm fon. *Selected Works on Linguistics* [Izbrannyje Trudy po jazykoznaniju] / Vilhelm fon Gumboldt [per. s. nem. G.V.Ramishvili]]. – M. : "Progress" Publishing group, 2000. – 400 p.

3. Matvienkiv O. *Specific features of idioms functioning in a literary text* [Osoblyvosti funkcionuvannia frazeolohichnykh odynyc u khudozhn'omu teksti] / O. Matvijenkiv // Visnyk Lvivskoho universytetu. – Serija inozemni movy. – 2013. Vyp. 21. – P. 37-43.

4. Potebn'a A.A. *Selected Notes on Linguistic Theory* [Iz zapisok po teorii slovesnosti] / A.A. Potebnia. – Khar'kov : izd-vo M.P. Potebn'a, 1905. – 647 p.

5. Rebrij O.V. *Adventures of Alice in Ukraine or the Multiplicity of the Modern Translations* [Pryhody Alisy v Ukrajini, abo pro mnozhynnist suchasnykh perekladiv] / O.V. Rebrij // Lingvistyka XXI stolittia : novi doslidzhennia I perspektyvy. – 2009. – №3. – P. 190–205.

6. Retsker J.I. *Theory of Translation and Translation Practice* [Teorija perevoda I perevodcheskaja praktika] / Jakov Iosifovich Retsker. – M. : Valent, 2007. – 238 s

7. Newmark P. Approaches to Translation / Peter Newmark. – London : Prentice Hall, 1988. – 200 p

RESOURCES

1. Wilde O. Portret Doriana Greja / Oscar Wilde [per. z angl. R. Dotsenka] – K. : "Dnipro", 1968. – 232 p.

2. Wilde O. Portret Doriana Greja / Oscar Wilde [onovlenyj per. z angl. R. Dotsenka] – K. : A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, 2012. – 320 p.

3. Wilde O. Portret Doriana Greja / Oscar Wilde [onovlenyj per. z angl. O. Lomakinoji]. – K. : "Znannia", 2015. – 283 p.

4. Doyle A. C. Pes Baskerviliv : roman / A. C. Doyle [per. z angl., perekl. ne vkazanyj]. – Kyjiv-Liajptsih : Ukrajins'ka nakladnia, b.r. – 279 p.

5. Doyle A. C. Pryhody Sherloka Kholmsa ; Vygnantsi / A. C. Doyle [per. z angl., perekl. ne vkazanyj].– K. : Vyd-vo "Ukrajina", 1992. – 512 p.

6. Doyle A. C. Pryhody Sherloka Kholmsa / C. Doyle [per. z angl. V. O. Panchenka]. – K. : "Veselka", 2010. – 333 p.

7. London D. Misiachna Dolyna / D. London [per. z. angl. V. CHerniakhivs'koji]. – K. : "Siajvo", 1927. – 610 p.

8. London D. Zvir predkovichnyj, Misiachna Dolyna / D. London [per. z. angl. V. CHerniakhivs'koji]. – K. : "Dnipro", 1971. – 501 p.

9. Kipling R. Netri : Braty Maugli / Redjard Kipling [per. z. angl Jur. Siryj]. – K. : "Lan",1911. – 94 p.

10. Kipling R. Maugli : Povist-kazka / Redjard Kipling [perekaz ukr. movoju S. V. Sulymy]. – Kh. : "Prapor", 2004. – 128 p.

11. Doyle A. C. The Hound of the Baskervilles / Arthur Conan Doyle. – London : Penguin Books, 2007. – 174 p.

12. Kipling R. The Jungle Book / Rudyard Kipling. – New York : The Century Co., 1910. – 305 p.

13. London J. The Valley of the Moon / Jack London. – New York : The Macmillan Company, 1913. – 552 p.

14. Wilde O. The Picture of Dorian Gray / Oscar Wilde. – K. : Znannia, 2015. – 283 p.

Дата надходження до редакції – 14.10.2015 р.
Дата затвердження редакцією – 9.11.2015 р.

АВТОРСЬКИЙ ПОГЛЯД НА АКТУАЛЬНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ПИТАННЯ

УДК 811.161.2:398.8

Дядищева-Росовецька Ю.Б.

СЛІДАМИ ДАВНЬОЇ НАУКОВОЇ ЗАГАДКИ: ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНЗМИ В НАРОДНИХ ДУМАХ

Анотація. *У статті формулюються й обговорюються основні проблеми, що постають перед українським лінгвофольклористом у справі дослідження мови та стилю українських дум класичного репертуару, зокрема думових церковнослов'янізмів. Основні напрями вивчення структуруються в аспектах синхронії vs діахронії, мови vs мовлення.*

Ключові слова: *лінгвофольклористика, кобзар, дума, мова, поетична мова, стиль.*

Інформація про автора: *Дядищева-Росовецька Юлія Борисівна – кандидат філологічний наук, доцент; доцент кафедри історії та стилістики української мови; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*

Dyadyshcheva-Rosovetska J.B.

THE ANCIENT SCIENTIFIC RIDDLE: OLD CHURCH SLAVONIC LEXIS IN FOLK DUMAS

Abstract. *The article formulates and discusses the main problems facing the Ukrainian lingvofolklorist, in the matter of study of language and style of Ukrainian dumas of classic repertoire. Basic directions of study are structured in the aspects of synchrony vs diachrony, language vs speech.*

The most rational opinions of the Ukrainian philologists and folklorists on language and style of "dumas" are mentioned in the article. Individual attention is paid to the quantity of old church Slavonic lexis which had become familiar with folk singer and created by him.

It seems to be a promising to outline as the object of research on the one hand the actual text of "duma", and on the other - their performers: kobzars and lyre players as subjects of language.

In addition, among the verbal aspects two remain operative - "duma" relevant text to specific dialect of the artist and M. Muryanov's "poetics of church Slavonic."

***Keywords**: lingvofolkloristics, "duma", kobza-player, language, poetic language, style.*

***Information about author:** Dyadyshcheva-Rosovetska Juliya Borysivna – PhD, associate professor; associate professor of the department of history and stylistics of Ukrainian language; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Дядищева-Росовецкая Ю.Б.

ПО СЛЕДАМ СТАРОЙ НАУЧНОЙ ЗАГАДКИ: ЦЕРКОВНОСЛАВЯНИЗМЫ В НАРОДНЫХ ДУМАХ

***Аннотация**. В статье формулируются и обсуждаются основные проблемы, которые встают перед украинским линвофольклористом, обращающимся к исследованию языка и стиля украинских дум классического репертуара, в частности, встречающихся в думах церковнославянизмов. Основные направления изучения структурируются в аспектах синхронии vs диахронии, языка vs речи.*

***Ключевые слова**: лингвофольклористика, кобзарь, дума, язык, поэтический язык, стиль.*

***Информация об авторе**: Дядищева-Росовецкая Юлия Борисовна – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры истории и стилистики украинского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

Попри численні звернення науковців до розв'язання цілого ряду проблем, пов'язаних зі специфікою мови українських народних дум, розвідки в цій царині – як у синхронії, так і в діахронії – й досі залишаються актуальними. І, безумовно, при вивченні власне текстів дум (за розрізнення їхньої мови та поетичної мови) передусім привертає увагу, перефразовуючи вислів М. Мур'янова, "поетика церковнослов'янізмів" – однієї з їхніх специфічних оздоб. Ще П. Житецький у своїй

славнозвісній монографії "Думки про народні малоруські думи" (1895) зазначав: "Не можна не помітити в мові дум книжних, церковнослов'янських елементів мовлення. Вони зустрічаються у великій кількості не тільки в повчальних, але і в історичних думах" [7, с. 35].

Р. Якобсон наголошував: "Поетика, яка займається розглядом поетичних творів крізь призму мови, і вивчає домінантну в поезії функцію, за визначенням є відправним пунктом у тлумаченні поетичних текстів, що, зрозуміло, не виключає можливості їх дослідження з фактичного, психологічного або психоаналітичного, а також соціологічного боку, проте фахівці з цих дисциплін не мають забувати, що всі функції твору підпорядковані домінантній функції, а будь-який дослідник повинен виходити передусім із того, що перед ним поетична тканина поетичного тексту" [27, с. 81]. Зі свого боку, М. Рильський підкреслював, що "архаїзми, старослов'янські слова і вислови <…> посідають значне місце в мовному складі дум і виконують певну стилістичну функцію, яку добре розуміли і творці дум, і їх виконавці" [15, с. 29–54]. Насмілимося лише додати, що й слухачі мали розуміти значення такої лексики.

П. Плющ писав: "Аналіз мови і стилю дум незаперечно свідчить про книжний вплив на справжні перлини козацького епосу, <…> про це красномовно свідчать церковнослов'янізми, якими рясніє їх мова (*глас, глава, злато, перст, прах, смиреніє, возлюбити, воздихати, вкушати, аще, паче, будеши, рече* тощо" [14, с. 186]. Крім того він виділяв і "фіктивні церковнослов'янізми на зразок *опрощеніє, олгати, у руцях*, а також новотвори типу *домодержавець, злосопротивна*, як епітет до хвиля, і под." [14, с. 186]. Тепер оті "фіктивні церковнослов'янізми" зручніше було б називати квазіцерковнослов'янізмами.

П. Гриценко намагається окреслити взагалі місце і роль церковнослов'янізмів в українській мові Шевченкової доби: "українська літ(ературна) (більшою мірою народнорозмовна) мова зберігала значну структурну та функціональну дистанцію

стосовно церковнослов'ян(сякої мови), що увиразнювало іноджерельність та іностильовість церковнослов'янізмів в українських текстах, забезпечувало можливість їх стилістичного використання" [5, с. 686]. Загалом справедливе твердження, тільки викликає подив, що дослідник залишає поза межами уваги думи, згадуючи лише "календарно-обрядовий фольклор (колядки, щедрівки), де утворилося помежів'я церковновнослов'ян(ської) і народно-пісенної традицій зі специфічними мовними рисами" [5, с. 683]. Так само важко зрозуміти, чому про проблему церковнослов'янізмів взагалі не згадується і в окремій статті "Думи" "Шевченківської енциклопедії" [3].

Починаючи власне обговорення проблеми, зазначу, що її варто розглядати в контексті ширшої проблеми архаїчного мовного шару в традиційному українському фольклорі. Наприклад, у ліричних піснях лише подекуди натрапляємо тепер на архаїчні форми: "Ой був комар оженився" [20, с. 1169], чи "давно-м тя видала" [22, с. 448], або залишки перфекта "казал єси", "ходилисьмо", "любилисьмо" – злиття двох компонентів старої складеної форми, чи "буду ходив" тощо. Але варто також підкреслити, що церковнослов'янізми в думах є явищем запозиченим, тоді як названі архаїзми ліричних пісень автохтонним. Можна також висловити гіпотезу, що не даремно таких архаїзмів майже немає у прозових жанрах: збереження їх у піснях, як і церковнослов'янізмів у думах, значною мірою залежало від тяглості віршової структури.

Уже склалася традиція проблему появи церковнослов'янізмів у думах, під гіпнозом жанрологічної гіпотези П. Житецького, пов'язувати лише з першотворцями дум. При цьому, як уже доводилося зазначати, несправедливо забувають, що кобзарі та лірники протягом всього існування свого фаху (а також цеху) вислуховували церковнослов'янські служби, а також чули та самі виконували псальми та духовні вірші.

Тут треба враховувати ще один важливий момент. Ми досліджуємо тексти дум, зафіксовані переважно в XIX ст. – вже за часів існування нової української літературної мови, тоді як

створювалися вони ще староукраїнською мовою – на межі книжної та народної, за староукраїнської літературної традиції: староукраїнська літературна мова "мала в основі старослов'янську мову, але поступово поновилася народними словами, прийняла систему національної граматики, з давніх-давен ґрунтувалася на народній фонетиці" [18, с. 128]. Щодо староукраїнського періоду І. Франко підкреслює: "Се була пора дуже важна в історії духового розвою України, пора, в котрій у нас народилася і почала гарно розвиватися перша всеукраїнська, дійсно національна література" [24, с. 174]. З такими твердженнями класика погоджується О. Ніка, продовжуючи їх: "Із таких міркувань випливає, що розвиток літературної мови на народнорозмовній основі продовжувався протягом XVIII ст., проте багато в чому оглядаючись на XVI–XVII ст." [11, с. 130]. Щоб оцінити рівень архаїчності мови дум, треба порівняти їх з прецедентними текстами XIX ст. а також XVII–XVIII ст. Дослідник старукраїнської мови В. Передрієнко зазначає: "Проблема спадкоємності давніх традицій у новій українській літературній мові – одна з найскладніших, оскільки розв'язок її передбачає не тільки виявлення найважливіших закономірностей мовного розвитку у старий і новий періоди, вивчення сукупності внутрішньомовних процесів і позамовних, суспільно-політичних обставин" становлення національної літературної мови, але й ставить перед лінгвістами "ще деякі обов'язкові вимоги: по-перше, враховувати як свідчення мовних систем (церковнослов'янської і книжної української), що функціонували у староукраїнський період, так і факти мовлення, хронологічно послідовно простежувати їх за текстами пам'яток XVI–XVIII ст., особливо рукописними (для нас – і за найдавнішими фіксаціями фольклорних творів – *Ю.Д.-Р.*); по-друге, повно використовувати мовні і мовленнєві характеристики, відбиті в текстах нової літератури першої половини і середини XIX ст. …". [13, с. 3]. І це видається справді важливим, адже "названі підходи разом – це своєрідний критерій, здатний забезпечити об'єктивність наукового аналізу та вірогідність одержаних висновків" [13, с. 3].

Цьому може бути ще одне пояснення. Якщо абстрагуватися від теорії П. Житецького про мандрованих дяків-творців дум, то шукати їх складачів-авторів треба серед освіченого козацтва, селянства, тобто серед носіїв уснопоетичної традиції. При цьому згадаємо ще й високий рівень освіти цих часів національного відродження, який поступово згасав. Тоді можна припустити, що церковнослов'янізми в текстах цього народно-епічного жанру існували не з самого початку, а додалися згодом як засіб підтвердження майстерності їх виконавців. Є. Мелетинський писав про поетичну мову фольклору, що вона, "формуючись за зразком сакральних, езотеричних мов, на перших порах виразно акцентує свою формалістичну ускладненість як ознаку художності, як доказ своєї майстерності, мистецтва" [10, с. 108]. А художня ускладненість поетичної мови дум безперечна. Підтвердженням саме такої здогадки є майже повна відсутність церковнослов'янізмів у найдавнішому записі думи про козака-нетягу кінця XVII ст. у збірнику Кондрацького, тоді як у пізніших її фіксаціях вони з'являються.

Тут передусім на перший план виходить проблема мовної норми (яку неприпустимо плутати з сучасною). І справді, як оцінювати оці архаїзми та різноманітні церковнослов'янізми, а також "неправильності" – з погляду XIX ст., коли вони були зафіксовані? Чи, може, XVII ст., на яке гіпотетично припадає їх створення? Дослідникові тут варто пройти обома шляхами. І справа не в тому, що кожен кобзар розумів мовну норму по-своєму, а в тому, що навіть той самий народний співець її варіював: "кобзар, Федір Кононенко, співав один раз: "Шапку із голови знімає", а в другий раз: "Шлик із голови знімає", але запропонував записати цей останній вислів, пояснюючи перший тим, що він "по простому співав"" [8, с. 179]. І тут постає питання, а який із варіантів сам кобзар вважав за правильніший?

З погляду ж лінгвофольклориста, як уже зазначалося, тут треба розрізняти, по-перше, мовну норму всередині текстів думового репертуару, по-друге, усього репертуару виконавця, наприклад, ліричних, жартівливих, історичних пісень тощо. І, по-третє, треба розрізняти мовну норму в буденному мовленні

кобзаря, зокрема в його заувагах до виконаних текстів. Наступний крок на цьому шляху – це повний опис мовних особливостей певних піджанрів (невольничі думи, героїчні, про Хмельниччину тощо), а останній – такий самий опис думового епосу в цілому, де доведеться звернутися вже до "винесення за дужки" справді спільних для усіх дум мовних рис.

Як не згадати в цьому контексті вищезгадані квазіцерковнослов'янізми "*опрощеніє", "олгати", "у руцях"*? Якщо читач почує в тому "квазі…" якусь зневажливість, це було би несправедливо. Адже ідеться про вживання згаданих слів з естетичною метою. Слід враховувати при оцінці таких мовних явищ і невисокий рівень освіти виконавця дум XIX ст. – носія фольклорної традиції. П. Житецький, у монографії якого вперше з'явився цей перелік, пояснює: "Бажаючи зберегти колорит церковнослов'янського мовлення, співець переробляє іноді слова таким чином, що вони набувають не то книжного, не то народного вигляду" [7, с. 35], та ілюструє це тлумаченням кобзаря Вересая подібного ж слова "олці": "усе одно *вовки*, тільки тут не можна так казать" [7, с. 35]. М. Рильський також згадував Остапа Вересая, який, як виявляється, знав сучасне значення багатьох архаїчних чи псевдоархаїчних слів і виразів, і навіть пояснював їх зрозумілими слухачам словами і виразами, але вважав "за неприпустиме замінювати їх у самому тексті дум" [15, с. 37].

Впадає в око, що й Т. Шевченко у власному лексичному новотворенні йшов шляхом, практичного тотожним до прокладеного колись творцями думових текстів. Ось що зазначає П. Гриценко про його композити, створені на церковнослов'янський зразок: "Крім використання власне церковнослов'янізмів, Шевченко творив вдалі форми, словосполуки за церковнослов'ян(ськими) моделями-взірцями, тому провести межу між ними нерідко складно (напр(иклад): *кого годуєте єсте; во дні они; розпинатель; неутомленнії* поклони*; возлюбленик; возобновленнії* покої*;* ти *восплач; воутріє на тяжкий глас; соблуди* (згріши)*, злозачатії, єдиномисліє* пошли)" [4, с. 276]. Зазначимо лише, що відрізнити справжню

церковнослов'янську лексику від її імітації зовсім не складно: достатньо звернутися до словників церковнослов'янської мови.

У подальшому викладі М. Рильський вказує на притаманні мові дум "граматичні неправильності, точніше відхилення від загальновживаних мовних норм", головним чином продиктовані "вимогами ритму і рими". Також він звертає увагу на "оригінальні або принаймні не постійні епітети і образи, що належать власне творцям дум" – *чорний пожар* (у значенні вигорілого степу), *оскомистий борщ*; *ясні пожари*; *темний похорон* [16, с. 38]. Ці спостереження слід піддати фаховій мовознавчій перевірці.

Якось забувають, що в репертуарі кобзарів і лірників були не тільки думи. Ось П. Куліш у спогадах про кобзаря Андрія Шута зазначає: "Сліпота розвинула в ньому вроджений смак до пісень, і він, маючи неперевершену пам'ять, засвоював собі *все* (курсив наш – *Ю.Д.-Р.*), що чув" [8, с. 44]. Проте далі, з часом, співець із свого репертуару "відкинув усі *ті пісні, змістом яких були жарти, або пристрасні порухи серця* (курсив наш – *Ю.Д.-Р.*), і співав тільки псалми на честь Ісуса і святих та історичні пісні" [8, с. 45]. Згадаємо ще, як Т. Шевченко вустами оповідача його поезії "Перебендя" подав різнобарвний пісенний набір, виконуваний народним співцем: "Отакий-то Перебендя, / Старий та химерний! / Заспіває про *Чалого* – / На *Горлицю* зверне; / З дівчатами на вигоні – / *Гриця* та *веснянку,* / А у шинку з парубками – / *Сербина, Шинкарку,* / З жонатими на бенкеті / (Де свекруха злая) – / Про тополю, лиху долю, / А потім – У *гаю;* / На базарі – про *Лазаря,* / Або, щоб те знали, / Тяжко-важко заспіває, / Як Січ руйновали" [26, с. 111–112].

При вивченні церковнослов'янізмів у думах не можна не враховувати, як несподівано б це не звучало, аспект індивідуально-авторського слововживання. Свого часу ще М. Возняк наголошував, що "кождий твір усної словесності в своїм первозначності є індивідуальним, не колективним твором" [9, с. 3]. В. Русанівський зауважував стосовно літературної мови: "Індивідуально-авторське вживання слів не можна, звичайно, різко відділяти від загальномовного. Але

загальномовне можна (а в історії літературної мови і в стилістиці т р е б а) розглядати тільки як тло, як чисте полотно, на якому письменник вишиває свій особистий узор" [19, с. 60]. "Чистим полотном" у нашому випадку виступає складне багаторівневе мовне втілення думового тексту, але ж не доводиться відкидати й індивідуальні особливості епічного співця – від творчих до пов'язаних з його особливостями психологічними (природна сміливість або ж конформізм стосовно влади тощо) і психофізіологічними (наприклад, своєрідність вимови, пов'язана з некомплектом зубів, сліпота вроджена чи набута (пор., наприклад, "Я не бачив, чи чорні крила в орлів" щодо прикладки "орли-чорнокрильці" [21, с. 160]; П. Куліш в "Записках о Южной Руси" згадує хворобу в кобзаря Андрія Шута – віспу, "яка позбавила його зору на сімнадцятому році життя" [8, с. 44]) абощо.

Оце індивідуально-авторське слововживання, на наш погляд, тісно пов'язане з можливістю імпровізувати у фольклорі. Тут варто звернутися до висновків К. Чистова, який пояснював цю глибинну ознаку фольклору, звертаючись до схем комунікативного акту в літературі та у фольклорі. Зокрема, у фольклорі "виконавець (особливо, коли мова про жанри, що припускають текстову *імпровізацію (*курсив наш – *Ю.Д.-Р.*) може змінювати (коректувати) зміст і структуру тексту й позатекстових елементів залежно від поведінки (реакції) слухачів під час виконання" [25, с. 38]. При цьому "затухання творчих імпульсів у слухачів не є обов'язковим: хтось із них зможе в майбутньому переповісти казку, і схема в цьому напрямі спроможна галузитися нескінченно. Проте і сам казкар не є творцем казки (як письменник свого роману), отже, раніше він сам був її слухачем…, а це означає, що схема галузиться й у напрямі минулого. Це "природний" тип комунікації, використання якого і є головною ознакою фольклору" [17, с. 19].

Що ж являє собою з цього погляду найстарший запис думи "Козак Голота" у записі кінця XVII ст.? Тут треба пам'ятати, що ми маємо справу з умовним відтворенням усного тексту. Як і у випадку з найдавнішими фіксаціями пісні про воєводу Стефана

та пісні про козака і Кулину, П. Плющ застерігає: "мова цих пісень дуже попсована тому, що вони передані авторами-неукраїнцями, які, до того ж, транскрибували їх готичним алфавітом; отже, і реконструювати цю мову в її первісному вигляді дуже важко" [14, с. 182]. Щоправда, записи українських народних пісень Зоріана Доленги-Ходаковського (поляка) теж велися латиницею, проте деякі висновки про їхню мову робити таки можна. Так і в нашому випадку.

Передусім в мові думи "Казак Голота" у записі кінця XVII ст. привертає увагу, як уже згадувалося, майже повна відсутність церковнослов'янізмів. Чи були вони свідомо вилучені записувачем? Чи їх не було там з самого початку? Тут передусім постає питання щодо вправності записувача думи.

Наприклад, у нашому тексті немає жодної неповноголосної форми, що вже викликає подив, натомість повноголосні фіксуються неодноразово: *бородатий* [6, с. 7 (рядки 8, 11, 16, 24; тут і далі у тексті зазначеної думи подаємо транслітероваий запис кирилицею, у круглих дужках через крапку з комою ставимо номер сторінки та номер рядка)], *молодого* (7; 20), *вороний* (7; 14, 17), *дорогий* (7; 15, 18). Тоді як, у пізніших записах цієї думи таки з'являються неповноголосні форми – у формулі кінцівки *на здравіє* [21, с. 78], або *срібрані* [21, с. 72], чи *срібнії* [21, с. 73]. Так само як і в інших думах їх чимало: *злато* [21, с. 102], *златоглави* [21, с. 148], *златосині* [21, с. 140], *сребло* [21, с. 102], *град* [21, с. 141], *Цареград* [21, с. 146], *средній* [21, с. 151] і там же *середній*), *празник* [21, с. 102], *время* ([21, с. 128], *здравіє* у формулі кінцівки *на здравіє* [21, с. 101] (пор.: *на здоров'я* [21, с. 113]), *поздравляти* [21, с. 149], *древо* [21, с. 116], *превоздобне* [21, с. 116] (*на превоздобному древі на орісі* – пор. *на преудобному дереві на орісі* [21, с. 114]).

Складається враження, що оце: *у городі Царьграді* [21, с. 101], *в городі Царграді* [21, с. 102], *город Царигород* [21, с. 117] використовується кобзарями як усталений зворот. Імовірно, це було суголосне до інших поширених у фольклорі "тавтологічних виразів" (як *долом-долиною*, *біжить-підбігає*, *живе-проживає*, *кляне-проклинає*, *квилить-проквиляє*", *грає-*

виграває" [23, с. 185]). А, може, кобзарі грають цими формами, звертаючись до них як до засобу мовної виразності, як давно колись агіограф, автор "Сказанія про Бориса та Гліба": "блажєнъ по истинѣ и высокъ пачє всѣхъ градъ роусьскыихъ и вышии градъ. имыи въ сєбє таково~ скровищє. ~моу жє нє тъчьнъ ни вьсь миръ по истинѣ вышєгородъ нарєчє с". вышии и прєвышии городъ всѣхъ"" [14, с. 57].

Сигналами віднесення до церковнослов'янізмів у запису думи зі збірки Кондрацького можна вважати марковані афікси, як наприклад *у- уганяє* (8; 9) *уганяєш* (8; 12). Також у досліджуваному тексті присутня форма прийменника *од* (вживається один раз): *од* Поля Килиїмського ((7; 1), тоді як у пізніших записах трапляється неодноразово і прийменник, і префікс: *од*нині до віка у прикінцевій формулі [21, с. 76], і він же: *од* їжджати [21, с. 77]). Крім того, в нашому тексті один раз зафіксовано прийменник *к*: "Аж промовит *к* ньому козак український" (8; 23) поруч з українським *до*: *до* нього (8; 10), *до* козака (8; 16), а також у конструкції "до + локум": *до Кіли* (8; 38), і в плеонастичних – з повторенням прийменників: *до річки до Вітки* (8; 27), *до війська до табору* (8; 44).

Г. Винокур свого часу влучно окреслив специфічну книжну вимову: "Існували своєрідні слов'янізми і в галузі вимови. Якщо в результаті живих фонетичних процесів створюються більш-менш помітні протиріччя між письмом і вимовою, то в грамотному середовищі зазвичай виникає прагнення вимовляти слова не так, як вони вимовляються в живому мовленні, а так, як вони пишуться, по буквах" [2, с. 59]. Чи не виникали подібні протиріччя й при сприйманні усного тексту?

Впадає в око, що у мові думи форми двоїни вживаються переважно правильно: *з плечи здиймав* (с.8; 29) – зн. відм.; *на твої коні* (8; 17) – зн. відм.; з *обох коні позбивав* (8; 32) – зн. відм.; з *коні ся валяєш* (8; 41) – зн. відм. І лише *за плечима* (8; 7) в орудн. відм. двоїни мала б мати флексію *–єма*. Зазначимо вживання енклітичної форми *мя* (8; 38) поруч із *мене* (8; 25, 36, 37), *за мене* (8; 39) – пор. *тебе* (8; 20, 21, 22, 36). Також привертає увагу конструкція з одинарним запереченням, де

вписано кирилицею в дужках заперечну частку *не*: *нічому ся (не) спротивляеш* (8; 42). Є тут форма дієслова *ідет* (7; 1). Між тим, як О. Волох зазначає, "в українських пам'ятках з найдавнішого періоду (з XIV–XV ст.) зустрічаються форми без *-ть*" [1, с. 203].

І натомість живомовні риси представлені в думі широко. І це не має викликати подив, адже як творці дум, так і їх виконавці засвоювали церковнослов'янську мову в її українській редакції. В. Німчук підкреслював, що вже в "Лексиконі словенороському" Памви Беринди "читалися церковнослов'янські слова згідно з артикуляційною базою читачів" [12, с. XXVII]. Наприклад, в записі думи зафіксовано характерну для живої мови вимову **ѣ** як [і] *кол**і**на* (7; 4), *наколішки* (8; 28), *наб**і**гаю* (8; 17, 19, 20), *хот**і**в* (8; 37, 39), *до р**і**чки* (8; 27). Слід зазначити, що у деяких інших текстах дум подекуди ять замінено на [*є*]: *на многая л**є**та* – [21, с. 78].

Двічі фіксується *ч* замість *шт*: *за пле**ч**има* (7; 7), *з пле**ч**и* (8; 29). Послідовною є вимова [г], а не [ґ]: *Килиїмського* (7; 1), *його* (7; 4), *где* (8; 8), *запоровского* (8; 16), *молодого* (8; 20) *погуляти* (8; 26), *козацкого* (8; 40, 44). Трапляються й написання *у* на місці *о* та *е* в новозакритому складі: *Буг* (8; 21), *на нюм* (7; 5), червонцюв, (8; 23), *до вуйска* (8; 44), *з вуйском* (8; 46). Є поплутання *е* з *и*: *мині* (8; 21). Відбувається поплутання *у* з *в* в префіксах і прийменниках: *узяти* (8; 21), *взяти* (8; 25). Перехід *е* в *о* відбувається після шиплячих і j: *ніч**о**му* (8; 42), *й**о**го* (7; 4). Відзначимо також втрату початкового *і*: *маю* (8; 46).

Відбито перехід *л* у *в: судив* (8; 21), *зарікав* (8; 22), *припадав* (8; 28), *здіймав* (8; 29), *набивав* (8; 30), *жартовав* (8; 31), *позбивав* (8; 32), *промовляв* (8; 33), *хотів* (8; 37, 39). Проте зафіксовано й форму *бавелняниі* (7; 6). Флексія *–ого* вживається замість книжної *-аго*: *молодого* (8; 20), *козацкого* (8; 44, 40), *запоровского* (8; 16), *килиїмского* (7; 1). Присутні фонетичні різновиди прийменника *с*, а саме *з* (8; 29, 31, 32, 41, 46), *зо* (8; 26).

Специфічно живомовними є інфінітивні форми на *–ти*: *узяти* (8; 21), *взяти* (8; 25), *погуляти* (8; 26), *брати* (8; 37, 39, 43), *проводити* (8; 38), *прибивати* (8; 44), *пропивати* (8; 46), а також слова *ані* (8; 18), *колиб* (8; 21).

Заслуговує на увагу і склад лексики, вона не книжна, це – позначення речей і предметів із конкретним значенням: назви одягу (*онучі (бавелняниї), сермяжина (по коліна), постоли (бобровиї), шати (дорогиї), шлик*); назви частин тіла (*рука, коліна, плечі, борода*); назви зброї та інші військові терміни (*пищаль (семипядная), зброя (ясна), куля, військо* (та з епітетом *козацьке*), *табір (козацький*)); назви грошей та матеріальних благ (*червонці,* субстантивований *червониї, скарби, здобича*); назви традиційних думових персонажів (*козак (молодий, український), татарин (старий, бородатий, злий), коні (ворониї, лисяві*)), назва думового локуму (*поле Килиімськоє* та *до Кили, річка Вітка*) та ін.

Також тут зафіксована плеонастична конструкція: *словами промовляв* (8; 33). У пізніших записах цієї думи фіксуються численні "тавтологічні вирази" [14, с. 185] *гора* і *гірниця* [21, с. 77]; і "поєднання семантично споріднених слів" [14, с. 185]: *думаю та гадаю* [21, с. 77] або *панами-башами* [21, с. 77] тощо.

Двічі в думі вжито композит ***семипядная*** *пищаль* у рядках 7-му та 29-му відповідно в препозиції – інверсійно та в постпозиції, проте він не може бути визнаний церковнослов'янізмом, як і інші гомерівські епітети, що зустрічаються в нашому фольклорі: *воли* ***круторогі****, дівчина* ***чорноброва*** та ін.

Таким чином, практична відсутність у першому записі думи про козака-нетягу церковнослов'янізмів виразно корелює з яскраво живомовним характером його мовної фіксації. Можна зробити припущення, що записувач був католиком, і тому не звертав уваги і не підкреслював навіть ті церковнослов'янські слова і форми, що звучали в усному тексті.

У пропонованій розвідці ми лише розпочали конкретне дослідження церковнослов'янізмів у думах. Сподіваємося, що подальший розгляд цієї проблеми спричиниться й до прояснення таємниці походження жанру і пратекстів цієї окраси української усної традиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волох О. Т. Морфологія §§ 23–50 // Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматика української мови. – К. : Вища школа, 1980. – С. 165–252.

2. Винокур Г.О. История русского литературного языка / Общ. ред. Бархударова. – М. : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2010. – 184 с.

3. Грица С. Думи // Шевченківська енциклопедія : в 6 т. – Т. 2 : Г–З / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол : М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. – К., 2012. – 760 с. : [819] іл.; + кольор. вклейка. – С. 272–280.

4. Гриценко П. Мова Шевченка / П. Гриценко // Шевченківська енциклопедія : в 6 т. – Т. 4: М–Па / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол : М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. – К., 2013. – С. 272–280.

5. Гриценко П. Церковнослов'янізми / П. Гриценко // Шевченківська енциклопедія : в 6 т. – Т. 6 : Т–Я / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол : М. Г. Жулинський (гол) [та ін.]. – К., 2015. – С. 682–688.

6. Грушевська К. Українські народні думи : [У 2 т.]. Т. 2 корпусу. Тексти №№ 14–33 і передм. К. Грушевської / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського ; Відп. за вип. Г. Скрипник. – К., 2004. – 303 с. – Перевид. з вид.1931 р.

7. Житецкий П. Мысли о народных малорусских думах / П. Житецкий. – К. : Изд. ред. журн. "Киев. Старина" : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1893. – IV, 249, [3] с.

8. Записки о Южной Руси. В двух томах. Составление и издание Пантелеймона Кулиша. – К., 1994. Т. 1. – С-Пб., 1856.

9. Матеріали до історії української пісні і вірші. Тексти й замітки. Видає Михайло Возняк. – Львів, 1913. – Т.1.

10. Мелетинский Е. М. Поэтическое слово в архаике / Е.М. Мелетинский // Историко-этнографические исследования по фольклору. – М., 1994. – С. 86–110.

11. Ніка О.І. Модус у староукраїнській літературній мові другої половини XVI – першій половині XVII ст. : монографія / Оксана Ніка. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. – 444 с.

12. Німчук В.В. Памво Беринда і його "Лексіконъ славенороссскій и именъ тлъкованіє" / В.В. Німчук // Лексикон словенороський Памби Беринди / Підгот. Тексту і вступ. ст. В.В. Німчука. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – С. V–XXXVII.

13. Передрієнко В.А. Іван Котляревський і староукраїнські мовні традиції XVIII ст. / В.А. Передрієнко // Українська мова : з минулого в майбутнє. 200-річчя виходу в світ "Енеїди" Івана Котляревського присвячується. – К., 1998.

14. Плющ П.П. Історія української літературної мови / П.П. Плющ. – К. : Вища школа, 1971. – 424 с.

15. Рильський М. Героїчний епос українського народу / М. Рильський // Рильський М. Література і народна творчість. – К. : Рад. письменник, 1958. – С. 29-54.

16. Рильський М. Українські думи та українські пісні. "Наша кровна справа" / М. Рильський. – К. : Держлітвидав, 1959.

17. Росовецький С. Український фольклор у теоретичному висвітленні : підручник / С. Росовецький. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2008. – 624 с.

18. Русанівський В.М. Історія української літературної мови : підручник / В.М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.

19. Русанівський В. М. Шевченкове індивідуально-авторське слововживання / В. М. Русанівський // Слово і час. – 1990. – № 11. – С. 60–64.

20. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно–Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом : материалы и исслед. : в 7 т. / Императ. Рус. Географ. О-во, Юго–Запад. отд. ; сост. П. П. Чубинский. – СПб, 1872–1877. – Песни любовные, семейные, бытовые и шуточные / изд. под наблюдением Н. И. Костомарова. – Т. 5 – Тип. Майкова, 1874. – XXV, 1209 с.

21. Украинские народные думы / Изд. подгот. Б. П. Кирдан. – М. : Наука, Гл. ред. вост. лит-ры, 1972. – 560 с.

22. Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського. – К. : Наукова думка, 1974. – 783 с.

23. Успенский сборник XII–XIII вв. Издание подготовили О. А. Князевская, В. Г. Демьянов, М. В. Ляпон под редакцией С. И. Коткова. М. : Наука, 1971. – 753 с. + Приложение.

24. Франко І. Говоримо на вовка – скажімо і за вовка. / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1980. – Т. 28. – С. 167–175.

25. Чистов К. В. Специфика фольклора в свете теории информации / К.В. Чистов // Типологические исследования по фольклору. – М., 1975.

26. Шевченко Т. Зібрання творів / Т. Шевченко // Шевченко Т. Зібрання творів : У 6 т. / Т. Шевченко – К., 2003. – Т. 1 : Поезія 1837–1847.

27. Якобсон Р. Вопросы поэтики / Р. Якобсон // Работы по поэтике / Сост. и общ. ред. М.Л. Гаспарова – М.: Прогресс, 1987. – 464 с. : ил.

REFERENCES

1. Volokh O. T. *Morphology* [Morfolohiia] §§ 23–50 // Zhovtobriukh M.A., Volokh O.T., Samiilenko S.P., Slynko I.I. Istorychna hramatyka ukrainskoi movy. – K. : Vyshcha shkola, 1980. – 320 s. / S. 165–252.

2. Vynokur H.O. *The history of Russian literary language* [Istoryia russkoho lyteraturnoho yazyka] / Obshch. red. Barkhudarova. M. : Knyzhnyi dom "LYBROKOM", 2010. – 184 s.

3. Hrytsa S. *Dumas* [Dumy] // Shevchenkivska entsyklopediia : v 6 t. – T. 2 : H–Z / NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka ; redkol : M.H. Zhulynskyi (hol.) [ta in.]. – K., 2012. – S. 272–280.

4. Hrytsenko P. *The language of the Shevchenko* [Mova Shevchenka] // Shevchenkivska entsyklopediia : v 6 t. – T. 4: M–Pa / NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka ; redkol : M. H. Zhulynskyi (hol.) [ta in.]. – K., 2013. – S. 272–280.

5. Hrytsenko P. *Old church Slavonic lexis* [Tserkovnoslov'ianizmy] // Shevchenkivska entsyklopediia : v 6 t. – T. 6: T–Ia / NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka ; redkol : M. H. Zhulynskyi (hol) [ta in.]. – K., 2015. – S. 682–688.

6. Hrushevska K. *Ukrainian folk dumas* [Ukrainski narodni dumy : [U 2 t.]. T. 2 korpusu. Teksty №№ 14–33 i peredm. K. Hrushevskoi] / NAN Ukrainy, IMFE im. M. T. Rylskoho ; Vidp. za vyp. H. Skrypnyk. – K., 2004. – 303 s. – Perevyd. z vyd.1931 r.

7. Zhytetskyi P. *Thoughts about the Little-Russian dumas* [Mysly o narodnykh malorusskykh dumakh] / P. Zhytetskyi. – K. : Izd. red. zhurn. "Kyev. Staryna" : Typ. H. T. Korchak-Novytskoho, 1893. – IV, 249, [3] s.

8. *Notes on Southern Rus. In two volumes. Compilation and publication of Panteleimon Kulish* [Zapysky o Yuzhnoi Rusy. V dvukh tomakh. Sostavlenye y yzdanye Panteleimona Kulysha]. – K., 1994. T. 1. – S-Pb., 1856.

9. *Materials on the history of Ukrainian songs and poems. Texts and notes. Publishes Mykhailo Wozniak* [Materialy do istorii ukrainskoi pisni i virshi. Teksty i zamitky. Vydaie Mykhailo Vozniak]. – Lviv, 1913. – T.1.

10. Meletynskyi E. M. *The poetic word in the archaics* [Poetycheskoe slovo v arkhayke] / E.M. Meletynskyi // Istoryko-etnohrafycheskye yssledovanyia po folkloru. – M., 1994. – S. 86–110.

11. Nika O.I. *Modus in old Ukrainian literary language of the second half of the XVI - first half of the XVII century* [Modus u staroukrainskii literaturnii movi druhoi polovyny KhVI – pershii polovyni KhVII st. Monohrafiia]. – K.: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, 2009. – 444 s.

12. Nimchuk V.V. *Pamvo Berynda and his "Lexicon slavenorosskyy and interpretation of the names"* [Pamvo Berynda i yoho "Leksikon slavenorosskii y ymenъ tlъkovaniie"] // Leksykon slovenoroskyi Pamby Beryndy / Pidhot. Tekstu i vstup. St. V. V. Nimchuka. – K., Vyd-vo AN URSR, 1961. – S. V–KhKhKhVII.

13. Peredriienko V.A. *Ivan Kotlyarevsky and old Ukrainian language traditions of the XVII century* [Ivan Kotliarevskyi i staroukrainski movni tradytsii KhVIII st.] // Ukrainska mova: z mynuloho v maibutnie. 200-richchia vykhodu v svit "Eneidy" Ivana Kotliarevskoho prysviachuietsia. – K., 1998.

14. Pliushch P.P. *History of Ukrainian literary language* [Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy]. – K.: Vyshcha shkola, 1971. – 424 s.

15. Rylskyi M. *The heroic epos of the Ukrainian people* [Heroichnyi epos ukrainskoho narodu] // Rylskyi M. Literatura i narodna tvorchist. – K.: Rad. pysmennyk, 1958. – S. 29-54.

16. Rylskyi M. Ukrainian Dumas and Ukrainian songs [Ukrainski dumy ta ukrainski pisni]. "Nasha krovna sprava". – K. : Derzhlitvydav, 1959.

17. Rosovetskyi S. *Ukrainian folklore in theoretical illumination. Handbook* [Ukrainskyi folklor u teoretychnomu vysvitlenni. Pidruchnyk]. K. : VPTs "Kyivskyi universytet", 2008. – 624 s.

18. Rusanivskyi V.M. *History of Ukrainian literary language. Textbook* [Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy. Pidruchnyk]. – K. : ArtEk, 2001. ¬ 392 s.

19. Rusanivskyi V.M. *Shevchenko's individual word usage* [Shevchenkove indyvidualno-avtorske slovovzhyvannia] / V.M. Rusanivskyi // Slovo i chas. – 1990. – № 11. – S. 60–64.

20. *Proceedings of ethnographical-statistical expedition to the West Russian region, appointed by the Imperial Russian Geographic Society : materials and exploration* [Trudy etnohrafychesko-statystycheskoi ekspedytsyy v Zapadno–Russkyi krai, snariazhennoi Ymperatorskym Russkym Heohrafycheskym Obshchestvom : materyaly y yssled. : v 7 t.] / Imperat. Rus. Heohraf. O-vo, Yuho–Zapad. otd. ; sost. P. P. Chubynskyi. –

SPb, 1872–1877. – Pesny liubovnye, semeinye, bytovye y shutochnye / izd. pod nabliudenyem N. Y. Kostomarova. – T. 5 – Typ. Maikova, 1874. – KhKhV, 1209 s.

21. *Ukrainian folk dumas* [Ukraynskye narodnye dumy] / Yzd. podhot. B. P. Kyrdan. – M. : Nauka, Hl. red. vost. lyt-ry, 1972. – 560 s.

22. *Ukrainian folk songs in recordings of Zorian Dolenha-Khodakovsky* [Ukrainski narodni pisni v zapysakh Zoriana Dolenhy-Khodakovskoho]. – K. : Naukova dumka, 1974. – 783 s.

23. *Uspensky compilation of the XII-XIII centuries* [Uspenskyi sbornyk XII–XIII vv.]. Izdanye podhotovyly O. A. Kniazevskaia, V. H. Demianov, M. V. Liapon pod redaktsyei S. Y. Kotkova. M. : Nauka, 1971. – 753 s. + Prylozhenye.

24. Franko I. *Mention a wolf – talk about the wolf* [Hovorymo na vovka – skazhimo i za vovka]. / I. Franko // Franko I. Zibrannia tvoriv : u 50-ty t. / I. Franko. – K. : Naukova dumka, 1980. – T. 28. – S. 167–175.

25. Chystov K. V. *The specifics of the folklore in the light of information theory* [Spetsyfyka folklora v svete teoryy ynformatsyy] // Typolohycheskye yssledovanyia po folkloru. – M., 1975.

26. Shevchenko T. *Collected Works* [Zibrannia tvoriv] / T. Shevchenko // Shevchenko T. Zibrannia tvoriv : U 6 t. / T. Shevchenko – K., 2003. – T. 1 : Poeziia 1837–1847.

27. Yakobson R. *Questions of poetics* [Voprosy poetyky] // Raboty po poetyke / Sost. y obshch. red. M.L.Hasparova – M.: Prohress, 1987. – 464 s. : il.

Дата надходження до редакції – 30.09.2015 р.
Дата затвердження редакцією – 21.10.2015 р.

УДК 81’1

Калєтнік А.А.

ТЕРМІН У КОГНІТИВНІЙ ПАРАДИГМІ НОМІНАЦІЇ

Анотація. *У статті в лінгвотеоретичному аспекті аналізуються визначення поняття "термін" і сутність процесу термінологізації інтелектуально пізнаної дійсності. Досліджується опозиція "термін"/ "загальновживане слово" як можливість пізнати диференційні характеристики терміна. Розглядається процес наукового становлення дефініції терміна – від класичної наукової*

спадщини Д.С. Лотте до новітніх теорій когнітивної лінгвістики. Запропоновано авторське визначення терміна, що спирається на апробовані наукою, але не сформульовані в дефініціях терміна критерії.

***Ключові слова**: термін, дефініція терміна, загальновживане слово, характеристики терміна, когнітивна лінгвістика.*

***Інформація про автора**: Калєтнік Антоніна Андріївна – кандидат філологічних наук; доцент кафедри історії та стилістики української мови; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*

Kaletnik A.A.

THE TERM IN THE COGNITIVE PARADIGM OF NOMINATION

***Abstract**. In the article in theoretical aspect the definition of concept "term" and the peculiarities of terminologization of reality are analyzed. The author investigates the opposition "term" - "common word" as an opportunity to know the differential characteristics of the term. The attention is paid to the formation of the definition of the term – from classical scientific heritage of D.S. Lotte to modern theories of cognitive linguistics. The author proposes the definition, based on new knowledge about the term.*

***Keywords**: term, definition of the term, a common word, characteristics of the term, cognitive linguistics.*

***Information about author**: Kaletnik Antonina Andrijivna – PhD; associate professor of the department of history and stylistics of Ukrainian language; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Калетник А.А.

ТЕРМИН В КОГНИТИВНОЙ ПАРАДИГМЕ НОМИНАЦИИ

***Аннотация**. В статье в лингвотеоретическом аспекте анализируются определение понятия "термин" и сущность процесса терминологизации интеллектуально познанной действительности. Исследуется оппозиция "термин" / "общеупотребительное слово" как возможность изучить дифференциальные характеристики термина. Рассматривается процесс научного становления дефиниции термина*

– от классического научного наследия Д.С. Лотте до новейших теорий когнитивной лингвистики. Предложено авторское определение термина, которое основывается на апробированных наукой, но не сформулированых в дефинициях термина критериях.

Ключевые слова: *термин, дефиниция термина, общеупотребительное слово, характеристики термина, когнитивная лингвистика.*

Информация об авторе: *Калетник Антонина Андреевна – кандидат филологических наук; доцент кафедры истории и стилистики украинского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

Формування української наукової термінології починається, як відомо, з другої половини XIX ст. Численні термінологічні напрямки сформували ряд питань, що визначили актуальність проблематики. Серед них – обґрунтування теорії терміна і предметності термінознавства [14, с. 29]. Водночас зауважимо, що теорія терміна і досі залишається переважно об’єктом аналізу у прикладному термінознавстві, тоді як для глибокого розуміння сутності явища мовознавці мають звернутися до проблеми онтології терміна, тобто до його зв’язку з мисленням, способами відображення знань про світ, принципами систематизації наукових уявлень.

Зауважимо, що терміни як особливі одиниці номінації починають досліджуватися у славістиці ще з 30-х років минулого століття – знаковою вважається поява 1931 р. статті Д.С. Лотте з питань стандартизації науково-технічної термінології [12]. На жаль, у науковій україністиці хронологія розробки поняття "термін" виявляється дещо зміненою через екстралінгвістичні причини: 1929 р. почався "процес у справі СВУ", що у 1930 р завершився фактичним знищенням Інституту української наукової мови. Відповідно, розвиток теоретичного термінознавства українськими мовознавцями починається з початку 60-х років минулого століття, коли в європейській науці вже були сформульовані основні критерії щодо терміна. Зауважимо водночас, що однозначного розуміння терміна в науці немає і сьогодні [11, с. 20]. На нашу думку, така ситуація спричинена надзвичайною складністю питання.

Ще Д. С. Лотте сформулював такі вихідні критерії терміна: однозначність, уникнення синонімії, надлишкових іншомовних запозичень, системність у побудові термінів, точність, визначена фіксованим значенням терміна [12, с. 8]. Основний постулат дослідника є актуальним і в наш час: термін – це *особливе* слово [12, с. 15]. Ідеї Д.С. Лотте спричинили до дискусії, що триває в науці.

Насамперед ідеться про погляди Г.Й. Винокура на природу терміна, його сутність, мовну організацію термінології, розрізнення терміна і номенклатурних номінацій [3]. Позиція Г.Й. Винокура дещо суперечить поглядам Д.С. Лотте: "В ролі терміна може виступати будь-яке слово… термін – це не особливе слово, а тільки слово в особливій функції, функції іменування спеціального поняття, назви спеціального предмета або явища" [3, с. 49].

А отже, формулюються два принципово різних погляди на статус терміна: одні дослідники вибудовують теорію терміна у визначенні його як особливої понятійної одиниці, інші – аналізують кореляції терміна й загальновживаного слова. Зауважимо, позиція Г.Й. Винокура розробляється найбільш ґрунтовно і спричиняє до численних визначень поняття *термін*. Пізніше В.П. Даниленко, акцентуючи увагу на кількості визначень, наводить 19 із них як незначну частину від загального числа запропонованих для обговорення дефініцій [6, с. 83-86].

Більшість із актуальних визначень можна схарактеризувати за спільною дефінітивною ознакою. До таких належить, зокрема, дефініція Л.О. Симоненко: "Термін – (лат. terminus – рубіж, межа) *слово* або *словосполучення*, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо" [15, с. 707]. Смислово аналогічною є дефініція, прийнята академічним Комітетом науково-технічної термінології: "Термін – це слово чи словосполучення, яке є єдністю звукового знака та співвіднесеного (зв’язаного) з ним відповідного поняття в системі понять даної галузі науки й техніки" [7, с. 11]. Такий підхід співвідноситься з ще одним і навіть більш раннім

визначенням терміна Л.О. Симоненко (у співавторстві з А. В. Крижанівською): терміни – це номінанти системи понять (реалій) науки, техніки, офіційної мови [9, с. 13].

Інші українські дослідники розширюють і додатково аргументують сформульований погляд на термін [7, с. 10]. Характерною в цьому випадку є дефініція І.С. Квітка, що, до речі, перегукується з визначенням О.Д. Хаютіна: "термін – це слово чи словесний комплекс, який співвідноситься з поняттям певної організованої галузі пізнання (науки, техніки), що вступає в системні відношення з іншими словами та словесними комплексами й утворює разом з ними в кожному окремому випадку та в певний час замкнену систему, яка вирізняється високою інформативністю, однозначністю, точністю та експресивною нейтральністю" [8, с. 21]. Зауважимо, наведене визначення є понятійно співмірним із енциклопедичними дефініціями, де термін – це "слово або словосполучення, покликане точно позначити поняття та його співвідношення з іншими поняттями в межах спеціальної сфери. Терміни слугують спеціалізованими, обмежувальними позначеннями характерних для цієї сфери предметів, явищ, їх властивостей і відношень. Вони існують лише в межах певної термінології. На відміну від слів загальновживаної мови, терміни не пов’язані з контекстом. У межах даної системи понять термін в ідеалі має бути однозначним, систематичним, стилістично нейтральним" [1].

В аналогії до вищенаведеного визначення формулює дефініцію й інше академічне видання: термін – це "слово або словосполучення, яке точно позначає спец(іальне) поняття і його співвідношення з ін(шими) поняттями певної галузі науки, техніки, мистецтва, сусп(ільного) життя тощо" [18, с. 359].

Філологічні словники поширюють такий підхід до загальноприйнятого в науці. Так, Словник української мови в 11 томах подає термін як слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо [17, с. 88]. Симетричне тлумачення знаходимо у великому академічному словнику сучасної російської літературної мови, де термін – це

слово (або сполучення слів), що означає чітко визначене філософське, наукове, технічне тощо поняття; спеціальне слово або спеціальний вираз, прийнятий для позначення чого-небудь у тому чи іншому середовищі, тій чи іншій професії [16].

Якщо проаналізувати наведені вище дефініції, можна спостерегти певну смислову тенденцію: термін визначається як номінативна одиниця (*слово = лексико-семантична одиниця = словесний комплекс*), що функціонує в певній науковій і / або професійній галузі. Звернімо увагу, подані визначення дещо нівелюють послідовне розуміння терміна Г.Й. Винокуром: термін – це найменування *спеціального поняття*, назви *спеціального предмета* або *явища*. А отже, термінознавство у процесі розвитку пропонує більш широке розуміння терміна і сфер його функціонування, коли об’єктом аналізу є не тільки наукові чи професійні галузі (як на цьому акцентували увагу Д.С. Лотте і його послідовники), але і будь-які інші сфери спеціального знання. Йдеться, зокрема, про мистецтво, спорт, різного виду хобі (скажімо, нумізматика або любительське рибальство тощо).

Хоча в науковому пізнанні ці сфери людської діяльності можуть бути самостійним об’єктом систематизації знання, визначення терміна та їх численні аналоги акцентують увагу на домінантній функції терміна – номінативній. Наголосимо на уточненні О.О. Реформатського: термін виконує номінативно-семасіологічну функцію, тому що не тільки називає речі чи явища, але й називає поняття [13, с. 120]. Таке розуміння проблеми корелює з позицією В.В. Виноградова, яка полягає в тому, що слово виконує перш за все "номінативну або дефінітивну функції, тобто або є засобом чіткого позначення, і тоді воно – простий знак, або засобом логічного визначення, тоді воно – науковий термін" [2, с. 16]. Дефінітивність, отже, легітимізується авторитетними дослідниками як невід’ємна ознака терміна.

Відтак, С.В. Шелов у підсумково-аналітичній статті щодо проблеми визначення терміна доходить наступного висновку: "Умова "професійності" позначеного мовним знаком поняття є

достатньою для того, щоб вважати його (мовний знак – *А. К.*) терміном, але не є необхідною. Аналіз терміна як слова (або словосполучення) з особливим набором характеристик і віднесеністю до певного функціонального стилю національної мови (чи її субмови) є оптимальним. Логічним є висновок із наведеної тези, що дозволяє формулювати поширені твердження: "Мовний знак (слово, словосполучення, поєднання слова або словосполучення з особливими символами), що виражає поняття тієї чи іншої галузі знання і має дефініцію (тлумачення, пояснення), на яку свідомо орієнтуються користувачі цього мовного знака, є терміном" [19, с. 796].

Таким чином, постулюється найбільш широке розуміння терміна, що збігається із тенденцією до визначень відкритого типу. Повним аналогом до формулювання С.В. Шелова є визначення Б.М. Головіна: "Термін – це слово або словосполучення <…>, що має професійне значення, яке виражає и формує професійне поняття і яке застосовується у процесі (і для процесу) пізнання і засвоєння певного кола об’єктів і відношень між ними – під кутом зору певної професії" [5, с. 264.]. В обох авторів, як видно з наведеного, виявляються деякі понятійні аберації, характерні не тільки для названих випадків, але і в цілому для розуміння загальних критеріїв, на яких вибудовується знання про термін. Складність цього знання пов’язана не тільки з дефініцією, але і з напрямком науки, в межах якого формулюється та чи інша дослідницька стратегія. Більше того, на наш погляд, саме дослідницька стратегія визначає критерії, що їх бачимо в тих чи інших формулюваннях терміна – історико-лінгвістичний, структуральний, функціональний та ін. Проте особливості підходу до аналізу не нівелюють фундаментальної вихідної позиції щодо критеріїв термінологічності, серед яких першими є однозначність, дефінітивність, входження до терміносистеми певної галузі знання та ін.

У наш час актуалізованою є проблема щодо розрізнення або визначення принципової / непринципової різниці між терміном і загальновживаним словом. У лінгвістичній теорії набуває

додаткової аргументації когнітологічний підхід, зосереджений на особливостях сприйняття терміна, сфері використання та способах засвоєння. На думку О.Й. Голованової: "Якщо в основу інформації, об'єктивованої засобами загальновживаної мови, покладено різноманітний досвід взаємодії людей між собою і з середовищем, що не замкнений в межах однієї професії або одержаний поза професією, то терміни в першу чергу є зрощеною із засобами мови (в оригіналі *оязыковленной*. – А. К.) інформацією, отриманою в результаті досвіду взаємодії людини з предметним і віртуальним світом у процесі конкретної професійної діяльності" [4, с. 108-109]. З таким твердженням важко не погодитися, якщо аналізувати терміни передусім в аспекті сприйняття, більш широкої рефлексії на світ, що й передбачає когнітивна лінгвістика.

У диспозиції *загальновживане слово* / *термін* врешті завжди розрізнення відбувається на рівні профанного знання і спеціалізованих сфер суспільної діяльності, де мовна формалізація набутого досвіду потребує цілеспрямованості, свідомих лінгвістичних зусиль. Комунікація в літературній мові передбачає, отже, функціональний консенсус, що спирається на досвід та спеціалізовані знання комуні кантів. Основою осмислення, формування засвоєння інформації про світ стає на мовному рівні саме термін, базова номінативна одиниця інтелектуальної рефлексії людини.

У модерній лінгвістиці з причини очевидної перспективності спостерігаємо експансію когнітивної дослідницької парадигми у гуманітарні науки, зокрема в мовознавство, коли розуміння природи терміна інтерпретується в антропоцентричному напрямку. Увага в цьому випадку зосереджена на уявленні про мову як одному із когнітивних механізмів, що беруть участь у процесі обробки інформації та її передачі [10, с. 88]. А отже, дослідники зосереджуються на різних аспектах пізнання інтелектуальної рефлексії. Так, О.Й. Голованова пропонує, зокрема, розрізняти три типи професійного спілкування: навчальне, пізнавальне і власне діяльнісне (включене у професійну діяльність). При цьому, на думку дослідниці,

інститут учнівства (наставництва) є найважливішим моментом у процесі формування і функціонування мов професійної комунікації. Запропонована модель професійного становлення, на переконання О.Й. Голованової, є водночас універсальною для всіх сфер людської діяльності [4, с. 110]. В аргументації запропонованої тези використано визначення, які, "позначаючи найбільш значущі ментальні об'єкти професійної діяльності <…>, вербалізують логічну модель певної системи знання або діяльності і виступають як основні когнітивні орієнтири в рамках цих систем" [4, с. 158]. Та обставина, що термін має евристичний потенціал і слугує навчанню та відкриттю нового знання, аргументується автором і має, на наш погляд, також враховуватися в дефініціях терміна.

Таким чином, підсумовуючи розгляд окремих топіків щодо дефінітивності терміна, вважаємо за можливе сформувати визначення:

Термін – це номінативно-ономасіологічна одиниця мови, яка слугує цілеспрямованій когнітивній концептуалізації системотвірних понять певної спеціалізованої сфери людської діяльності та є репрезентантом колективної взаємодії суб'єктів у цій сфері, а також основою формування, закріплення та засвоєння знань, умінь і навичок таких суб'єктів.

Зрозуміло, що запропоноване визначення не може вважатися ні остаточним, ні універсальним із огляду на складність питання та різноаспектність його дослідження. Водночас вважаємо за необхідне ввести в дефініцію терміна такі ознаки, які хоча й були проаналізовані в науковому дискурсі, однак досі не були враховані в дефініціях терміна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большая советская энциклопедия : Т. 25. – Москва : Изд-во "Сов. энциклопедия", 1976. – Стлб. 1407-1408.

2. Виноградов В.В. Русский язык : Грамматическое учение о слове / Виноградов В.В. – Москва : Высш. школа, 1972.

3. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Винокур Г.О. // Труды

Московского института истории, философии и литературы. – М., 1939. – Т. 5.

4. Голованова Е.И. Введение в когнитивное терминоведение / Голованова Е.И. – Москва : Флинта, Наука, 2011.

5. Головин Б.Н. Терминология / Головин Б. Н. // Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. – Москва : Просвещение, 1979.

6. Д'яков А. С. та ін. Основи термінотворення : семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. – К. : Вид. дім "КМ Academia", 2000.

7. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / Даниленко В.П. – Москва, 1977.

8. Квитко И. С. Термин в научном документе / И.С. Квитко. – Львов : Выща шк., 1976. – 150 с.

9. Крыжановская А.В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / Крыжановская А.В., Симоненко Л.А. – К. : Наук. думка, 1987.

10. Кубрякова Е.С. Язык и знание : на пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Кубрякова Е. С. – Москва : Языки славянской культуры, 2004.

11. Лейчик В. М. Терминоведение : Предмет, методы, структура / Лейчик В. М. – Москва : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009.

12. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии / Лотте Д. С. – Москва, 1961.

13. Реформатский А.А. Введение в языковедение / Реформатский А.А. – Москва : Аспект Пресс, 2006.

14. Симоненко Л.А. Украинское терминоведение конца XX – начала XXI века / Симоненко Л.А. // Вопросы терминоведения. – 2011. – Вып. 1. – С. 29

15. Симоненко Л.О. Термін / Симоненко Л. О. // "Українська мова". Енциклопедія. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К. : Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2007.

16. Словарь современного русского литературного языка. – Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1963. – Т. 15. – Стлб. 331-332

17. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970—1980. – Т. 10.

18. Українська радянська енциклопедія. – Київ : АН УРСР, 1963.

19. Шелов С.В. Ещё раз об определении понятия "термин" / Шелов С.В // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2010. – № 4 (2). – С. 795-799.

REFERENCES

1. *Great Soviet Encyclopedia* [Bolshaya sovetskaya entsiklopediya] : T. 25. – Moskva : Izd-vo "Sov. entsiklopediya", 1976. – Stlb. 1407-1408.

2. Vinogradov V.V. *Russian language : grammatical doctrine of the word* [Russkiy yazyik : Grammaticheskoe uchenie o slove] / Vinogradov V.V. – Moskva : Vyissh. shkola, 1972.

3. Vinokur G.O. *About some phenomena of word formation in Russian technical terminology* [O nekotoryh yavleniyah slovoobrazovaniya v russkoy tehnicheskoy terminologii] / Vinokur G.O. // Trudy Moskovskogo instituta istorii, filosofii i literaturyi. – M., 1939. – T. 5.

4. Golovanova E.I. *Introduction to the cognitive terminology* [Vvedenie v kognitivnoe terminovedenie] / Golovanova E.I. – Moskva : Flinta, Nauka, 2011.

5. Golovin B.N. *Terminology* [Terminologiya] / Golovin B.N. // Berezin F.M., Golovin B.N. Obschee yazyikoznanie. – Moskva : Prosveschenie, 1979.

6. D'yakov A.S. ta in. *The principles of terms' formation : semantic annd sociolinguistic aspects* [Osnovi terminotvorennya : semantichni ta sotsiolingvistichni aspekti] / Dyakov A.S., Kiyak T.R., Kudelko Z.B. – K. : Vid. dim "KM Academia", 2000.

7. Danilenko V.P. *Russian terminology. Experience of linguistic description* [Russkaya terminologiya. Opyit lingvisticheskogo opisaniya] / Danilenko V.P. – Moskva, 1977.

8. Kvitko I. S. *The term in scientific document* [Termin v nauchnom dokumente] / I.S. Kvitko. – Lvov : Vyischa shk., 1976. – 150 s.

9. Kryzhanovskaya A.V. *Current problems of ordering of scientific terminology* [Aktualnyie problemyi uporyadocheniya nauchnoy terminologii] / Kryizhanovskaya A.V., Simonenko L.A. – K. : Nauk. dumka, 1987.

10. Kubryakova E.S. *Language and knowledge: Towards getting the knowledge about language : Parts of speech with a cognitive point of view. The role of language in cognition of the world* [Yazyk i znanie : na puti polucheniya znaniy o yazyike : Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol yazyika v poznanii mira] / Kubryakova E. S. – Moskva : Yazyki slavyanskoy kulturyi, 2004.

11. Leychik V.M. *Terminology : The subject, methods, structure* [Terminovedenie : Predmet, metody, struktura] / Leychik V. M. – Moskva : Knizhnyiy dom "LIBROKOM", 2009.

12. Lotte D.S. *The base of formation of scientifac and technical terminology* [Osnovy postroeniya nauchno-tehnicheskoy terminologii] / Lotte D. S. – Moskva, 1961.

13. Reformatskiy A.A. *Introduction to the linguistics* [Vvedenie v yazyikovedenie] / Reformatskiy A.A. – Moskva : Aspekt Press, 2006.

14. Simonenko L.A. *Ukrainian terminology at the end of XX – beginning of XXI century* [Ukrainskoe terminovedenie kontsa XX – nachala XXI veka] / Simonenko L.A. // Voprosyi terminovedeniya. – 2011. – Vyp. 1. – S. 29

15. Simonenko L.O. *The term* [Termin] / Simonenko L.O. // "Ukrayinska mova". EntsiklopedIya. – 3-e vid., zi zminami i dop. – K. : Vid vo "Ukr. entsikl." im. M. P. Bazhana, 2007.

16. *Dictionary of modern Russian literary language* [Slovar sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka]. – Moskva ; Leningrad : Izd-vo AN SSSR, 1963. – T. 15. – Stlb. 331-332

17. *Dictionary of Ukrainian language* [Slovnik ukrayinskoyi movi] : v 11 tt. / AN URSR. Institut movoznavstva ; za red. I. K. BIlodIda. – K. : Naukova dumka, 1970—1980. – T. 11.

18. *Ukrainian Soviet Encyclopedia* [Ukrayinska radyanska entsiklopediya]. – Kiyiv : AN URSR, 1963.

19. Shelov S. V. *Once again about definition of the concept "term"* [Escho raz ob opredelenii ponyatiya "termin"] / Shelov S.V // Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo. – 2010. – № 4 (2). – S. 795-799.

Дата надходження до редакції – 7.09.2015 р.
Дата затвердження редакцією – 25.09.2015 р.

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 801.7

Шевченко Л.І.

"ТРЕНОС" МЕЛЕТІЯ СМОТРИЦЬКОГО ЯК ТЕКСТ, ІНТЕРТЕКСТ І НАУКОВА РЕФЛЕКСІЯ РОСТИСЛАВА РАДИШЕВСЬКОГО

(стаття-рецензія на видання: Мелетій Смотрицький. Тренос, або Плач Єдиної Святої Помісної Апостольської Східної Церкви з поясненнями догматів віри, початково з грецької на слов'янську, а тепер зі слов'янської на польську перекладений Теофілом Ортологом, тієї ж Святої Східної церкви сином, у Вільні року Божого 1610 / Мелетій Смотрицький ; пер. із старопольської, слов. та передм. Р. Радишевського. – К. : Талком, 2015. – 560 с.)

Анотація. *Публікація містить аналіз історії перекладу та видання видатної пам'ятки української ранньобарокової полемічної літератури – "Треноса" Мелетія Смотрицького. Цінність книги розглядається в контексті культурної історії початку XVII ст., а також із погляду духовних пріоритетів сучасної України. Представлено фаховий аналіз тексту "Треноса", проаналізовано стилістичні особливості та джерела його образності. У статті зосереджено увагу на філологічній діяльності перекладача книги Ростислава Радишевського, редакторів і видавців "Треноса". Розглянуто суспільну значимість і перспективу видань духовної літератури для українського народу.*

Ключові слова: *Мелетій Смотрицький, "Тренос", Ростислав Радишевський, ранньобарокова полемічна література, культура України XVII ст., риторичний дискурс, бароковий стиль.*

Інформація про автора: *Шевченко Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор; завідувач кафедри історії та стилістики української мови; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*

Shevchenko L.I.

"TRENOS" OF MELETIY SMOTRYTSKY AS TEXT, INTERTEXT AND SCIENTIFIC REFLECTION OF ROSTISLAV RADYSHEVSKYY

Abstract. *The publication contains the analysis of history of translation and publication of outstanding monument of Ukrainian polemical literature – "Trenos" of Meletiy Smotrytsky. The book's value is considered in the context of the cultural history of the early XVII century and priorities of modern Ukraine. The author makes professional analysis of "Trenos", its stylistic features and the source of the imagery units. The article focuses the attention on philological activity of the translator Rostislav Radyshevskyy, editors and publishers of "Trenos".*

Keywords: *Meletiy Smotrytsky, "Trenos", Rostislav Radyshevsky, polemical literature, culture of Ukraine of XVIIth century, rhetorical discourse, the baroque style.*

Information about the author: *Shevchenko Larysa Ivanivna – doctor of philology, professor; head of the department of history and stylistics of Ukrainian language; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Шевченко Л.И.

"ТРЕНОС" МЕЛЕТИЯ СМОТРИЦКОГО КАК ТЕКСТ, ИНТЕРТЕКСТ И НАУЧНАЯ РЕФЛЕКСИЯ РОСТИСЛАВА РАДЫШЕВСКОГО

Аннотация. *Публикация содержит анализ истории перевода и издания выдающегося памятника украинской раннебарокковой полемической литературы - "Треноса" Мелетия Смотрицкого. Ценность книги рассматривается в контексте культурной истории начала XVII в., а также с точки зрения духовных приоритетов современной Украины. Представлен профессиональный анализ текста "Тренос", проанализированы стилистические особенности и источники его образности. В статье сосредоточено внимание на филологической деятельности переводчика книги Ростислава Радышевского, редакторов и издателей "Треноса". Рассмотрены общественная значимость и перспектива изданий духовной литературы для украинского народа.*

***Ключевые слова**: Мелетий Смотрицкий, "Тренос", Ростислав Радышевский, раннебарокковая полемическая литература, культура Украины XVII в., риторический дискурс, барокковый стиль.*

***Информация об авторе**: Шевченко Лариса Ивановна – доктор филологических наук, профессор; заведующая кафедрой истории и стилистики украинского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

На цивілізаційних зламах, коли в пошуках культурної ідентичності народи вибудовують нові стратегії розвитку й можливих перспектив, особливої ваги набувають точні й апробовані часом звернення до духовної спадщини – вона дозволяє об’ємніше бачити і ретроспективу, і завтрашній день. Із цього погляду видання книги Мелетія Смотрицького "Тренос", а ще докладніше – "Тренос, або Плач Єдиної Святої Помісної Апостольської Східної Церкви з поясненнями догматів віри, початково з грецької на слов’янську, а тепер зі слов’янської на польську перекладений Теофілом Ортологом, тієї ж Святої Східної церкви сином, у Вільні року Божого 1610" – справжня подія в культурному просторі України. Зауважимо, подія давно очікувана й водночас вкрай необхідна сьогодні.

Видання "Треносу" є авторським проектом знаного у світі дослідника – славіста, члена-кореспондента НАН України Ростислава Радишевського. Він же переклав текст із старопольської мови, створив словник і написав ґрунтовну передмову до видання. Доклавши до здійснення проекту великі зусилля та фахову ерудицію, проф. Р. Радишевський одночасно забезпечив його вагомість, залучивши до кола причетних до видання філологів серйозних фахівців. Так, редактором польського тексту став А. Брацкі, латинський текст відредаговано О. Циганок, грецький та латинський – Л. Звонською, над редагуванням українського тексту тексту працювали О. Вознюк, Н. Ольшевська, а богословську редакцію україномовного перекладу зробив о. Костянтин Лозинський. Науковий досвід редакторів, професорська компетенція в опрацьованих ними аспектах представлення тексту не тільки свідчать про філігранну фахову роботу, але і про обсяг цієї

роботи – видання, подібні до рецензованого, поодинокі в сучасній писемній культурі українського народу.

До числа дослідників, які працювали над текстом або долучилися до його повного опрацювання належать й відомі не лише в університетському середовищі рецензенти видання – митрополит Львівський та Сокальський УПЦ Київського патріархату, доктор церковно-історичних наук, професор Димитрій Рудюк, доктор філософії, доктор мистецтвознавства, професор Дмитро Степовик і доктор філологічних наук, професор Олександр Астаф'єв.

Окремо зазначимо, що видання "Треносу" здійснено за благословенням Святійшого Патріарха Київського та всієї Руси-України Філарета – і це окрема знакова сторінка спільних зусиль духовної розбудови людини між світською державою і церквою. А ще – меценатства, про яке багато говорять і яке, на жаль, так мало можна підтвердити реальними фактами.

"Тренос" Мелетія Смотрицького, як відомо, належить до ранньобарокової полемічної літератури. Автор, "руський Златоуст", творив його в час гострих конфесійних суперечок між православним, уніатським, католицьким і протестантським віросповіданнями, що позначили українську барокову культуру 17 ст. після Берестейської унії. У змагальності ідей, інтелектуальних інтерпретацій конфесійних догматів, тогочасної конкуренції між православно-візантійською культурною традицією і латинсько-римським світом Мелетій Смотрицький дарує своєму народові (а врешті, й іншим християнським народам) книги, що їх і сьогодні мав би знати освічений українець – "Тренос", "Апологію", а ще – "Граматіки славенскія правілное синтагма".

Ретроспекція в поясненні феномена творчості Мелетія Смотрицького, як й інших барокових полемістів різних конфесій – як-от Клірика Острозького, Петра Скарги чи Іпатія Потія, – єдино можливий ракурс для розуміння обставин, які зумовили його появу. Р. Радишевський із властивою йому дослідницькою відповідальністю аналізує в науковому тексті передмови до видання ("Ранньобарокова риторичність

"Треносу" Мелетія Смотрицького"), історико-політичний, соціальний і культурний контекст, у якому постав твір.

Ідеться про складну історичну реальність перехрестя Сходу і Заходу, т.зв. пограниччя культур, коли і змагальність, і взаємовплив позначали передусім дві гілки християнства, рівно як і культурні витоки, з одного боку – греко-візантійські, з іншого – латино-римські, а ще – національні українську і польську мови. Мовна гетерогенність була характеристикою середньовічного світу, й Україна в цьому випадку не виняток. Питання в конкретиці причин, виявів і форм цієї особливої для нас гетерогенності – і автор передмови розгортає палітру переконливих доведень.

Пограниччя культур, на думку Р. Радишевського, позначено не лише домінантою латинської мови, але й функціональною вагомістю, високим культурним статусом національних мов – польської та української. І тоді як польськомовна творчість передусім поширювала інформацію серед населення Речі Посполитої, вона ж "свідчила про сповільнену реалізацію програми зародження української самотності" (с. 5). Поставимо акцент у висловленній тезі – "сповільнену", а не "зниклу" чи "не витворену" програму зародження української самототожності, що відбулася в хронології історичних подій пізніше. Власне, йдеться про характерну для середньовічних держав домінанту культурних цінностей титульних націй, як про це авторитетно писали Ле Гофф, Наталя Яковенко, Михайло Собуцький та ін.

В цілому ж, як зазначає Р. Радишевський, "властиві тій епосі традиціоналізм і дух сарматизму спонукали до синтезу мов та мистецтва в цілому, що дає сьогодні можливість говорити про інтелектуальну повноту та європейську дискурсивну єдність літератури того періоду" (с. 5).

У звязку з поставленою проблемою пограниччя культур автор передмови формулює й інше, ще недостатньо вивчене медієвістами питання "української польськомовної літератури" (зауважимо, як і недостатньо проаналізований медієвістами літературний простір українського бароко, представлений творами латиною, грецькою чи новими європейськими мовами –

німецькою, французькою та ін.). Безумовно, проф. Р. Радишевський має рацію, коли стверджує, що нове прочитання явища пограниччя культур "вимагає якісно нового та об'єктивного переосмислення, виключно як знак високої інтелектуальної та художньої традиції української культури, яка ніколи не залишалася осторонь загальноєвропейських історичних процесів" (с. 5).

"Тренос" Мелетія Смотрицького, з цього погляду, переконливе доведення актуальності та необхідності переосмислення традиційних одновимірних поглядів на історію національної культури – формально репрезентований в іншій мовній системі, твір, безперечно, є явищем духовних змагань українців, інтелектуальних інтенцій національної свідомості, художньо-естетичної традиції в організації народно-поетичного слова. Водночас є всі підстави говорити про інтертекстуальність тематичну, ідейну, структурно-стилістичну, інші характеристики тексту, що відносять його до співмірних, еталонних за досконалістю літературних пам'яток тогочасної Європи.

Щодо стилістичного потенціалу "Треносу", перекладач зі старопольської визначив головні ізолінії ідіостилю Мелетія Смотрицького, де в синтезі традиційних форм і прийомів аналізуються також авторські характеристики тексту. Важливо, що Р. Радишевський в названому аспекті дослідження нічого не констатує – текст передмови позначений аналітикою, історичними і культурними ремінісценціями, авторським поглядом на дискусійні явища. Так, зокрема, побудоване мікроесе про структуру "Треносу" і визначено інтегральний для тексту риторичний принцип плачу – лементу, зроблено ретроспекцію в символіку зміни автором твору мирського імені Максим на Теофія Ортолог, сформульовано приципову позицію Мелетія Смотрицького щодо місії "рятувати руський народ од загибелі", запропоновано припущення, що "грецька назва твору мала стверджувати авторитетність візантійсько-руської традиції Східної Церкви, давню культурну значимість, надавати правдивості сказаному про тогочасну трагедію Матері-Церкви і застереження перед загибеллю" (с. 7). Науковий досвід і фахова

ерудиція проф. Р. Радишевського в цьому випадку очевидні – факти біографії Мелетія Смотричцького, його світогляд і типові для полеміків принципи називання власних творів синтезовані в портреті культурного діяча барокової доби. Тільки за умови такої інтродукції й можливе аргументоване пояснення структури та загальної стилістики "Треносу", де за середньовічною традицією присутні і стематичний вірш на герб Михайла Вишневецького, і прозова присвята "меценату православ'я", і передмова до читача, і десять розділів основного викладу тексту книги.

Як відомо, стилістичні коли "Треносу" не є однаковими в усіх частинах: якщо перші три розділи сповнені лірики (виразно – у монолозі – плачі Східної Церкви), то в інших домінують гостра антиватиканська сатира (четвертий розділ) і далі – теологічна полеміка, що, власне, і визначила жанр твору. Рецензентові імпонує, що Р. Радишевський подарував нам високопрофесійний переклад знакової духовної пам'ятки української писемної культури, а ще – став тонким науковим інтепретатором тексту. Розгорнені й доказові пояснення стосуються, зокрема, функцій у тексті широко вживаної Мелетієм Смотрицьком фольклорної поетики: у коментарях інтерпретатора розгортається палітра імен, прізвищ і текстів, у яких структурно-жанрові ознаки і художньо-поетичні коди "виражаються через плач, лементацію аж до голосіння" (с. 7) – це і батько Мелетія Смотрицького, Герасим, із "ключем царства небесного", і Клірик Острозький, і польські автори Ян-Дмитро Соліковський, Ян Юрковський, Ян Кохановський та ін., у текстах яких *плач, жалібний лемент* є інтертекстуальною рефлексією на кривди, втрати або скорботу, смуток і жаль.

Мелетій Смотрицький, як свідчить текст, плаче над печальною долею зрадженої синами Матері-Церкви, а також православним народом. І в цьому плачі виразно виявлена віра в можливість покаяння, повернення на праведний шлях священних цінностей єдиності православної церкви і народу. Вже у першому розділі, "у якому міститься плач або нарікання Святої Східної Церкви на злочинних синів", розгортається

градуальна метафора-антитеза зганьбленої та зрадженої церкви, яка раніше була джерелом життя: *"Горе мені, злиденній, ой горе, нещасній, звідусіль у багатствах моїх пограбованій, ой горе, на ганьбу, тіла мого перед світом із шат роздягненій!.. Колись цариця, всьому світові любо, тепер усіма спотворена та опечена.*

...Посміховищем тепер світові стала, а колись була дивом дивним і людям, і ангелам.

...Витончена я була перед усіма, гарна і мила, принадна, як уранішня зоря вдосвіта, красна, як місяць, чарівна, як сонце, одиначка у матері своєї, вибрана у родительки моєї, єдина чиста голубиця непорочна, ані жодного шраму чи зморшки не маю. Олія розлита – ім'я моє; криниця води живої – ймення. Вгледівши мене, дочки сіонські найблагословеннішою царицею проголосили" (с. 59).

У цих смислових та інтертекстуальних перетинаннях фольклорної поетики й християнської книжної естетики, де *"чиста голубиця"*, символічна *"олія", "криниця живої води", "Єрусалим", "дочки сіонські"* etc. породжують смисли вічності, зверненості до духовних джерел й усвідомлення відповідальності за духовну долю народу, прочитується текст. Мелетій Смотрицький знову і знову апелює до сучасників і прагне бути почутим ними: *"О ви, які стоїте переді мною, ви, які дивитесь на мене! Послухайте і зважте, де є болість, подібна до болісті моєї? Де є туга і жаль, подібні до гризот моїх? Дітей поородила і виховала, а вони мене зреклися і стали причиною занепаду?"* (с. 59).

Текст "Треносу" ще потребує дослідницької деталізації, глибокого аналізу фахівців – і філологів, і богословів, й істориків – усіх, хто професійно працює в історії культури. Зауважимо, не лише української, бо творчий доробок барокового автора рівною мірою розглядається і в історії білорусистики.

Наголосимо, (і це важливо!) на інтертекстуальності "Треносу" – твір інтертекстуальний із врахуванням різних аспектів аналізу. Насамперед тому, що текстово присутній у

багатьох культурних традиціях і мовах – грецькій, слов'янській (у термінології Мелетія Смотрицького), польській, а тепер й українській. Як наслідок – цивілізаційна співмірність текстових різномовних варіантів, а також мовної свідомості народів, що спирається у своїй інтелектуальній еволюції і на тексти.

Інтертекстуальними є численні ремінісценції з Біблії, історико-культурних пам'яток, цивілізаційних реалій, що ними насичена кожна сторінка тексту: покликання на твори Петра Скарги, на листи Пап Римських Гонорія, Лева й інших ієрархів католицької церкви, на небесний Єрусалим, Дух Святий, дванадцять апостолів, дар Христовий й овець Христових, власне – увесь безмір християнської символіки, в якій вибудовано духовний світ європейської цивілізації, присутній у тексті "Треносу". А ще – реалії міжконфесійного життя, коли йдеться про персоналії, події, дати й місця, в аналізі яких і відбувається полеміка.

Зі зрозумілих причин глибокої ерудиції вимагає інтертекстуальність, яка виявлена в цитуванні й подальшій інтерпретації Мелетієм Смотрицьким Священного тексту, адже це інтерпретація полеміста, який зіставляє різні погляди, різні конфесії, різні історичні події. Розкіш фахового заглиблення в такий текст очевидна, і сподіваємося, українські гуманітарії подарують нам цю розкіш. Хоча вже сьогодні, як на цьому наголошувалося вище, ґрунтовну інтерпретацію "Треносу" запропонував культурній громадськості сучасної України проф. Р. Радишевський. І в цьому, власне, смисл наукової творчості.

Дата надходження до редакції – 2.11.2015 р.
Дата затвердження редакцією – 27.11.2015 р.

УДК 811.161.2

Макарець Ю.С.

ОНОВЛЕННЯ ТЕСТОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ – ЗАПОРУКА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

(стаття-рецензія на видання "Українська мова та література: тестовий комплекс / Д.Ю. Сизонов, О.О. Злотник-Шагіна. – К., 2015. – 296 с.")

Анотація. *У статті-рецензії проаналізована інноваційна праця Д.Ю. Сизонова та О.О. Злотник-Шагіної "Українська мова та література: тестовий комплекс" для абітурієнтів та тих, хто самостійно опановує українську мову та літературу.*

Ключові слова: *тести з української мови, тести з української літератури, лінгводидактика, методика викладання української мови в школі, зовнішнє незалежне оцінювання.*

Інформація про автора: *Макарець Юлія Сергіївна – кандидат філологічних наук; доцент кафедри української мови; Інститут української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка; Київський національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова.*

Makarets J.S.

UPDATE OF TESTING TECHNOLOGIES – KEY TO IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION

Abstract. *In the article-review the innovative work of D. Syzonov and O. Zlotnik-Shagina "Ukrainian language and literature: Test Complex" is analyzed. The book is written for enrollees and those who are self-studying Ukrainian language and literature. The book offers a new model of tests of the Ukrainian language and literature in modern didactics. Tests include repetition, generalization and systematization of the material studied at school. Tests help pupils, future students to make good independent tests. The book is considered a practical aspect. The book contains tests in closed and open format. In applications basic educational materal Ukrainian language and literature is submitted.*

***Keywords**: Ukrainian language tests, tests of Ukrainian literature, linguodidactics, methods of teaching of Ukrainian language at school, independent evaluation.*

***Information about author**: Makarets Juliya Sergiivna – PhD; associate professor of the department of Ukrainian language; Institute of Ukrainian philology and literary creation of Andriy Malyshko; Kyiv national M.P. Dragomanov pedagogical university.*

Макарец Ю.С.

ОБНОВЛЕНИЕ ТЕСТОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ – ЗАЛОГ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

***Аннотация**. В статье-рецензии проанализирована инновационная работа Д.Ю. Сизонова и О.А. Злотник-Шагиной "Украинский язык и литература: тестовый комплекс" для абитуриентов и тех, кто самостоятельно изучает украинский язык и литературу.*

***Ключевые слова**: тесты по украинскому языку, тесты по украинской литературе, лингводидактика, методика преподавания украинского языка в школе, внешнее независимое оценивание.*

***Информация об авторе**: Макарец Юлия Сергеевна – кандидат филологических наук; доцент кафедры украинского языка; Институт украинской филологии и литературного творчества имени Андрея Малышко; Киевский национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова.*

Питання модернізації освіти та підвищення її якості, впровадження інноваційних методичних проектівдля середньої та вищої освіти залишається актуальним в Україні вже тривалий час. З метою реалізації цих завдань було запроваджене зовнішнє незалежне оцінювання навчальних досягнень випускників закладів середньої школи, за результатами якого на конкурсній основі їх приймають до ВНЗ. Тестові випробування з української мови та літератури є не тільки обов’язковою вимогою вступу до вищої школи, а івиступають основним чинником формування національно свідомої особистості зі знанням культури рідної мови, її граматики, а також літературних процесів тощо. За таких умов особливого значення набувають навчальні видання, які містять тренувальні тестові

завдання і дають змогу якісно підготуватися до ЗНО. До них належить і посібник з української мови та літератури, підготований і виданий викладачами Київського національного університету імені Тараса Шевченка Д.Ю. Сизоновим та О.О. Злотник-Шагіною.

Нове видання, за словами авторів, пропонується абітурієнтам у зв'язку з кількома обставинами: "по-перше, це покликано новим законом України "Про вищу освіту" […], по-друге, з 2015 року тестовий зошит із української мови та літератури буде складатися з двох частин – тести базового та поглибленого рівнів" (с. 4). Тестовий комплекс, розроблений авторами, має на меті "закріпити навички грамотного письма, практично реалізувати набуті теоретичні відомості з мови та літератури в школі, навчитися правильно, швидко, повно й комплексно аналізувати мовні явища та літературні процеси" (с. 4). В цьому контексті вважаємо працю авторів інноваційною для сучасної вищої школи та вкрай потрібною для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання.

Актуальним та важливим вважаємо появу в сучасному науково-практичному просторі рецензованого посібника, адже в ньому представлено комплекс тестів абсолютно нового освітнього формату з української мови та літератури, що відповідають програмі зовнішнього незалежного оцінювання (нова програма ЗНО-2016 затверджена Українським центром оцінювання якості освіти та Міністерством освіти і науки України).Авторами також зазначається, що посібник апробовано в середніх закладах освіти, а значить є практичним у користуванні та апробованим відповідно до вимог сучасної освіти.

Рецензована робота вирізняється системністю подачі матеріалу, що сприяє якісному та проблемному аналізу шкільного курсу української мови та літератури. Авторам вдалось упровадити діяльнісну змістову лінію навчання української мови, що полягає у практичній спрямованості представленого матеріалу (особливо, в блоці "Українська мова. Тести відкритого типу"), а також соціокультурну змістову лінію навчання української літератури, що полягає у викладенні

матеріалу з увагою на розвиток світового мистецтва (особливо, в блоці "Українська література. Тести відкритого типу").

У новому виданні Д.Ю. Сизонов та О.О. Злотник-Шагіна пропонують тести різних рівнів складності та різних типів. Зміст комплексу повністю відповідає чинним програмам із відповідних шкільних навчальних предметів. Питання сформульовані чітко й зрозуміло, мають практичне спрямування і дають змогу виявити не тільки рівень засвоєння теоретичних знань, а й вироблених на їх основі умінь і набутих навичок письма, аналізу мовних та літературних явищ і процесів тощо.

Рецензоване видання містить передмову, в якій автори пояснюють структуру видання та логіку організації його змістового наповнення, два блоки тестових завдань (з української мови, автором якого є Д.Ю. Сизонов, та української літератури, розроблений О.О. Злотник-Шагіною), а також низку додатків, що можуть стати в пригоді під час підготовки до складання ЗНО (програму незалежного оцінювання з української мови та літератури, тексти для стилістичного аналізу, словник-мінімум літературознавчих термінів та перелік тем для власного висловлення) та список літератури, якою можна скористатися, готуючись до тестування.

Завдання у змістових блоках структуровані за рівнями складності (тести простого рівня, тести ускладненого рівня, тести відкритого типу), що має суттєве значення, оскільки з 2015 року робота ЗНО з української мови та літератури містить завдання двох рівнів – базового та поглибленого. Кожен із них містить по кількасот тестових завдань, що дають змогу об’єктивно оцінити рівень володіння учнів матеріалом.

Заслуговує на увагу й кількість тестових питань – їх 900, які є самостійними та такими, що не дублюють уже пройдений матеріал. Наприклад, із української літератури тести побудовані хронологічно, що дозволяє абітурієнту ще й зорієнтуватися в історично-культурному просторі України (с. 107-174), а тести з української мови охоплюють різні рівні мовного аналізу, що дозволяють максимально повно охопити всю тематику ЗНО з української мови (с. 8-106).

Тестовий блок із української мови повністю відповідає програмі зовнішнього незалежного оцінювання й містить питання з фонетики, графіки, лексикології та фразеології, словотвору, морфології, орфографії, пунктуації, стилістики тощо. У першій частині блоку з української мови (с. 8–35) особлива увага приділена базовим відомостям із фонетики, орфографії та граматики, у другій (с. 36–83) – граматиці, лексиці та фразеології сучасної української мови, а також правопису слів іншомовного походження, правилам написання складних та складноскорочених слів тощо, у третій (с. 84–106) – питанням стилістики та культури мови, редагуванню речень.

Тести з української літератури також розроблені згідно з програмою зовнішнього незалежного оцінювання та містять питання з фольклору, давньої, нової та сучасної української літератури, а також з теорії літератури. У першій частині (с. 107–133) блоку з української літератури увага зосереджена на основних відомостях про життєвий і творчий шлях письменників, вивчення творчості яких передбачає шкільна програма. У другій частині (с. 134-173) значний корпус завдань присвячений теорії літератури, поглибленому аналізу художніх текстів, з’ясуванню характерних ознак мистецько-літературних напрямів і течій та ін. У третій частині (с. 174-201) автори акцентують на розгляді фактів історії української літератури як у власне національному, так і загальносвітовому контекстах, а також на основних явищах художньо-літературного життя України.

Особливо хотілося б звернути увагу на доречні додатки в рецензованій книзі, які допоможуть абітурієнтам при комплексній підготовці до зовнішнього незалежного оцінювання. Так, у Додатку 1 (с. 202) подана програма зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури, що затверджена Українським центром оцінювання якості освіти з коментарем авторів щодо знань, умінь та навичок абітурієнтів – майбутніх студентів вищих навчальних закладів.

У Додатку 2 (с. 228) за авторитетним в українському мовознавстві посібником "Стилістика української літературної

мови" (К., 2012) за редакцією професора Л.І. Шевченко подаються тексти для стилістичного аналізу. Варто зауважити, що авторами взяті тексти різних функціональних стилів, що говорить про широку практичну спрямованість цього новаторського видання.

Додаток 3 (с. 254) – словник-мінімум літературознавчих термінів і понять, який допоможе абітурієнтам осягнути літературний процес. Словник складений за виданням професора Київського університету Н.М. Гаєвської, що, безумовно, надає виданню більшої наукової ваги.

У Додатку 4 (с. 288) подається перелік тем для власного висловлювання, які в тестових зошитах ЗНО є обов'язковою частиною та мають на меті перевірити аналітичне й творче мислення майбутніх студентів.

Хотілося б звернути увагу й на широкий список рекомендованої літератури, що подається в кінці посібника (с. 296). Наголосимо, що список авторами ретельно складений та в який слушно потрапили імена авторитетних учених-україністів провідних наукових центрів України – Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Семенюк Г.Ф., Шевченко Л.І., Русанівський В.М., Семчинський С.В. та ін.), Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Плющ М.Я., Мацько Л.І., Грищенко А.П., Хропко П.П. та ін.), Національної академії наук України (Жулинський М.Г., Єрмоленко С.Я., Німчук В.В. та ін.).

Видання, що підготовлене Д.Ю. Сизоновим та О.О. Злотник-Шагіною, має значну практичну вагу й без сумніву стане корисним під час підготовки до ЗНО як для абітурієнтів, так і для вчителів. Звичайно, можна висловити й певні побажання. Так, наприклад, може викликати неоднозначну оцінку логіка розташування тестових завдань. Посібником буде доволі складно користуватися на початкових етапах підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання, оскільки тестові завдання розміщенні не за темами. Натомість автори відтворюють послідовність і логіку добору й подання завдань у роботі ЗНО,

що має і суттєву перевагу – дасть змогу абітурієнтам краще зрозуміти особливості майбутнього випробування.

Для полегшення самоперевірки авторам варто було б подати відповіді до завдань, що дало б змогу учням швидше зорієнтуватися, у знаннях із яких тем вони мають прогалини.

Однак висловлені побажання не впливають на загальну позитивну оцінку видання. Посібник "Українська мова та література: тестовий комплекс", виданий Д.Ю. Сизоновим та О.О. Злотник-Шагіною, є актуальним, добре продуманим та практично значимим виданням як для учнів, так і для вчителів, а тому його поява має сприяти підвищенню якості підготовки до складання зовнішнього незалежного оцінювання з відповідних навчальних дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сизонов Д.Ю., Злотник-Шагіна О.О. Українська мова та література : тестовий комплекс / Д.Ю. Сизонов, О.О. Злотник-Шагіна. – К. : "Київський університет", 2015. – 298 с.

REFERENCES

1. Syzonov D.Y., Zlotnyk-Shagina O.O. *Ukrainian language and literature : complex test* [Ukrajinska mova ta literatura : testovij kompleks] / D.Y. Sizonov, O.O. Zlotnik-Shagina. – K. : "Kijivskij universitet", 2015. – 298 s.

Дата надходження до редакції – 5.11.2015 р.
Дата затвердження редакцією – 24.11.2015 р.

ЗМІСТ

МЕДІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА В МОДЕРНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Шевченко Л.І.
Медійна інтертекстуальність у дослідницьких парадигмах сучасної лінгвістики: наукові інтерпретації, опозиції, перспективи аналізу.....7
Шулінова Л.В.
Інтертекстуальність сучасної української медійної рецензії мистецької тематики.....18
Дергач Д.В.
Медійна жанрологія в сучасній науці: лінгвістична постановка питання 36
Сизонов Д.Ю.
Нова медійна фразеологія в бізнес-комунікації.....44
Булах М.Б.
Психолінгвістична аспектологія аналізу перифраз у медіа 57

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Смущинська І.В.,
Циркунова І.В.
Іронічна метафора та проблеми і шляхи її відтворення в перекладі 70
Михайленко О.О.
Англомовна науково-популярна стаття в українському та російському перекладах.....84

Мовчан Б.В.
Еволюція відтворення фразеології в українському художньому перекладі XX-XXI ст. 95

АВТОРСЬКИЙ ПОГЛЯД НА АКТУАЛЬНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ПИТАННЯ

Дядищева-Росовецька Ю.Б.
Слідами давньої наукової загадки: церковнослов'янізми в народних думах 113
Калєтнік А.А.
Термін у когнітивній парадигмі номінації..... 130

РЕЦЕНЗІЇ

Шевченко Л.І.
"Тренос" Мелетія Смотрицького як текст, інтертекст і наукова рефлексія Ростислава Радишевського 142
Макарець Ю.С.
Оновлення тестових технологій – запорука підвищення якості освіти..... 151

CONTENTS

MASS MEDIA ISSUES IN THE MODERN LINGUISTICS

Shevchenko L.I.
The media intertextuality in research paradigms of modern linguistics: scientific interpretation, oppositions and prospects of analysis 7
Shulinova L.V.
Intertextuality of modern Ukrainian review on artistic topics.....18
Dergach D.V.
Theory of media genres in the modern science: linguistic aspect.....36
Syzonov D.Y.
New media phraseology in business communication 44
Bulakh M.B.
Psycholinguistic aspectology of analysis of periphrases in media..... 57

RESEARCH PARADIGMES OF MODERN KNOWLEDGE ABOUT TRANSLATION

Smushchynska I.V.,
Tsyrkunova I.V.
Ironic metaphor and problem and ways of its reproduction in the translation..... 70
Mykhailenko O.O.
The English popular science articles in Ukrainian and Russian translations..... 84

Movchan B.V.
Evolutionary approach to rendering English idioms into Ukrainian in the XX-XXI centuries 95

AUTHOR VIEW ON ACTUAL LINGUISTIC ISSUES

Dyadyscheva-Rosovetska Y.B.
The ancient scientific riddle: old church Slavonic lexis in folk dumas. 113
Kaletnik A.A.
The term in the cognitive paradigm of nomination 130

REVIEWS

Shevchenko L.I.
"Trenos" of Meletiy Smotrytsky as text, intertext and scientific reflection of Rostislav Radyshevskyy 142
Makarets J.S.
Update of testing technologies – key to improving the quality of education 151

СОДЕРЖАНИЕ

МЕДИЙНАЯ ПРОБЛЕМАТИКА В МОДЕРНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

Шевченко Л.И.
Медийная интертекстуальность в исследовательской парадигме современной лингвистики: научные интерпретации, оппозиции, перспективы анализа 7
Шулинова Л.В.
Интертекстуальность современной украинской медийной рецензии искусствоведческой тематики..... 18
Дергач Д.В.
Медийная жанрология в современной науке: лингвистическая постановка вопроса.....36
Сизонов Д.Ю.
Новая медийная фразеология в бизнес-коммуникации..... 44
Булах М.Б.
Психолингвистическая аспектология анализа перифразов в медиа..... 57

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ ПАРАДИГМЫ СОВРЕМЕННОГО НАУЧНОГО ЗНАНИЯ О ПЕРЕВОДЕ

Смущинская И.В.,
Цыркунова И.В.
Ироническая метафора, а также проблемы и пути ее воспроизведения в переводе 70

Михайленко Е.А.
Англоязычная научно-популярная статья в украинском и русском переводах 84
Мовчан Б.В.
Эволюция воспроизведения фразеологии в украинском художественном переводе в XX-XXI веках 95

АВТОРСКИЙ ВЗГЛЯД НА АКТУАЛЬНЫЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

Дядищева-Росовецкая Ю.Б.
По следам старой научной загадки: церковнославянизмы в народных думах 113
Калетник А.А.
Термин в когнитивной парадигме номинации 130

РЕЦЕНЗИИ

Шевченко Л.И.
"Тренос" Мелетия Смотрицкого как текст, интертекст и научная рефлексия Ростислава Радышевского 142
Макарец Ю.С.
Обновление тестовых технологий – залог повышения качества образования..... 151

Кафедра історії та стилістики української мови
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
планує публікацію періодичного збірника наукових праць
"**Актуальні проблеми української лінгвістики:**
теорія і практика" (випуск № 32)

Збірник входить до **науковометричної бази України**.

Збірник входить до **Міжнародної науковометричної бази РІНЦ** (Росія) – № 356-06/2014.

Збірник входить до **Міжнародної науковометричної бази Research Bib** (Японія).

Збірник наукових праць є **фаховим виданням із дисциплін філологічного профілю**. Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р., № 1021.

ISSN 2311-2697

Вимоги до публікації:

1. ***Текст статті*** повинен відповідати чинним вимогам ДАК України та міжнародним науковим стандартам, згідно з якими обов'язковими є такі елементи:

– постановка проблеми в контексті сучасної філологічної науки та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями;

– аналіз найновіших публікацій із теми дослідження;

– визначення раніше не вивчених частин загальної проблеми або напрямків дослідження;

– формулювання мети статті (постановка завдання);

– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– висновки дослідження й перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі.

2. ***Комп'ютерний варіант статті*** повинен відповідати таким вимогам:

– шрифт **Times New Roman**;

– якщо в наборі використовуються інші шрифти, якими набрано ілюстративний матеріал, то вони подаються окремим файлом;

– поля: вгорі – 2,5 см; внизу – 9,54 см; зліва – 2,5 см; справа – 6,84 см;

– відступи від колонтитула: вгорі – 2,75 см; внизу – 9 см;

– абзацний відступ – 1,25 см;

– міжрядковий інтервал – одинарний;

– для покликань на джерело цитування використовувати квадратні дужки, напр.: [5, с. 141], де 5 – номер джерела відповідно до списку використаної літератури в алфавітному порядку, а 141 – номер сторінки; покликання на джерела ілюстративного матеріалу мають бути у круглих дужках (І. Франко);

– чітко розмежовувати тире (–) і дефіс (-), уніфікувати лапки (" ") та апостроф (’);

– приклади з писемних пам’яток набираються шрифтом **Izhitsa** зі збереженням **ѣ, ѧ, ѧ, ѫ, ѡ, ѕ, ѳ, ѱ, ѯ, ѵ**. Графічні варіанти написання літер не передаються.

3. Матеріали подавати в такій послідовності (відповідно у трьох інформаційних блоках – українському, англійському й російському):

– класифікаційний індекс Універсальної десяткової класифікації (УДК);

- прізвище та ініціали автора подаються зліва (*розмір 11 кеглів, курсив*);

– назва статті (українською, англійською та російською мовами в кожному з інформаційних блоків) набирається через рядок по центру великими літерами (**розмір 11 кеглів, жирний шрифт**);

– анотації українською, англійською та російською мовами; до кожної з анотацій подаються ключові слова (не більше десяти слів) (*розмір 10 кеглів, курсив*). Анотації, подані іноземною мовою, не повинні бути дослівним перекладом україномовного варіанту та мають становити не менше 1000 знаків (із пробілами);

– інформація про автора / авторів подається українською, англійською та російською мовами після анотації у відповідному інформаційному блоці (*розмір 10 кеглів, курсив*) в такій послідовності: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, посада / навчання в аспірантурі, докторантурі; структурний підрозділ (факультет / інститут, кафедра); назва навчального закладу чи установи;

– текст статті – через інтервал після назви (**розмір 11 кеглів, міжрядковий інтервал – одинарний**);

– списки літератури подаються через рядок після основного тексту статті в алфавітному порядку в рубриці **ЛІТЕРАТУРА** (**розмір 10 кеглів, міжрядковий інтервал – одинарний**). Література оформляється згідно з чинними бібліографічними вимогами. Необхідно розрізняти наукову літературу та джерела. **СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТРАНСЛІТЕРУЄТЬСЯ ЛАТИНИЦЕЮ** та подається в рубриці **REFERENCES** після основного списку. Обов'язковим є переклад назви праці, що подається курсивом перед транслітерованим варіантом: Chemerkin S.G. *Ukrainian language in the Internet : extralinguistic, internal and structural processes* [Ukrayinska mova v Interneti : pozamovni ta vnutrishno-strukturni protsesi]. – K., 2009;

– список умовних скорочень назв джерел (за наявності) (**розмір 10 кеглів, міжрядковий інтервал - одинарний**) подається після списку літератури через один інтервал.

Статті подаються <u>до 15 квітня 2016 р.</u> до редакційної колегії збірника в електронному та роздрукованому варіантах на кафедру історії та стилістики української мови.

Публікації збірника проходять **обов'язкове внутрішнє та зовнішнє рецензування** з погляду актуальності, новизни, новаторської постановки проблем, чіткості формулювань дослідницьких завдань, логічності й обґрунтованості висновків.

Видання **дотримується всіх етичних норм і правил**, а також тих, що регламентовані діючим законодавством. Редакторська

політика видання базується на принципах Комітету з етики наукових публікацій відносно рівності всіх статей і авторів для головного редактора, редколегії та рецензентів; конфіденційності у процесі внутрішнього та зовнішнього рецензування; оригінальності пропонованого матеріалу та плагіату. Автори несуть повну відповідальність за подані до редколегії тексти статей, що повинні бути належним чином оформлені, містити актуальність і новизну дослідження; не повинні бути вже десь надрукованими; не мають повторювати вже опубліковані праці (без належного оформлення покликання, що кваліфікується як плагіат). За порушення вимог редакційної колегії матеріал до друку не приймається.

Видання платне. Довідки за телефоном: роб. тел.: 0(44) 239-33-66; web: http://apultp.jimdo.com; e-mail: apultp@ukr.net

Department of history and stylistics
of the Ukrainian language
of Institute of philology
of Kyiv national
Taras Shevchenko university
plans to publish periodic
scientific edition
"Actual issues of Ukrainian linguistics:
theory and practice" (volume 32)

The edition is included to the scientific database of Ukraine.

The edition is included to the International scientific database RISC (Russia) – № 356-06/2014.

The edition is included to the International scientific database Research Bib (Japan).

Collection of scientific works is a **professional edition of philological sciences**. Decree of the Ministry of education and science of Ukraine, 07.10.2015, № 1021.

ISSN 2311-2697

1. ***Manuscripts*** must meet the applicable requirements of SAC of Ukraine and international standards:

- formulation of the problem in the context of modern philological science, correlated with actual practical tasks;
- analysis of the recent literature on the research topic;
- the definition of previously unexplored aspects of the general problem or any new lines of research;
- formulation of the purpose of article (problem);
- a statement of basic, fundamental research material with the justification of scientific results;
- conclusion of the investigation and the prospect of further scientific analysis of the problem.

2. ***A computer version of the article*** must meet the following requirements:

- font Times New Roman;
- if the author uses other fonts, it is necessary to propose them in a separate file;

- margin: head – 2.5 cm; tail – 9.54 cm; left – 2.5 cm; right – 6.84 cm;
- an indention from the running title: head - 2.75 cm; tail – 9 cm;
- an indentation – 1.25 cm;
- line-to-line spacing – single;
- the citation must be proposed in square brackets, eg.: [5, p. 141], where 5 – is a number of the source in the list of references in alphabetical order, and 141 - the number of page;
- reference to the source of illustrative material should be used in parentheses, eg .: (I. Franko);
- distinction between a dash (-) and hyphens (-) and unification of the quotation marks ("");

3. Materials must be accommodated in the following sequence:

- classification index of the Universal Decimal Classification (UDC);
- surname and name of the author / authors (size 11 points, bold type);
- title of the article is typed in the middle in capital letters (size 11 points, bold type);
- annotations in Ukrainian, English and Russian languages; in each of the annotations the author must formulate the keywords (no more than ten words) (size 10 points, italic type). Abstracts submitted in a foreign language should not be a literal translation of basic annotation and should not be less than 1000 symbols (including blanks);
- information about the author / authors in Ukrainian, English and Russian languages after each of the annotation respectively (size 10 points, italic type) in the following order: first name, middle name (in full), scientific degree, academic status, post / post-graduate studies, doctoral studies; organization department (faculty / institute, department); title of the institution;
- yext of the article - in the interval after the title (size 11 points);
- lists of literature must be given after the main text of the article in alphabetical order in the rubric **LITERATURE** (size 10 points). References made in accordance with the applicable requirements of bibliographic standarts. It is necessary to distinguish the scientific literature and sources. **REFERENCES MUST ALSO BE TRANSLITERATED IN LATIN** and served in the

REFERENCES rubric after the main list of literature. It is necessary to translate the title, which is served in italics type before the transliterated version: Chemerkin S.G *Ukrainian language in the Internet: extralinguistic, internal and structural processes* [Ukrayinska mova v Interneti: pozamovni ta vnutrishno strukturni protsesi]. – K., 2009;

- a list of abbreviations of the sources (if any) (size 10 points) is submitted after the list of references.

The **deadline** of the receiving of the articles – **April 15th, 2016**.

The materials must be submitted to the **editorial board** in electronic and printed versions at the department of history and stylistics of the Ukrainian language of Institute of philology of Kyiv national Taras Shevchenko university (01601 Kyiv, Shevchenko boul., 14, aud. 131, Kyiv national Taras Shevchenko university, Institute of philology, tel. +380 (44) 239-33-66; web: http://apultp.jimdo.com; e-mail: apultp@ukr.net).

The manuscripts must have **internal and external reviews** in terms of relevance, novelty, innovative research problems, formulation of tasks clarity, consistency and validity of comclusions.

The edition adheres to all **ethic norms**, rules, and also those that are regulated by a current legislation. Editorial politics of edition is based on principles of Committee of ethics of scientific publications concerning the equality of all articles and authors for an editor-in-chief, editorial board and reviewers; confidentiality in the process of the internal and external criticizing; originality of the offered material and plagiarism. Authors bear the complete responsibility for the given to the editorial board texts of the articles, that must be properly executed, contain actuality and research novelty; must not be already somewhere printed; must not repeat the already published texts (without the proper quoting, that is characterized as plagiarism). For violation of requirements of editorial board the material will be declined and will not be published.

Кафедра истории и стилистики украинского языка Института филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
планирует публикацию периодического сборника научных трудов
"**Актуальные проблемы украинской лингвистики: теория и практика"** (выпуск № 32)

Сборник входит в **научнометрическую базу Украины**.

Сборник входит в **Международную научнометрическую базу РИНЦ** (Россия) – № 356-06 / 2014.

Сборник входит в **Международную научнометрическую базу Research Bib** (Япония).

Сборник научных трудов является **специализированным изданием по дисциплинам филологического профиля**. Приказ Министерства образования и науки Украины от 07.10.2015 г., № 1021.

ISSN 2311-2697

Требования к публикациям:

1. ***Текст статьи*** должен отвечать действующим требованиям ДАК Украины и международным стандартам, согласно которым обязательными являются следующие элементы:

– постановка проблемы в контексте современной филологической науки, а также ее связь с актуальными практическими задачами;

– анализ последних публикаций по теме исследования;

– определение ранее не изученных аспектов общей проблемы либо новых направлений исследования;

– формулирование цели статьи (постановка задачи);

– изложение основного материала исследования с обоснованием полученных научных результатов;

– выводы исследования и перспектива дальнейшего научного изучения проблемы.

2. ***Компьютерный вариант статьи*** должен отвечать следующим требованиям:

– шрифт **Times New Roman**;

– если в наборе используются другие шрифты, они подаются отдельным файлом;

– поля: верхнее – 2,5 см; нижнее – 9,54 см; левое – 2,5 см; правое – 6,84 см;

– отступление от колонтитула: сверху – 2,75 см; внизу – 9 см;

– абзацное отступление – 1,25 см;

– междустрочный интервал – одинарный;

– для ссылок на источник цитирования следует использовать квадратные скобки, напр.: [5, с. 141], где 5 – номер источника в списке использованной литературы в алфавитном порядке, а 141 – номер страницы; ссылки на источник иллюстративного материала следует использовать в круглых скобках, напр.: (И. Франко);

– четко разграничивать тире (–) и дефис (-), унифицировать кавычки (" ");

– примеры из давних письменных источников набираются шрифтом **Izhitsa** с сохранением **ѣ, ѧ, ѧ, ѫ, ѡ, ѕ, ѳ, ѱ, ѯ, ѵ.** Графические варианты написания букв не передаются.

3. Материалы подавать в такой последовательности (соответственно в трех информационных блоках – украинском, английском и русском):

- классификационный индекс Универсальной десятичной классификации (УДК);

- фамилия и инициалы автора подаются слева (*размер 11 кеглей, курсив*);

- название статьи (на украинском, английском и русском языках в каждом из информационных блоков) набирается через строку по центру прописными буквами (**размер 11 кеглей, жирный шрифт**);

- аннотации на украинском, английском и русском языках; в каждой из аннотаций подаются ключевые слова (не более десяти слов) (*размер 10 кеглей, курсив*). Аннотации, представленные на иностранном языке, не должны быть дословным переводом основной аннотации и должны составлять не менее 1000 знаков (с пробелами);

- информация об авторе / авторах подается на украинском, английском и русском языках после аннотации в соответствующем информационном блоке (*размер 10 кеглей, курсив*) в такой последовательности: фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, должность / обучение в аспирантуре, докторантуре; структурное подразделение (факультет / институт, кафедра); название учебного заведения или учреждения;

- текст статьи – через интервал после названия (**размер 11 кеглей, межстрочный интервал – одинарный**);

– списки литературы подаются через строку после основного текста статьи в алфавитном порядке в рубрике **ЛИТЕРАТУРА *(размер 10 кеглей)***. Литература оформляется в соответствии с действующими библиографическими требованиями. Необходимо различать научную литературу и источники. **СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ ТРАНСЛИТЕРИРУЕТСЯ ЛАТИНИЦЕЙ** и подается в рубрике **REFERENCES** после основного списка. Обязательным является перевод названия труда, которое подается курсивом перед транслитерированным вариантом: Chemerkin S.G. *Ukrainian language in the Internet : extralinguistic, internal and structural processes* [Ukrayinska mova v Interneti : pozamovni ta vnutrishno-strukturni protsesi]. – K., 2009

– список условных сокращений названий источников (при наличии) ***(****размер 10 кеглей****)*** подается после списка литературы.

Статьи принимаются <u>до 15 апреля 2016 г.</u> в редакционную коллегию сборника в электронном и распечатанном вариантах на кафедре истории и стилистики украинского языка.

Публикации сборника проходят **обязательное внутреннее и внешнее рецензирование** с точки зрения актуальности, новизны, новаторской постановки проблем, четкости формулировок исследовательских задач, логичности и обоснованности выводов.

Издание **придерживается всех этических норм и правил**, а также тех, которые регламентированы действующим законодательством. Редакторская политика издания базируется на принципах Комитета по этике научных публикаций относительно равенства всех статей и авторов для главного

редактора, редколлегии и рецензентов; конфиденциальности в процессе внутреннего и внешнего рецензирования; оригинальности предлагаемого материала и плагиата. Авторы несут полную ответственность за поданные в редколлегию тексты статей, что должны быть должным образом оформлены, содержать актуальность и новизну исследования; не должны быть уже где-то напечатанными; не должны повторять уже опубликованные труды (без надлежащего оформления цытирования, что квалифицируется как плагиат). За нарушение требований редакционной коллегии материал к печати не принимается.

Издание платное. Справки по телефону: раб. тел.: +380(44) 239-33-66; web: http://apultp.jimdo.com; e-mail: apultp@ukr.net

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВІСТИКИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Випуск XXXI

Оригінал-макет підготував Д.В. Дергач

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Підписано до друку 29.12.15. Формат 60х841/16. Вид. № ФЛ 18-1. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 300.
Ум. друк. арк. 10,23. Зам. № 214-7304

Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43
(38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02